

**RASİM ÖZDENÖREN'İN GÜL YETİŞTİREN
ADAM ADLI ESERİNDE SÖZ VARLIĞI
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Sevgi KARAKAYA
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bilal UYSAL
Kasım, 2023
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**RASİM ÖZDENÖREN'İN GÜL YETİŞTİREN ADAM ADLI
ESERİNDE SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Hazırlayan
Sevgi KARAKAYA

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Bilal UYSAL

AFYONKARAHİSAR 2023

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Rasim Özdenören’in *Gül Yetiştiren Adam* Adlı Eserinde Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

20 / 11 / 2023

İmza

Sevgi KARAKAYA

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Sevgi KARAKAYA
	Numarası	200648101
	Anabilim Dalı	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
	Programı	Türkçe Eğitimi
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		“Rasim Özdenören’in Gül Yetiştiren Adam Adlı Eserinde Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme”
Tez Savunma Sınav Tarihi		20.11.2023
Tez Savunma Sınav Saati		11.00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

RASİM ÖZDENÖREN' İN GÜL YETİŞTİREN ADAM ADLI ESERİNDE SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Sevgi KARAKAYA

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

Kasım, 2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bilal UYSAL

Dile ait kapsamın ve zenginliğin belirlenmesinde ve dilin söz hazinesinin incelenmesinde söz varlığı çalışmaları önemlidir. Bu vesileyle yazarlarımız tarafından oluşturulan edebî eserler de dilin söz varlığının tespiti adına önemlidir. İlgili çalışma da Türk dilini kullanmadaki mahareti ile ön plana çıkan Rasim Özdenören' in *Gül Yetiştiren Adam* (GYA) adlı eserindeki söz varlığı unsurlarını belirleyebilmeyi ve bu unsurlar üzerinden Türk dilinin söz hazinesi ile ilgili çıkarımlar yapabilmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışma örnekleme kabul edilen eserdeki; atasözü, deyim, tekrar öbekleri, kalıplaşmış sözler, ilişki sözleri, terimler, argo ve yöresel kullanımlar literatür çerçevesinde belirlenmiştir. Belirlenen bu unsurlar söz varlığı kategorilerine ayrılmış ve eserden örneklerle sıralanmıştır. Tarama yöntemi kullanılan araştırma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Rasim Özdenören' in hayatı, edebî kişiliği ve eserleri ele alınmıştır. İkinci bölümde söz varlığı kavramının tanımı ve kapsamı ve bu kapsam çerçevesinde eserde incelemesi yapılacak söz varlığı unsurları açıklanmıştır. Üçüncü bölümde eserden tespiti yapılan söz unsurları sıralanmıştır. Tespit edilen söz unsurlarının çeşitliliği ve niceliği doğrultusunda da yazarın üslubuna dair çıkarımlarda bulunulmuştur. Nihayetinde de eserde dilimizin anlatım imkânlarının çeşitliliğini gösterecek pek çok söz unsuru tespit edilmiş ve bu söz unsurlarının yazarın üslubu ve düşünce evrenine yönelik izler taşıdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dil, Rasim Özdenören, Gül Yetiştiren Adam, söz varlığı.

ABSTRACT

AN ANALYSIS ABOUT THE IDIOLECT IN RASİM ÖZDENÖREN'S WORK CALLED GÜL YETİŞTİREN ADAM

Sevgi KARAKAYA

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH AND SOCIAL SCIENCES EDUCATION**

November, 2023

Advisor: Assist. Prof. Dr. Bilal UYSAL

Vocabulary studies are important in determining the scope and richness of the language and analyzing the vocabulary of the language. On this occasion, literary works created by our writers are also important for determining the vocabulary of the language. This study aims to determine the elements of vocabulary in Rasim Özdenören's *Gül Yetiştiren Adam* (GYA), which stands out with its skill in using Turkish language, and to make inferences about the vocabulary of Turkish language through these elements. For this purpose, proverbs, idioms, phrases, relationship quotes, stereotypes, terms, slang and local usages in the work accepted as the sample of the study were determined within the framework of the literature. These elements were divided into vocabulary categories and listed with examples from the work. The research, which uses the survey method, consists of three parts. In the first part, Rasim Özdenören's life, literary personality and works are discussed. In the second part, the definition and scope of the concept of vocabulary and the elements of vocabulary to be analyzed in the work within the framework of this scope are explained. In the third chapter, the elements of speech identified from the work are listed. In line with the diversity and quantity of the identified lexical elements, inferences were made about the author's style. In the end, many lexical elements that show the diversity of the expression possibilities of our language have been identified in the work and it has been seen that these lexical elements bear traces of the author's style and universe of thought.

Keywords: Language, Rasim Özdenören, *Gül Yetiştiren Adam*, vocabulary.

ÖN SÖZ

Dil, iletişimin en önemli aracı olmasının yanında toplumun duygu ve düşünce evrenini de yansıtan konuşma unsurudur. Bu vesileyle dilin gelişimi kültürün gelişimiyle paralellik göstermiş; kültür ilerledikçe dil de gelişimini devam ettirmiştir. Hızlı bir gelişim ve değişimin yaşandığı günümüz dünyasında da dilin de bu hızla değiştiğini göz ardı etmemek gerekir. Nitekim dil canlı bir varlıktır ve kullanıcısıyla birlikte gelişimine devam etmektedir. Bu sebeple dillerin gelişiminin somut bir şekilde gösterilmesi, bu gelişimlerin dile yansıtılması ve dil nezdinde kalıcı hâle getirilebilmesi adına çalışmalar yapılmalıdır.

Dilin zenginliğinin, gelişmişliğinin ve değişiminin en iyi yansıtıldığı çalışmalar dilin söz varlığına yönelik çalışmalardır. Bunlar dilin zaman içindeki değişiminin ve gelişiminin takip edilebilmesi adına önemlidir. Çalışmalar temelde yazı dili ve konuşma dili olarak iki hedefe yönelik yapılsa da yazı dilinin dile ait söz hazinesini yansıtmada daha işlevsel olduğu görülmektedir. Bu anlamda dilde söz varlığı kapsamında ele alınacak unsurların da yazılı eserler üzerinden tespiti daha kolay olmaktadır. Ancak tespiti için çalışılan unsurların dile ait sözcükler olarak tanımlanması söz varlığı tanımının eksik kalmasına neden olacaktır. Zira söz varlığı; kelime, deyim, atasözü, ikileme, ilişki sözleri, kalıplaşmış ifade vb. unsurları içeren daha geniş kapsamlı bir alandır. Bu yüzden söz varlığını bir dile ait söz ve söz gruplarının bütünü olarak tanımlamak daha doğrudur.

Söz varlığı unsurları, dilin içinde bulunduğu çağa ve etkilendiği diğer dillere bağlı olarak işlerlik kaybı, kullanımlarının azalması veya tamamen ortadan kalkma (metruk) gibi durumlara maruz kalabilir. Dilin işlekliliğinin ve zenginliğinin kaybolmaması adına söz hazinesine ait tüm unsurların tespitinin yapılıp dilde kalıcılığının sağlanması ve bu unsurların dil zenginliği olarak kaydedilmesi gerekmektedir. Bunun için de edebî eserler üzerinde incelemeler yapılmalıdır.

Edebî eserlerde dilin günlük kullanımdan farklı olarak ele alındığı görülmektedir. Günlük yaşamda; alışılmış, belli anlam kalıplarında şekillenmiş kullanımların dışına çıkılmamakta, ifade kalıpları daha az zorlanılmaktadır. Ancak edebî eserlerde dil kullanıcısı, anlatımını renklendirmek, duygusunu okura aktarabilmek adına dile farklı anlamlar kazandırmakta, sözcükleri yeniden canlandırmaktadır. Bu da konuşma diline oranla yazı dilinde söz varlığı unsurlarının tespitinin daha kazançlı olacağını göstermektedir. Bu anlamda ilgili çalışma Rasim Özdenören'in GYA'da kullandığı söz varlığı hazinesine ulaşabilmeyi ve onun nezdinde Türk dilinin söz zenginliğine yönelik çıkarımlarda bulunabilmeyi hedeflemektedir.

Bu çalışmanın planlanması, araştırılması ve yürütülmesinde bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, engin bilgi birikiminin yanında değerli kişiliği ile de her zaman örnek aldığım kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Bilal UYSAL'a her konudaki destek ve yardımları için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca aldığım her kararda koşulsuz destekçim olan ve bugünlere gelmemde emeği olan babama ve manevi desteği ile her daim yanımda olan kardeşime de ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Sevgi KARAKAYA
2023, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1. HAYATI	8
2. EDEBİ KİŞİLİĞİ	12
2.1. RASİM ÖZDENÖREN'İN EDEBİYATA BAKIŞI VE DENEMECİLİĞİ	13
2.2. RASİM ÖZDENÖREN'İN ÖYKÜCÜLÜĞÜNE GENEL BİR BAKIŞ	14
2.3. GÜL YETİŞTİREN ADAM VE RASİM ÖZDENÖREN'İN ROMANCILIĞI	17
3. ESERLERİ	19
3.1. ÖYKÜLER	19
3.2. ROMAN	19
3.3. DENEMELER	19
3.4. ÇEVİRİ	20
3.5. ELEŞTİRİ-İNCELEME	20
3.6. GÜL YETİŞTİREN ADAM	21
3.7. GÜL YETİŞTİREN ADAM ROMANI ÖZET	22
4. RASİM ÖZDENÖREN HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	24
4.1. KİTAPLAR	24
4.2. TEZLER	24
4.2.1. Doktora Tezi	24
4.2.2. Yüksek Lisans Tezleri	24
4.3. MAKALELER VE İNCELEMELER	26

İKİNCİ BÖLÜM

SÖZ VARLIĞI

1. SÖZ VARLIĞI KAVRAMININ TANIMI VE KAPSAMI	28
2. DİL - SÖZ VARLIĞI İLİŞKİSİ	31
3. SÖZ VARLIĞI VE ÖĞELERİ	32
3.1. TEMEL SÖZ VARLIĞI	36
3.2. YABANCI SÖZCÜKLER	37
3.3. DEYİMLER	38
3.4. ATASÖZLERİ	40
3.5. İLİŞKİ SÖZLERİ (KALIP SÖZLER)	43

3.6. KALIPLAŞMIŞ SÖZLER.....	45
3.7. TERİMLER	45
3.8. ÇEVİRİ SÖZCÜKLER	46
3.9. TEKRAR ÖBEKLERİ (İKİLEMELER).....	47
3.10. ARGO.....	48
4. TÜRKÇENİN SÖZ VARLIĞI HAKKINDA.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN SÖZ VARLIĞI

1. ATASÖZLERİ.....	55
2. DEYİMLER	56
2.1. KAYNAKLARA GEÇMİŞ DEYİMLER	57
2.2. KAYNAKLARDA BULUNMAYAN DEYİMLER	84
2.3. YAPICA DEĞİŞMİŞ DEYİMLER.....	86
3. TEKRAR ÖBEKLERİ (İKİLEMELER).....	94
3.1. AYNI SÖZCÜĞÜN TEKRARI İLE OLUŞAN İKİLEMELER.....	94
3.2. YAKIN ANLAMLI SÖZCÜKLERLE KURULAN İKİLEMELER.....	100
3.3. ZIT ANLAMLI SÖZCÜKLERLE KURULAN İKİLEMELER.....	102
3.4. SAYI BİLDİREN KELİMELERLERLE OLUŞAN İKİLEMELER	103
3.5. EDATLARLA KURULMUŞ İKİLEMELER.....	103
3.6. İLAVELİ TEKRAR ÖBEĞİ	104
3.6.1. Hece İlaveli Tekrar Öbeği.....	104
3.6.2. M İlaveli Tekrar Öbeği	105
4. KALIPLAŞMIŞ SÖZLER.....	107
5. İLİŞKİ SÖZLERİ.....	107
5.1. SELAMLAŞMA VE HATIR SORMA BİLDİRENLER.....	108
5.2. KARŞILAMA VE DAVET BİLDİRENLER	108
5.3. DİNİ İNANÇ VE HAYIR DUASI BİLDİRENLER.....	108
5.4. BEDDUA, İLENÇ VE KÜFÜR İÇERENLER.....	108
5.5. EMİR, RİCA VE ONAY BİLDİRENLER	108
5.6. VEDALAŞMA BİLDİRENLER.....	109
5.7. ÖZÜR, KİBARLIK VE İYİ DİLEK BİLDİRENLER	109
5.8. TEŞEKKÜR BİLDİRENLER	109
5.9. ŞAŞKINLIK, ÖFKE VE SİTEM GİBİ DUYGUSAL TEPKİ BİLDİRENLER ..	109
6. TERİMLER	111
6.1. ASKERİ TERİMLER.....	111
6.2. COĞRAFYA TERİMLERİ.....	112
6.3. DENİZCİLİK TERİMLERİ	114
6.4. DİNİ TERİMLER.....	115
6.5. EDEBİYAT VE SANAT TERİMLERİ	120
6.6. FELSEFİ TERİMLER.....	121
6.7. FİZİK, KİMYA VE MADEN TERİMLERİ	121
6.8. KENT BİLİMİ TERİMLERİ.....	122
6.9. MİMARLIK TERİMLERİ	124
6.10. MÜZİK İLE İLGİLİ TERİMLERİ.....	125
6.11. RUH BİLİMİ TERİMLERİ.....	127
6.12. TIBBİ TERİMLER.....	129
6.13. ZANAAT VE İKTİSAT TERİMLERİ.....	130
7. YÖRESEL KULLANIMLAR	133

8. ARGO	138
9. AYETLER.....	141
10. DOĞRUDAN YABANCI SÖZCÜK VE CÜMLE KULLANIMI.....	141
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	145
KAYNAKÇA.....	151

TABLÖLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Deyimler ve Sayısal Dağılım.....	93
Tablo 2. Tekrar Öbekleri (İkilemeler) ve Sayısal Dağılım	106
Tablo 3. İlişki Sözleri ve Sayısal Dağılımı	110
Tablo 4. Terimler ve Sayısal Dağılımı.....	132
Tablo 5. Tespit Edilen Söz Varlığı Unsurlarının Eserdeki Dağılımı	142

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. Deyimlerin Sayısal Dağılımı.....	93
Şekil 2. Tekrar Öbeklerinin (İkilemelerin) Sayısal Dağılımı.....	106
Şekil 3. İlişki Sözlerinin Sayısal Dağılımı	111
Şekil 4. Terimlerin Sayısal Dağılımı.....	132
Şekil 5. Tespit Edilen Söz Varlığı Unsurlarının Eserdeki Dağılımı 1.....	143
Şekil 6. Tespit Edilen Söz Varlığı Unsurlarının Eserdeki Dağılımı 2.....	143

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ADS: Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü
Alm.: Almanca
Ar.: Arapça
BAS: Büyük Argo Sözlüğü
Far.: Farsça
Fr.: Fransızca
GTS: Güncel Türkçe Sözlük
GYA: Gül Yetiştiren Adam
İng.: İngilizce
İt.: İtalyanca
KAL: Kubbealtı Lügati
KDA: Konuşan Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü
KK: Kur'an-ı Kerim
mec.: Mecaz anlamıyla
Rum.: Rumca
Soğd.: Soğdça
TDK: Türk Dil Kurumu
TDS: Türkçe Deyimler Sözlüğü
vb.: ve benzerleri
YTS: Yeni Tarama Sözlüğü

GİRİŞ

Dil, insanların duygu ve düşünce paylaşımında yararlandığı bir araç, içinde olduğu dönemlerin değişim ve gelişimlerinden etkilenen canlı bir varlık ve matematiksel yapıya sahip bir sistemdir. Bu sistem her daim ait olduğu milletin maneviyatından, düşünce dünyasından ve kültür evreninden parçalar taşımış; toplumun içinde bulunduğu çağa göre değişip gelişmiştir. Dolayısıyla dile yönelik yapılan her çalışma topluma açılacak bir kapı görevi üstlenecektir. Toplum da bünyesinde taşıdığı yeni ve eski her unsuru ile dilin oluşum ve gelişimindeki katkıya devam edecektir.

Ergin'in (2013: 4) canlı bir varlık olarak nitelendirdiği bu dil, kendine özgü kanunlar bünyesinde olmak şartıyla değişim ve gelişimlere her daim açıktır. Öyle ki Ergin, "Dil canlı bir varlıktır. Zaman zaman birtakım değişiklikler, kendi bünyesinden doğan çeşitli sebeplerle bazı gelişmeler gösterir. Bu değişiklikler ve gelişmeler ona, uzun tarihi boyunca daima serpilen ve zaman içinde akıp gelen bir manzara verir" (2013: 4) diyerek bu canlılığı vurgulamıştır. Aynı şekilde Korkmaz da "Genel tanımı ile insan topluluklarının eseri ve belirli toplumların birer anlaşma aracı olan dil, niteliği bakımından durgun (statik) bir yapıda değildir. Çünkü o, türlü koşullar altında ve zaman içinde durmadan değişir" (1972: 97) diyerek dilin canlı ve sosyal oluşunu desteklemiştir. İşte bu yenileşmenin, var olan zenginliğin veya dilin zaman içinde değişen görünümünün takip edilmesi adına söz varlığı çalışmalarının yapılması elzemdir.

Söz varlığı, Türkçe Sözlük'te "Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler" (TDK, 2011: 2158) şeklinde tanımlanmıştır. Ancak bu alana yönelik yapılan çalışmalar ilgili tanımın daha da derin açılımlar barındırdığını göstermektedir. Temelde dile ait her türlü söz bütünü ve söz parçasının tespitini hedefleyen söz varlığı çalışmaları, dilin ait olduğu kültür ve ortamı da tanımlamakta, tanıtmaktadır. Öyle ki Aksan da "Bir dilin söz varlığı o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle, ne tür değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir" diyerek söz varlığı alanının ve bu alandaki çalışmaların önemine vurgu yapmaktadır" (1996: 11).

İçerik ve yöntem farklılıklarıyla ön plana çıkan söz varlığı çalışmaları son yıllarda nicelik ve niteliğini geliştirmekte, alana dair farkındalık oluşturmaya devam etmektedir. Bu kapsamda çeşitli amaçlara hizmet eden söz varlığı çalışmalarının olduğunu söylemek

mümkündür. Özbek (2015: 37) bu çalışmaların amaçlarını söz varlığı öğelerini belirleyip bu öğelerin kullanım ve özelliklerini ortaya koymak, eser üzerinden yapılan çalışmalarda üslupla ilgili sonuçlar elde edebilmek, bir dönem veya lehçe üzerinden yapıyor ise alanın düşünce tarzını ortaya koyup söz varlığı değişimlerini göstermek ve sözlüklere katkı sağlayabilmek şeklinde sıralamıştır.

Söz varlığı çalışmaları ile tarihî ve zengin bir geçmişe sahip olan Türk dilinin, işlevliğini devam ettirmesi adına gereken korumayı sağladığımızda Türk dili de mevcut gücünü ve anlatım imkânlarını gözler önüne serecektir. Söz varlığı çalışmaları dildeki değişim ve gelişmelerin incelenbilmesine imkân tanıyıp tarihsel farklılıkları görebilmemize yardımcı olacaktır. Ancak bu imkânlar geçerliliğini uzun süre koruyamayacak; gelişen dünyayla birlikte dilin söz varlığı adına yeni çalışmalara gerek duyulacaktır. Nitekim canlı bir yapıya sahip her dil zamanla söz varlığı alanını geliştirmektedir. Bu, dilin gelişim ve değişim içinde olduğunun bir göstergesidir. “Her dilde, zaman içinde birtakım sözcük, deyim ve atasözlerinin kullanımdan düşmesi, unutulması, bunların yerini yenilerinin alması doğal karşılanacak bir olaydır” (Aksan, 2006b: 27). “Dünya her geçen gün gelişmekte, bununla birlikte dil de değişmektedir. Özellikle yazılı dil üzerine yapılan söz varlığı tespitleri belirli aralıklarla yenilenmelidir” (Baş ve Karadağ, 2012: 101). Çünkü dildeki gelişim ve değişimin somut şekilde görülebildiği alan yazı dilidir. Dolayısıyla dilin söz hazinesine yönelik tespitlerin dilin kullanım alanlarından sözlü dil yerine yazı dili üzerinden yapılması da söz varlığındaki değişim ve gelişimin daha somut şekilde takip edilebilmesini sağlayacaktır. Öyle ki sözlü dil de kullanımında çeşitlilikler arz etmesi ve dile dair her türlü söz unsurunu kayıtlı hâlde bulunduramaması ile söz varlığı çalışmaları için yazı diline öncelik tanımıştır. Nitekim yazı dili de söz unsurlarını geçmişten bugüne kadar bünyesinde saklayabilmesi yönüyle bu alanda öncelikli olmayı hak etmektedir.

Konuşma ve yazı dilimiz arasındaki farkın azalmaya başlaması ve İstanbul Türkçesinin yaygınlığı bu çalışmalarda konuşma dili üzerinden de söz varlığı tespitinin yapılmasına kapı aralamıştır. Ancak konuşma dilinde, yazı dili gibi dilin söz varlığına yönelik somut verilere olan ulaşımın kolaylığından bahsetmek henüz doğru değildir. Ergin de bu durumu “Bir dilin geçmişinden bahsetmek, tarih içindeki gelişmesine bakmak demek, yazı dilinin tarihi gelişmesine bakmak demektir. Yazı dili de dilin en gerçek aynası olduğu için onda bir dilin asırlar içinde akıp gelen yapısını görmek mümkündür” (2013: 12) diyerek özetlemiştir.

Dilin somut bir kimliğe bürünmesi yazılı metinler sayesinde olup yazılı metinler içinde de yazı dilinin en kıvrak, en işlek ve zengin hâliyle kullanıldığı yerler edebî eserlerdir. Edebî eserlerde dil; eş, zıt, yan ve mecaz anlam gibi alt anlam alanlarının birçoğunu barındırmasının yanında yazarın üslubuyla da birleşerek konuşma dilinde olmayan söz unsurlarını da içerebilmektedir. Zira edebî dilde, sanatçı değişirken duygu ve düşüncenin yansıması olan dil de değişmektedir. Bu değişim, konuşma dilindeki kadar sınırlı olmayıp aksine yazı dilinde anlam kalıplarının zorlanmasına kadar varmaktadır. İşte aranan bu yeni anlam kalıpları, farklı anlatım tarzları, günlük dil yerine işlenmiş dile ulaşma çabası ve bu öznel yazarda üslup denilen olguyu doğurmaktadır. Yani “üslûbun oluşmasında sözcüklerin her sanatçıda farklı yapı ve anlamlarda kullanılmasının rolü vardır” (Karabulut, 2021: 19). Bu durumda edebî eserler üzerinden söz varlığı çalışması yapmak daha somut verilere erişmeye imkân tanıyacaktır. Dilin mevcut söz varlığının niceliksel artış veya azalışına dair verilere ulaşmak da çalışmaların bir diğer kazanç alanıdır. Eserlerdeki söz varlığı unsurları da taşıdığı farklı ve yeni anlamlar ile Türk dilinin söz zenginliğinin ve kıvraklığının kanıtı olacaktır.

Çalışmada Türk dili üzerine güçlü kalem sahibi ve öykücülüğüyle edebiyat dünyamızın usta isimlerinden Rasim Özdenören’in iki uzun öyküsünün bütünleşmiş hâli diyebileceğimiz ve tek romanı olan GYA’daki söz varlığını tespit etmek ve tespiti yapılan söz unsurları üzerinden yazar ve Türkçemize dair çıkarımlarda bulunabilmek amaçlanmıştır.

Çalışma, bir yazarın söylemine yansımış olan dilin söz varlığının tespitini amaçlamaktadır. Buna göre tartışma ve sonuç kısmı dışında üç ana bölüm başlığı açılmıştır. Birinci bölümde Rasim Özdenören’in hayatı, sanatı ve edebî kişiliği hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde söz varlığı ana başlığı altında söz varlığı teriminin tanımı, kapsamı, dil-söz varlığı ilişkisi ile söz varlığı ve öğeleri açıklanmıştır. Üçüncü bölümde GYA betimsel taramaya tabi tutulmuş, tarama sonucu belirlenen deyimler, atasözleri, terimler, ikilemeler, ilişki sözleri ve argo sözler listelenmiştir. Son olarak tartışma ve sonuç kısmında tespit edilen söz unsurlarından hareketle yazarın üslubu ve Türk dilinin söz zenginliğine dair çıkarımlara yer verilmiştir.

Problem Durumu

Bir dilin söz varlığını o dilin sahip olduğu kelime sayısı ile açıklamak söz varlığı kavramının içini boşaltmak demektir. Nitekim her türlü deyim, ilişki sözleri, atasözü,

terim, ikileme ve kalıplaşmış ifade söz varlığı alanını dolduran birer parçadır. Dolayısıyla bu anlatım kalıplarının tamamını dilin söz hazinesini taşıyan sözlüklerde kayıtlı görmek mümkün olmayabilir. Bu sebeple kapsamlı bir söz varlığı tespiti için dili; günlük dilden farklı, öznel ve çağrışımlar içinde, yeni anlam alanlarına yelken açmış ve anlam kalıplarının dışına çıkmış hâlde kullanan edebî eserlere bakılmalıdır. Edebî eserler üzerinden söz varlığı çalışması yapmak ve bu çalışmalardan Türk dilinin zenginliğinin tespit edilip kullanılması, kaydedilmesi ve geliştirilmesi amacıyla yararlanmak dil ile ilgili yapılacak yeni çalışmalara da katkı sağlayacaktır.

Rasim Özdenören, dilin kullanımı söz konusu olduğunda estetik kaygı sahibi, titiz ve yetkin bir sanatçıdır. O, eserlerinde şiirsel ve sembolik anlatıma önem vermiş, çok anlamlılığı, anlam kapalılığını tercih etmiş; öğretilerini çağrışımlar ile eserlerine işlemiş bir yazardır. Rasim Özdenören'in GYA eseri ise pek çok açıdan ele alınsa da söz varlığı açısından herhangi bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Yazarın yetkin dilinin tüm eserlerde olduğu gibi bu eserde de dilin kullanım imkânlarını ve zenginliğini sergilemede bir araç olacağı düşünülmekte ve çalışma alanı olarak ilgili roman ele alınmaktadır. Buna ek olarak ilgili roman, gerek anlatım teknikleri gerekse olay örgüsü yönüyle dilin çağrışımlarının ve anlam alanlarının genişliğine işaret kabul edilip, bu eser üzerinden söz varlığı çalışmasının faydalı olacağını düşündürmektedir.

Problem Cümlesi

Rasim Özdenören'in GYA adlı eserindeki söz varlığı unsurları nelerdir?

Alt Problemler

1. Edebî eserler üzerinden söz varlığı incelemelerinin söz varlığı çalışmalarına katkısı nedir?
2. Eserdeki söz varlığı öğelerinin kullanım sıklığı ve kavramsal dağılımı nasıldır?
3. Gül Yetiştiren Adam adlı eserdeki söz varlığından hareketle Rasim Özdenören'in söz varlığı kullanımına dair hangi çıkarımlarda bulunulabilir?

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı yazar Rasim Özdenören'in GYA adlı eserinde söz varlığı unsurlarını tespit etmek ve bu tespit üzerinden Türk dilinin ve yazarın üslubuna yönelik çıkarımlarda bulunmaktır.

Araştırmanın Önemi

Araştırma, Rasim Özdenören'in GYA adlı eserindeki söz varlığı unsurlarını tespit ederek yazarın dili nasıl kullandığını, hangi söz varlığı unsurlarından ne oranda yararlandığını ortaya çıkarabilmeyi ve Türkçe ile ilgili yapılacak söz varlığı çalışmalarına katkı sağlayabilmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda çalışma sonucunda yazarın üslubuna yönelik çıkarımlar da yapılacaktır. Nitekim eserler sanatçıların üsluplarını sergiledikleri bir alan; farklı üsluplar da dilin kullanım alanlarının ve imkânlarının gözlenebildiği durumlara örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla her eser farklı bir üslup ve farklı anlamlar; her farklı anlam da dilin zenginliği ve sürekliliğini gösterir bir niteliktir. İşte bu niteliğin ortaya çıkarılmasında çeşitli edebî eserler üzerinden söz varlığı çalışmaları yapmak önemlidir.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışma Rasim Özdenören'in GYA adlı romanındaki söz varlığı unsurlarının tespiti ile sınırlıdır. İlgili söz varlığı unsurları da atasözü, deyim, ikileme, kalıplaşmış söz, ilişki sözleri, terim, argo ve yöresel kullanımlar başlıkları ile sınırlı tutulmuştur.

Araştırmanın Yöntemi

Rasim Özdenören'in GYA adlı romanındaki söz varlığı unsurlarının tespitini amaçlayan bu çalışma İz Yayıncılık tarafından 2021 yılında 42. baskısı yapılan, eseri esas almıştır. İlgili yayın üzerine yapılan çalışma nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. “Nitel araştırma yaklaşımı, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır” (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 19). Bu yöntem doğrultusunda da doküman analizi tekniğinden yararlanılarak GYA'nın söz ve sözcükleri incelenecektir. “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Geleneksel olarak doküman incelemesi, tarihçilerin, antropologların ve dilbilimcilerin kullandığı bir yöntem olarak bilinir” (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 153). Çalışmada söz varlığı öğelerinin belirlenmesi hedeflenen GYA adlı eser taratılıp bilgisayar ortamına aktarılmış, aktarım üzerinden ilgili söz ve sözcükler tespit edilmiştir. Tespit edilen söz varlığı öğeleri derinlemesine inceleme ve çözümlemeye tâbi tutulmuş, sonucunda elde edilen veriler yorumlanıp değerlendirilmiştir.

Buna göre romandaki söz varlığı unsurları incelenip değerlendirilmiş, değerlendirme sonucu elde edilen veriler literatür çerçevesinde oluşturulan sınıflamalara uygun şekilde yerleştirilmiştir. İlgili sınıflamalar esere yönelik söz varlığı şemasının oluşturulmasına kaynak olmuş, bu şemalar çerçevesinde eserdeki sözcük ve söz unsurları incelenmiştir. Belirlenen bu şemadan hareketle de yazarın Türk dilinin söz varlığını kullanım şekli, atasözü, deyim, ikileme vb. unsurları kullanım sıklığı ve bunların üslubuna etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ulaşılan sonuçlar da tablo ve grafiklerle somutlaştırılmıştır. Yörenin dil özelliklerini göstermesi açısından eserde geçen yöresel ifadeler de çalışmaya dâhil edilmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Rasim Özdenören'in edebî dili üzerinden Türkçe oluştururken bu evrene örneklem olarak yazarın tek romanı olan GYA seçilmiştir. Bu romandan tespiti yapılan her söz varlığı unsuru için varsa üç örnek cümle gösterilmiş, yoksa sırasıyla iki ya da bir örnek cümleye yer verilmiştir.

Söz varlığı unsurlarının tespiti ve sınıflandırılmasında; ele alınan kaynaklar ve araştırmacılar arasında bir uzlaşma olmayışı; bazı araştırmacıların deyim kabul ettiği söz unsurlarını bazılarının ikileme veya atasözü kabul etmesi; kullanım yerlerine göre söz unsurlarının bu başlıklardan her ikisine de uygun olması gibi etmenler çalışmada birden fazla kaynağa başvurmayı gerekli kılmıştır. Aynı şekilde terim, argo ve ilişki sözlerin de kesin çizgilerle dilin genel sözcüklerinden ayrımının yapılmayışı, çalışmanın söz varlığı sınıflamasında farklı başlık altına dâhil olabilecek aynı söz unsurlarının varlığını ortaya çıkarmıştır. Bu durumda eserdeki söz unsurları belirlenirken öncelikle *Türk Dil Kurumuna ait çevrimiçi sözlük* ve *Kubbealtı Lügati (KAL)* sonrasında Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (ADS)* ve *Güncel Türkçe Sözlük (GTS)* referans alınmıştır. İlişki sözleri, kalıplaşmış söz, terim, argo ve ikileme başlıkları için de referans alınan kaynaklar ilgili başlıklar açıklanırken ayrıca belirtilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada verilerin toplanması adına doküman incelemesi yapılmış, toplanan veriler de betimsel analiz yöntemi ile ortaya konulmuştur. “Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir

biçimde sunulmasıdır” (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 27). Belirlenen söz unsurları daha önce yapılmış çalışmalar örnek alınarak ve esere uygun sınıflamalar gözetilerek sıralanmıştır. Buna göre ilgili çalışma; deyim, atasözü, ikileme, ilişki sözleri, kalıplaşmış sözler, terimler, yöresel kullanımlar, argo kullanımlar, yabancı sözcükler, ayetler ve doğrudan yabancı sözcükler başlıklarını barındırmaktadır.

Çalışma söz varlığının tespiti konusundaki benzer çalışmalara az da olsa bir katkı sağlayabilmeyi hedef edinmiştir. Bu amaçla elden geldiği kadar eserin içerdiği her söz varlığı unsuru tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak eserden tespiti yapılan söz unsurları tüm titizliğe rağmen “tarafımızca tespit edilebilmiş olanlar” ifadesi altında değerlendirilmelidir. Bu sebeple çalışmada tespiti yapılamamış veya gözden kaçırılmış söz unsurlarının olabileceğini ve çalışmanın kusursuz olmadığını bildirmek gerekir.

BİRİNCİ BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1. HAYATI

Rasim Özdenören, ikinci dünya savaşının olduğu yıllarda Anadolu’da memurluk yaparak geçimini temin eden bir ailenin ikiz çocuğu olarak doğmuştur. Annesi ev hanımıdır ve kendisinden önce yine ikiz çocuk dünyaya getirmiştir. Ailesi, Anadolu’da yaşayan herhangi bir aileden farksızdır. (Eryarsoy, 2008: 7)

Yazarın babası Hakkı Bey inşaat mühendisi olup belediyede bayındırlık fen memuru olarak görev yapmaktadır. Annesi Ayşe Nezahat Hanım ise ev hanımıdır. Ayşe Nezahat Hanım aynı zamanda şair ve yazar Necip Fazıl Kısakürek ile anne tarafından akrabadır. Necip Fazıl Kısakürek’in dedesi, Mecelle Komisyonu Üyesi ve hukukçu Hilmi Bey ile Ayşe Nezahat Hanım’ın annesinin dedesi kardeşidir. (Eryarsoy, 2009: 27)

Yazar, ilkokula ikiz kardeşiyle birlikte 1947-1948 öğretim yılında Maraş’ta Sakarya İlkokulu’nda başlar. Ancak Maraş’taki ilkokul öğrenimi sadece iki yıl sürer. Özdenören, 1949-1950 öğretim yılında ikinci sınıftan üçüncü sınıfa geçtiği yıl ise babasının tayini nedeniyle eğitimine Malatya’da Cumhuriyet İlkokulu’nda devam edecektir. “O dönemde her çocuk gibi oyun da oynayan Özdenören’in en büyük zevki bisiklete binmek olmuştur. Malatya’da beş yıl kalırlar” (Eryarsoy, 2008: 17).

İlkokul eğitimi süresince okumalarına arkadaşlık edecek bir kardeşe sahip olması, çeşitli yazar ve eserlere olan ilgisini de artırır. “İlkokulun beşinci sınıfındayken kardeşi Alaeddin’le beraber kiralık kitap veren küçük bir kitapçıda Hazreti Ali cenkleri, A. Ziya Kozanoğlu, F. Fazıl Tülbentçi romanları ne bulursa yutar gibi okurlar. Kitabın bir sayfası kardeşinin, diğer sayfası kendi dizinin üzerinde durmaktadır. Alaeddin daha hızlı okuduğundan sayfayı çabuk çevirmesi için onu sıkıştırır” (Kahraman, 2007: 13).

İlkokulu orada bitirerek ortaokula da Malatya Ortaokulu’nda başlayan Özdenören, ortaokul üçüncü sınıfa geçtiği “1954 yılında yeni bir tayinle Tunceli’dedirler. İstanbul’dan bir arkadaşına gönderilen kitaplar, dergiler arasında Ömer Seyfettin Külliyyatı da vardır. Onları okuyup bitirir” (Kahraman, 2007: 13).

Özdenören, babasının emekliliği üzerine Maraş’a dönen ailesinden ayrı düşmüştür. “Ortaokulu bitirme sınavlarının sonuna kadar bir süre daha ailesinden ayrı

kalarak Tunceli’de kalır. Maraş’a özlemini dile getiren bir yazı yazar. İlk kalem denemesi sayılabilecek bu yazı beğenilir Maraş’ta” (Kahraman, 2007: 14).

1955 yılında Maraş Lisesine kayıt yaptırarak lise hayatına başlayan Rasim Özdenören için bu yıllar aynı zamanda hayat boyu sürecektir dostlukların temellerinin atıldığı bir zaman dilimini içermektedir. Özdenören; Cahit ve Sait Zarifoğlu kardeşler, Erdem Bayazıt, Hasan Seyithanoğlu, Ali Kutlay gibi isimlerle lisenin birinci sınıfında tanışarak arkadaş olacaktır. Ayrıca bu lise bünyesinde çıkarılan bir edebiyat dergisi olan Hamle de Özdenören’in dikkatini çekecek ve arkadaşlarıyla bu dergide görev alacaklardır. Hamle’nin yazarın hayatındaki etkilerinden biri de dergiyi çıkaran Nuri Pakdil’in adını bu sayede öğrenmiş olmasıdır (Eliuz, 2018: 41).

Bundan sonrası için de Maraş’ta ailesinin yanındadır ve lise eğitimini burada alacaktır. “Bir süre sonra Sait Faik’i tanır. Edebiyatla ilgilenen bir arkadaş grubuna dâhil olur. Bunlardan E. Bayazıt, C. Zarifoğlu ve gruba sonradan giren A. Özdenören gelecekte edebiyat dünyasında birer isim olacaktır” (Kahraman, 2007: 14). Lise eğitimi 1958 yılında son bulur. O gün, bu isimlerle birlikte edebiyat dünyasının parçası olan yazar bugün de Cahit Zarifoğlu, Alaeddin Özdenören, Erdem Bayazıt gibi isimlere ek olarak Akif İnan ile de birlikte anılmaktadır.

1956 yılında öykü türünde ilk denemelerini kaleme alır ve bazı dergilerle yazışır. İçinde bulunduğu arkadaş grubunun da İstanbul’daki bütün dergileri takibi üzerine dergiler, onun hayatında önemli bir ilgi alanı hâlini alır. Bu grup öncelikle *Varlık* dergisine yönelir.

Kendisine ait öykü dünyasını keşfetmesi ise liseden bir arkadaşı vesilesiyledir. Arkadaşı Ali Kutlay öykü yazmaktadır. Özdenören’in anlatımına göre de Ali, öyküsünü göstermek istemekte fakat nazlanmaktadır. Özdenören, bu öyküyü okumanın hiçbir kazancı olmadığını bilmesine rağmen acaba ona bir şey kazandırabilir miyim düşüncesiyle öykünün peşine düşer.

“Özdenören’in hikâyesini okumak için sürdürdüğü ısrarlarına dayanamayan Ali Kutlay, hikâyesini arkadaşına ancak onun da bir hikâye yazarak kendisine göstermesi şartıyla okutacağını söylemiştir. Bu şart koşma, yazarın içindeki öykücünün açığa çıkmasına bir vesile olacaktır. Arkadaşı sayesinde aslında yazılacak pek çok hikâyenin zihninde biriktiğini fark edecek olan Özdenören, kaleme aldığı hikâyeyi ertesi gün arkadaşına verir. Kutlay’ın hikâyesini eline aldığı anda yazarı şaşırtan bir durum ortaya çıkacaktır. Şaşkınlığının sebebi arkadaşının hikâyesinin manzum biçimde yazılmış olmasıdır. Özdenören, okuduğu hikâye kendisini çok etkileme de, arkadaşına hikâyeyi çok beğendiğini söylemiştir. Ali Kutlay ise arkadaşının hikâyesini özellikle sonu sebebiyle eleştirmiştir. Kutlay’a göre hikâyenin kahramanı olan çocuğun hikâye sonunda ölmesi metnin olay örgüsünün akışı bakımından daha uygun olacaktır. Özdenören ise metni bu şekilde tasarlamının yeni bir hikâye yazmakla

eşdeğer olacağını ancak bunun da bir seçenek olduğunu ve kendisinin bunu düşüneceğini arkadaşına söylemiştir. İki arkadaş arasındaki “Sen hikâyeni bana okutursan ben de hikâyemi sana okuturum.” cümlesiyle özetlenebilecek karşılıklı anlaşma uzun bir süre devam etmiş ve yazılan hikâyelerin sayısı yüzü bulmuştur. İki arkadaşın Rasim Özdenören hikâye yazmayı sürdürerek Türk edebiyatının önemli yazarlarından bir hâline gelirken, Ali Kutlay ise, Özdenören’e göre çeşitli dergilerde yayımlanan güzel hikâyeler kaleme almasına rağmen, bir süre sonra yazı hayatını sonlandırmıştır” (Eryarsoy, 2009: 47-48).

1957 yılında *Varlık* dergisinin Ocak sayısında Akar Su adlı öyküsüne yer verilir. Okul dergisi *Hamle*’nin yeniden çıkışına katılır. Maraş’taki yerel gazetelerde arkadaşları ile sanat sayfaları hazırlar (Kahraman, 2007: 14).

Yazar, geçen zamanda edebiyatla bağlantısını koparmamasına rağmen edebi bir çıkışa da ulaşmış değildir. “1958 yılında edebiyatta baktığı alan genişlemektedir. İzlediği dergiler ve yazılarının konuları da... O sene liseyi bitirip İstanbul/Eyüp’e baba ocağına gider. Hukuk fakültesine kaydolur. Ailesi de bir yıl sonra gelecektir. Hukuk Fakültesinde Nuri Pakdil ile tanışır.” (Kahraman, 2007: 14) Bu tanışma Rasim Özdenören’le sınırlı olmayıp Özdenören’in Maraş’tan arkadaşları Erdem Bayazıt ve Akif İnan’ın da İstanbul’a gelişiyle grubun edebi arayışına kapı aralar. İsmen tanıdığı Nuri Pakdil’i ise Hukuk Fakültesinde iken şahsen tanıma fırsatına yakalayan Özdenören, bu tanışma ile ufku genişletme fırsatı elde eder. Aynı şekilde düşünce dünyasında etkin olacak bir başka yazar, Dostoyevski ile fikrî tanışması da bu döneme denk gelmekte ve yazar ona dair yoğun okumalar yapmaktadır.

Özdenören 1962 yılında da Diriliş Şairi Sezai Karakoç ile tanışır. “O ana kadar bu ölçüde dolu, böylesine derin bakışlı birine rastlamamıştır. Sezai Karakoç’u dinledikten sonra kafasında boşlukta gezen unsurların bir anlama bağlandığını hissederek” (Kahraman, 2007: 14).

Hukuk Fakültesindeki eğitimi devam ederken 1962 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Gazetecilik Enstitüsüne kaydını yaptırır. Böylece iki ayrı fakültede eğitim almaya başlar. Bu sırada edebiyat dünyamızın bir başka önemli ismi Necip Fazıl ile tanışır. Bu tanışmaya Sezai Karakoç aracılık eder ve kendisi ile birlikte kardeşi Alaeddin Özdenören’i Necip Fazıl’ın ziyaretine götürür. Bu ziyaret Rasim Özdenören’e *Büyük Doğu* dergisinin ve Necip Fazıl’la şekillenecek olan sanat görüşünün kapılarını aralar. 1964 yılında ise Nuri Pakdil’in düzenlediği sanat sayfaları için yazılar kaleme alır. Daha sonra sayfanın sorumluluğunu üstlenen Özdenören, *Hastalar ve Işıklar* adlı kitabında yer alacak olan *Çocuk* adlı öyküsünü hem bu sayfada hem de *Soyut* dergisinde yayımlar.

Zaman içinde, tanıdığı önemli bir isim olmaktan ziyâde hayatı boyunca ağabey diye anıp, kendisine fazlaca saygı duyduğunu belirttiği Sezai Karakoç ile bağları da güçlenmektedir. “1966 yılında Sezai Karakoç’un *Diriliş* dergisi çıkmaya başlayınca bu dergide öykü yayınlar. Özdenören *Diriliş*’in mutfağında yer alır ve Sezai Karakoç’un hemen yanındadır. Yıkıntı, Dönüş, Profil, Yankı, Kundak öyküleri burada yayınlanır. Rasim Özdenören burada sadece öykü yayımlamamakta, bir dergi çıkarma tecrübesine de tanıklık etmektedir” (Tosun, 2017: 23).

Onun edebiyatla olan bağlantısı, devam etmekte olduğu Hukuk Fakültesini dokuz yılda bitirmesine neden olur. “1967 yılında Hukuk Fakültesinden mezun olur. Aynı yıl Ankara’da Devlet Planlama Teşkilatında iş bulur ve oraya taşınır. İlk öykü kitabı *Hastalar ve Işıklar* da bu yıl içinde yayımlanır” (Kahraman, 2007: 15). Bu zaman zarfında da yayın hayatına ara vermiş olan *Diriliş* dergisi, Rasim Özdenören ve onu Ankara’da da yalnız bırakmayan arkadaşları Cahit Zarifoğlu, Alaeddin Özdenören, Erdem Bayazıt ve Akif İnan’ı *Edebiyat* dergisinde kurucu yapar.

1973 yılında *Çözülme*, 1974’te *Çok Sesli Bir Ölüm*, 1977’de ise *Çarpılmışlar* adlı öykü kitapları yayımlanır. 1978 yılına gelindiğinde ise yazarlığını bağımsız şekilde devam ettirebilmek adına memurluk görevini bırakır. 1979 yılında tek romanı olan GYA’ı yayımlar. Bir yıl sonra ise Devlet Planlama Teşkilatındaki görevine tekrar dönmüştür. 1983 yılında *Denize Açılan Kapı* başlığı altında toplanmış olan öyküleri sebebiyle yılın öykücüsü ödülüne layık görülür. 1986 yılında *Ruhun Malzemeleri* adlı kitabı ile edebiyat ile ilgili yazılarını okuyucuya sunar. 1990 yılındaki *Hasta ve Kör Buluşma* adlı öyküleri farklı bir tarza yöneldiğinin göstergesi olur. 1997’de ise *Ben ve Hayat ve Ölüm, İpin Ucu* gibi deneme, anı ve öykü karışımı kitapları yayımlanır. 2000 yılında Akif İnan’ı 2003’te de ikizi Alaeddin Özdenören’i kaybetmesi onlar ile ilgili ve ortak anılarından oluşan yazı dizilerini kaleme almasına neden olur. 2003’te bu yazı dizisi *Bir Yalnızlık ve İstirap Adası* adıyla yayımlanır. 2005 yılında emekliliğe çekilen yazar yazı hayatına daha fazla önem vermeye başlar. Bunun üzerine 2009 yılında *İmkânsız Öyküler*, 2015 yılında *Uyumsuzlar* adlı eserleri yayımlanır.

Öykülerinin yanı sıra deneme türüyle de adını duyurmuş yazar, 2004 yılındaki yazılarında da diğer denemelerinde de yer alan Batılılaşma, modernizm, Müslümanca düşünme, kapitalizm ve sosyalizm konularına yer vermiştir. Müslüman kimliğinin ana hatlarıyla çizimini yapmış, inançlarını okuyucuya asla dayatmamıştır. 2013 yılındaki yazıları, 1965 yılının *Yeni İstiklal* gazetesinin Açık Mektup adlı köşesinde yer alan

yazılara cevap niteliğinde yazdığı yazılardır. Bu yazılar Özdenören'in edebiyata yönelik düşüncelerinin izlenmesinde okuyucuya fırsat niteliğinde olup bir araya getirilmiş parçalardan oluşmaktadır. 2018 yılında ise yaptığı hadis okumalarının kendi hayatındaki izlenimlerini paylaşmak adına *Hadislerin Işığında Hz. Muhammed* adlı eserini kaleme almıştır.

Yedi güzel adamdan biri olan ve edebiyatımızın usta yazarlarından Rasim Özdenören, 23 Temmuz 2022 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir.

2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Özdenören, kendi ifadesiyle edebiyat konusundaki görüşlerini şu şekilde özetlemektedir: “Biz, edebiyatı, amacı kendinden ibaret kalan bir çalışma alanı olarak görmüyoruz. Tarihte hiçbir uygarlık, ilkin bir edebiyat hazırlığı geçirmeden, kelâm eğitimini tamamlamadan, yani düşünce söze, söz de eyleme dönüşmeden, var olma ortamına kavuşmamıştır. Her uygarlık kendi değer yargılarının, erdem anlayışının ilkin yerleşmesini, sonra da yayılmasını ve yaygınlaşmasını edebiyatın aracılığına borçludur” (Eryarsoy, 2008: 81-82). Dolayısıyla Özdenören için de edebiyat, edebiyat yapmak boyutunda kalmayacak, edebiyatla söz söyleyebilmenin gösterisi hâlini alacaktır. Bu söz, edebiyat nezdinde toplumun değer yargılarından oluşurken yazar nezdinde de Özdenören'in içinde bulunduğu çevre ve yaşanmışlıklardan bağımsız değildir. Bu sebeple onun da bugünkü Özdenören olmasında yaşadığı çevre, tanıdığı edebiyat camiası ve bu camiadan onlarca eşsiz kalem etkili olmuştur. O yüzden “Rasim Özdenören edebiyat ve düşünce dünyasında Cahit Zarifoğlu, Alaeddin Özdenören, Erdem Bayazıt ve Akif İnan'la birlikte anılır. Bunlara Sezai Karakoç ve Nuri Pakdil'i de eklersek güncel tanımlama ile ‘yedi güzel adam’ ortaya çıkar” (Tosun, 2017: 21). Ancak onun edebi kişiliğinin oluşumunu bu isimlerle sınırlı tutmak da eksik kalacaktır. Çünkü lise yıllarından itibaren ayrılmamaya gayret etmiş bu isimlerin birlikte yer aldığı dergileri de Özdenören'e ait düşünce dünyası ve edebî çizginin oluşumunda birer mihenk taşı kabul etmek gerekir. Buna göre yazarın düşünce dünyasında önemli gelişmelere yol açan dergiler *Büyük Doğu*, *Diriliş*, *Edebiyat* ve *Mavera* dergileridir.

Öykü ve düşünce yazarı olarak anılan Özdenören, bugün on bir öykü ve yirmi iki deneme kitabıyla edebiyatımızın üretken isimlerinden biridir.

2.1. RASİM ÖZDENÖREN’İN EDEBİYATA BAKIŞI VE DENEMECİLİĞİ

Kendi deyimiyle “bir meselesi olduğu için” yazan yazarın, bugün sanat, edebiyat, şiir, öykü ve deneme gibi pek çok konuya ait düşüncelerini ortaya koyduğu eserleri mevcuttur. Bu eserler Özdenören’in sanat ve edebiyata yönelik bakış açısını ortaya koymak dışında belirli bir çizgiye sahip ve çizgisinden asla dışarı taşmamış bir yazar olduğunu da göstermektedir. Nitekim onun bu şaşmaz edebî duruşu Kurtuluş Kayalı’nın nezdinde “Türkiye’nin belki de düşünsel anlamda en istikrarlı yazarı” (Kahraman, 2007: 82) övgüsüyle karşılığını bulmuştur. Özdenören de verdiği tüm edebi eserlerde onun deyimiyle “Müslümanca düşünmek” denilen bakış açısından hareket ederek ve bu bakış açısını özel hayatında da savunarak Kayalı’nın övgüsünün hakkını vermiştir. Nitekim insan yaşayışına etki eden ve bu yaşayışı şekillendiren insanın içinde olduğu düşünce dünyasıdır. İnsanın da Müslümanca yaşayabilmesi için önce Müslümanca düşünebilmesi gerektiğini savunan ve bizzat kendi yaşantısıyla bunu ortaya koymaya çalışan Rasim Özdenören, Müslüman topluma ulaşabilmek için de insanın düşünce dünyasından hareket etmiştir.

Özdenören, temellerini İslam’a dayalı olarak kurduğu özgün bir düşünce dünyasına sahiptir ve meselelerini bu düşünce dünyasına göre ele almıştır. Dolayısıyla kaleme aldığı tüm edebî türlerde de bunu fark ettirir. Kendi bilinç evreninin temeline bu düşünce dünyasını; bu düşünce dünyasının temeline de İslam’ı yerleştiren Özdenören, denemeleri hakkında yaptığı açıklamada bu duruma işaret etmiştir. Bu yüzden onun “Denemelerde benim özet olarak söyleyeceğim şey, olaylara günümüzdeki olaylara kavramlara, İslam açısından bir değerlendirme getirmeye çalışıyorum” (Eronat, 1995: 199) açıklaması denemelerinde de Müslümanca düşünmeye bağlı kaldığına yorulmalıdır.

İslâm ve İslâm çerçevesinde oluşturulmuş düşünce dünyasıyla yoğurulmuş denemeleri, içerik yönünden ise çeşitli konulara mesken olmuştur. Buna göre din, edebiyat, tarih, psikoloji, felsefe gibi pek çok konu alanı ve kaybolan kültür, manevi değerlerin yitimi, yanlış Batılılaşma, Müslüman toplumun değişimi gibi çeşitli konular onun eserlerinde yer alan başlıklardandır. İslam düşüncesinin yanında yaşadıklarının da kendinde yeni ufuklar açması, hem içinde olduğu toplumdan kopmadan kültürüne bağlı bir edebî çizgi oluşturmasını hem de bu yaşantılardan parçaların eserlerinde yer almasını sağlamıştır. Bu sebeple onu yazılarında öne çıkan birtakım unsurlar vardır. “Yazılarında iki mühim kaynağın ışıltısı vardır: Tasavvufun ve yaşadıklarının. Tasavvufun yanı başına

‘irfan’ı da koymalıyız. Zihninin bin bir çeşit tecrübeyle dolu olduğu aşıkâr. Muazzam bir bellek sayesinde korunan zengin bir malzeme” (Dursun ve Karataş, 2011: 4).

Temelinde öykücülüğü ile anılan ve bu yönüyle de anılmak istediğini belirten Özdenören, deneme türü ve bu türün yazıcılığında da öykü türündeki kadar yetkindir. Nitekim öyküleriyle verdiği kapalı ve çağrışımlı mesajlarını denemeleriyle de aynı etkileycilikte vermiş; kültür ve düşünce birikiminden sızan malzemeleri sağlam bir yapı hâlinde inşa etmiştir. Öyle ki denemelerinde genel olarak rastlanılabilecek birtakım çıkarımların mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Bunları Eronat (1995: 199-200), kaybolan Türk kültürü ve bunun getirdiği olumsuzluklar, maneviyattan uzaklaşp maddeleşen insanlar, yanlış Batılılaşma ve İslami yaşayış tarzından kopan toplum, zarar gören evlilik müessesesi, Batı’nın ilmini alırken kültürüne de yenik düşen toplum, Müslüman ülkelerin birbirine destek olmaması, dinlerine sahip çıkmamaları, Batı egemenliğinde olmaları, basın-yayın organlarının bu konuda destekleyici olmayan tutum içinde olması ve kelimelerin gerçek anlamlarında kullanılmayışı şeklinde sıralamaktadır.

2.2. RASİM ÖZDENÖREN’İN ÖYKÜCÜLÜĞÜNE GENEL BİR BAKIŞ

Rasim Özdenören’in edebiyat dünyasında var olmaya başlaması yazdığı bir öykünün Varlık dergisinde yayımlanması ile gerçekleşir. *Akarsu* isimli bu öykü onun, çevresi tarafından tanınır olmasının ilk adımıdır. Ancak onun öykü yazmaya daha da önemlisi yazarlığa olan ilk yönelişi liseden bir arkadaşı vesilesi ile olmuştur ve bu durum, yazarın açıklamalarına şu şekilde yansımıştır: “Lisenin birinci sınıfına giderken, o sıralarda öyküler yazdığını söyleyen bir sınıf arkadaşım, bir öyküsünü okumuş, bana da öykü yazmamı söylemişti. Ben de olur demiş, o gece ilk öykümü yazmışım” (Yumuşak, 2012: 1283). Bu ilk öykü, Malatya’da iken evlerinin bulunduğu sokaktan ara sıra geçen ve tanımadığı, kendi yaşlarındaki bir çocuk üzerinden gelişmiştir. Yazar bu çocuğu bir kış günü yalın ayak ve paltosuz hâlde gördüğünde onun öyküsünü yazması gerektiğine karar verir. İlk öyküsüne dair bu açıklaması edebî serüveninin başlangıcı olarak öykü türünü kabul etmemizde bize referans olmaktadır. Yazar, bu başlangıçta öykü türünün seçimini de kendi nezdinde bir sebepsizliğe bağlamaktadır. O, bu türün seçimi ile ilgili sorulara ayrıca bir sebep gösteremeyeceğini belirtirken bir ön hazırlığının da olmadığını söyler. Konuyla ilgili çeşitli konuşmalarında da bu durumu “Öykü yazayım dedim ve öykü yazmaya başladım” şeklinde açıklamaktadır. Buna ek olarak da ilk yazdığı öykünün onu bu türe sürüklediğini de belirtmiştir. “Yazarın bu türe olan ilgisi kendisine hediye edilen bir öykü kitabı ile başlamış ve ninesinin anlattığı masallar da bu ilgide büyük pay

sahibi olmuştur” (Yumuşak, 2012: 1285). Özdenören de bu merak döneminin başında iken Ömer Seyfettin okumaya yoğunlaşmış, öykülerinde onu örnek almaya çalışmıştır. Öykülerinin biçimsel boyutunda daha yoğun göze çarpacak olan bu örnek alma çabaları ilerleyen dönemlerinde de etkisinin sürüyor olacağı bir kazanç olarak kayda geçecektir. Öyle ki Özdenören (2016: 159) de “öykü’nün kendine özgü kuralları varsa, bu kuralları Ömer Seyfettin’den öğrendiğimi itiraf etmeliyim. Biz ‘geleneksel’ yazım tarzından kalkarak işe başladık” derken edebî anlayışındaki öykü çerçevesini Ömer Seyfettin ile çizdiğini belirtmektedir.

Bugün de öykücü kimliği ile anılan Özdenören, öykü hakkındaki görüşlerini roman ile karşılaştırarak açıklamaya ve aynı karşılaştırma ile öykü ile roman arasındaki ayrımı detaylandırmaya çalışmaktadır. Temelde bu iki türün farklılığını açıklayarak başladığı karşılaştırmının onun dilinden yansıması ise şu şekildedir: “Hikâye, nüansları yakalama sanatıdır. O, roman gibi bütün bir hayatı topuyla kucaklamaz, hayatın bir enstantanesini tespit eder, sonra o enstantaneyi seri bir üslûpla, önümüze serer. Roman bir savaş alanıdır, oysa hikâye düello sahnesidir. Romancı bize ‘tip’ler çizer, hikâyeciye, ‘tip’ler çizmez, ‘durum’lar anlatır” (Özdenören, 2016: 156-157). Bu yüzden Özdenören öykülerinde de çeşitli durumlar göze çarpmaktadır. İlk öyküm dediği öyküsünde dahi yalınayak, paltosuz hâlde gördüğü bir çocuk, ona anlatılması gereken bir durumu işaret etmiştir. Bu istekle ilk öyküsünü kaleme almıştır. Kuramsal yazılarla açıklamaya çalıştığı eserlerinde de öykünün romandan ayrımının yapılmasının yanında öyküde ne anlatılacağına da açıklamasını yapmaktadır. Onun öyküleri, toplumda yabancılaşma, yanlış Batılılaşma, aile, çocuk, ölüm ve tasavvuf düşüncesi gibi çeşitli konu başlıklarını barındırır. “İslam uygarlığının kendine özgü değer yargılarını ve duyarlılığını öyküye sokmuş, özellikle de insanın ontolojik sorunlarını öykülerinde sorunsallaştırmıştır” (Yumuşak, 2012: 1283). Bunun dışında “öykü aracılığıyla insan ruhunun yüceliğini anlatmak, yazarın bütün öykü kitaplarında karşımıza çıkar” (Bulut, 2013: 100). Nitekim İslam uygarlığında da insana değer vermek bir gerekliliktir. İslam, kâinattaki en değerli varlık olarak insanı göstermektedir. Bu yönüyle İslâma ve İslamî duyarlılığa eserlerinde yer vermekte olan bir yazarın da insan ruhunun yüceliğini işlemesi yazar nezdinde bir tutarlılık göstergesidir. İşlenen bu konular örnek karakter ve güdümlü bir üslup yerine mesaj amacı gütmeyen bir biçim ve kişilerle şekillenmektedir. Bu şekil vermedeki düstur da eserlerde geçen insana dair her olay ve durumun mükemmellik içinde gerçekleşmediğinin belirtisidir. İnsan var olduğu şekliyle var olan durumlar içinde

verilmektedir. “Yazarın, öykülerinde trajik olanı, çatışmaya dayalı olanı, dramatik olanı öyküleştirmeye gayret ettiği de dikkat çekmektedir” (Harmancı, 2009: 324). Bu trajedinin kaynağı ise genel olarak insan olmuş ve bu kaynak; insanın varoluşsal sorunları, ruhsal bunalımları ve iç çatışmalarından beslenmiştir. Onun öykülerindeki insanın bunalım hâli modern-gelenek, eski-yeni ve değişim-öz çatışmasından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda hızla değişen hayat tarzları ve düşünce yapısı karşısında, özü ile yeni arasında sıkışıp kalan insanın yaşadığı çatışma onun karakterlerindeki bunalımın sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepler de öykülerinin temel eksinini oluşturmuştur. Nitekim onun öykülerine yönelik yapılan incelemelerde de benzer eksenin takip edildiği görülmektedir. Şahin’e göre “Rasim Özdenören’in öyküleri, çağımızın gerçeğiyle örtüşen, modern hayat ve düşüncenin kimlik ve benliklerde açtığı yaraları, toplumsal ve bireysel boyutlarıyla ele alır” (2014: 41). Yazarın sanatçı kimliğindeki İslamî anlayış çizgisi de onun karakterlerini mistik bir alanın içine çekmiştir. Buna göre Özdenören karakterlerinin her birinde, farklılaşan bakış açılarını ve buna bağlı bireysel-toplumsal bunalımları görmek mümkün olmaktadır. Bu durum da onun öykücülüğünün yorumlanmasında Gürdamur’un (2022: 105) ifadelerine şu şekilde yansımıştır: “Özdenören öykücülüğü, insanın büyük yeryüzü yürüyüşünde tehvidî bir merkeze bağlıdır. Her kahramanda biricikleşen ve kendine mahsus bir ifade kazanan bu merkez, hayatın anlamını “aşkın olanda” keşfetmeyi öngörmekteydi.”

Öte yandan öykülerindeki bu konuların hiçbirini okuyucuyu yönlendirme, ona bir şeyler öğretme amacı gütmemektedir. Yalnızca var olan gerçeği, kişiyi ve durumu gösterebilme amacıyla yazan yazar, öykünün de yalnızca bu amaca hizmet ettiğini belirtir. Bu anlamda onun öykülerinin görünür bir savunusu da yoktur. “Dolayısıyla öykülerinde örnek öykü kişileri görülmez. Dostoyevski’yi de bu yüzden sevdiğini söyler. Dostoyevski’nin Tolstoy gibi mesaj kaygısı yoktur” (Yumuşak, 2012: 1283).

Tüm bu konu, fikir ve biçim özelliklerinin onun nezdinde öykü olabilmesi için de mükemmel bir kurguya sahip olması gerekir. İçerik kadar biçime de önem vermiş ve nasıl anlattığı ile edebî kurgusunun temellerini neye dayandırıldığını açıklayan eserler kaleme almış yazar, öykü için kurgunun olmazsa olmaz olduğu fikrindedir. Bunun için de öykülerini kaleme alırken planlı hareket etmiş ve kendine has bir kurgu oluşturabilmenin peşinde olmuştur. Bu anlamda onun öykü türüne bakışı da bu türü işleyişindeki esasları ortaya koymada aydınlatıcı görülmektedir. Buna göre Özdenören’in öykü türüne yönelik görüşleri şunlardır:

“Öykü üstüne bunca yıl ukalâlık ettikten sonra şimdi yeniden o yalın gerçeğe dönüyorum: ‘*öykü anlatmak*’tır. İşte burada neyi anlatacağınız sorusuyla karşılaşsınız. Gerçekten neyi anlatmak öykü olur? Bu soruyu ‘nasıl anlatmak’ biçimine sokarsak daha açıklayıcı bir yaklaşıma gireriz. İşte, şimdi de anlatıyorum, ama bu anlattığının öykü olmadığını herkes bilir. Bu, anlatılan şeyin farklılığından, bir ‘deneme’ konusu olmasından ileri gelmiyor. Aynı konu, erbabının elinde öykü ‘biçimine’ de dönüştürülebilirdi. ‘Öykü biçiminde’ anlatılabilirdi. Öykü yazarı, öykü biçiminde anlatmanın üstesinden gelebilen kişidir. Demek ki, öykü anlatmanın bir biçimi olduğunu söylüyoruz. Öyküyü öykü kılan bu ‘biçim’dir de diyebiliriz” (Özdenören, 2016: 160).

Özdenören, yazın hayatına başladığı günden beri öykü türü ile iç içe olan ve gerek röportajları gerek öykü türü üzerine yazdığı kuramsal çerçeve yazılarında öykücülüğünü detaylandırmış bir sanatçıdır. Öykü yazarlığı boyutunda Özdenören’i anlatacak olursak da Özdenören; yalnızlık, aşk, tasavvuf, çocuk ev, aile, yabancılaşma, başkaldırı gibi çeşitli konu başlıklarında, karamsar karakterler üzerinden, iç konuşma ve benzetmeleri kullanarak kapalı bir anlatım içinde ve yol göstermeden öykülerini meydana getirmiş yetkin bir isimdir. Onun bu konudaki yetkinliği Sert’in (2021: 576) ifadelerine de şu şekilde yansımıştır: “Zengin ve gerçekçi tasvirlerini etkili dil kullanımıyla birleştirmiştir. Hikâyelerinde sözcükleri titiz bir şekilde ince ince işleyerek kullanmıştır. Rasim Özdenören kendine özgü üslubuyla ve güçlü söz varlığıyla harmanladığı dil kullanımıyla son dönem hikâyeciliğinde yeni bir soluk olmuştur.”

2.3. GÜL YETİŞTİREN ADAM VE RASİM ÖZDENÖREN’İN ROMANCILIĞI

GYA, Özdenören’in kaleme almış olduğu ilk ve tek romanı olmasının yanında yazarın romancılığı üzerine değerlendirmelerin de yapılabileceği tek kaynaktır.

1970 ve 1978 yılları arasındaki olayları ele alan roman, birbiriyle bütünleşmiş hâlde bulunan iki ayrı öyküye benzemektedir. “Birinci öyküde, Maraş’taki gül yetiştiren adamın yaşamı ve hayata bakış açısı, değişim karşısında yaşadığı çatışmalar; ikinci öyküde ise Amerika’daki Sitare’nin yaşadığı kültürel ve sosyal çatışmalar anlatılmaktadır. Eserde, iki farklı yaşamdan bahsedilmiş ve birbiriyle bağlantı kurulmamıştır” (Bulut, 2013: 660). Batılı yaşam tarzına bağlılık ve getirileri ile Doğu medeniyetinin yaşam tarzı ve getirileri arasındaki gelgit iki karakter etrafında şekillenmiştir. Buna göre Doğu ve Batı kültürünün de çatışmasını görebileceğimiz roman, Batılılaşarak öz kültürünü yitiren toplumdaki kendini soyutlayan gül yetiştiren adam ile Batılı yaşamı benimseyerek manevi yönünü doyuramamış, sahte ilişki ve arkadaşlıklar içinde kalmış Sitare’nin ruhsal çatışması şeklinde kurgulanmıştır. Bu karakterler, öz ile yeni arasında sıkışıp kalan insanımızın kendileri ve çevreleri ile olan zıtlıklardan hareketle oluşturulmuştur. Bu anlamda gül yetiştiren adam, toplumdaki Batılılaşma

etkisiyle sessiz bir protesto içinde bocalarken Sitare de özü dışındaki bir yaşamda bulunduğu eksik dostluk ve sevgi bağı, yanlış arkadaşlıklar ve pek çok şeye sahip olup hiçbir şeye sahip olamama olguları içinde bocalamaktadır. Buna göre aynı zaman dilimi içinde bulunan iki farklı yaşam biçimi ve iki farklı yönelimin iç içe geçirilmiş bir hâlde okuyucuya sunulduğu da görülmektedir.

Öyküleri gibi romanında da karamsar ve umutsuz karakterlere yer veren Özdenören'in konu seçimi olarak da romanının, öyküleri ile akraba olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda öykülerinde görülmeyen doğrudan mesaj vermeme hâlinin romanında da hâkim olduğu görülmektedir.

GYA, aynı zaman dilimi ve aynı topluma ait iki farklı yaşam tarzını ele alırken okura birtakım mesajlar iletmekten çok Sitare üzerinden Batı özentisiyle öz kültüründen uzaklaşma ve benliklerine yabancılaşma durumunu; GYA üzerinden de toplumdaki yanlışlara sessiz kalarak çözüm olunabileceğini düşünmenin getirdiği pişmanlık hâlini anlatmaktadır. “Netice itibari ile, romanda, Batı tarzı yaşamın topluma tamamı ile yerleştiği vurgulanmaktadır. Bu hayat tarzı, kimilerince aşırı bir şekilde yaşanmakta, hatta Batılıları bile geri bırakacak bir Batı hayatı yaşanmakta, kimileri ise bu hayat tarzını kısmen benimseyerek yaşamaktadır” (Eronat, 1995: 180).

İşleyiş bakımından iç konuşma, montaj gibi yeni, güncel yazma tekniklerine yer vermiş ve ele aldığı konuyu çeşitli alıntılarla, şiirsel söylemlerle süslemiş yazarın bu romanının yenilikçi eser; onun romancılığının da yeniliklerin ve gelişmelerinin takibinde bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim o, öykücü kimliği ile ön plana çıkan bir yazar olmasına rağmen roman üzerine de açıklayıcı yazılar yazmaktan geri durmamıştır. Roman türünde insana faydalı olacak pek çok meziyet görmüştür.

“Romanı büyük kılan niteliğin, insanoğlunun varlık sebebine yaklaşma imkânını getirip getirmediğinde aranması gerektiğidir. Benim hayatımla insanın varoluş hikmeti arasında bağlar kuran, insan olarak benim bir ‘kul’ olduğum bilincini getiren romana, büyük roman diyorum ben, ama şimdiye değin böyle bir roman yazılmış mıdır, diyeceksiniz. Roman kendi ufuklarında bu potansiyeli gizliyor ya, önemli olan bu bence. O potansiyeli romanın varlık alanında harekete geçirmekse romancının görevi olmalı” (Özdenören, 2016: 124).

Kısaca onun romancılığı; yeni teknik ve yöntemlerle bezeli, çağrışım ve kapalı anlatımlarla oluşturulmuş bir dil aracılığıyla, modernleşen dünyada değişim ve gelişime ayak uydurmakta zorlanan, bu değişim ve gelişim karşısında benliğini koruyup konumlandırmakta güçlük çeken insanı ele alma şeklinde ilerlemektedir.

3. ESERLERİ

Öykücülüğü ve denemeciliği ile edebiyat dünyasında adı çokça anılan Özdenören, ömrünün uzun bir bölümünü yazıya ayırmıştır. Kitaplaşmış veya kitaplaşmamış hâlde pek çok yazı kaleme almıştır. Elli yıl kadar uzunca bir süre yazarlığını sürdürmüş edebiyatçımızın kitaplaşmış eserleri şunlardır:

3.1. ÖYKÜLER

Hastalar ve Işıklar (1967)

Çözülme (1973)

Çok Sesli Bir Ölüm (1974)

Çarpılmışlar (1977)

Denize Açılan Kapı (1983)

Kuyu (1999)

Hışirtı (2000)

Ansızın Yola Çıkmak (2000)

Toz (2002)

İmkânsız Öyküler (2010)

Uyumsuzlar (2015)

Elli Yılın Öyküsü (Toplu öyküler, 2017)

3.2. ROMAN

Gül Yetiştiren Adam (1979)

3.3. DENEMELER

Destanlar ve Işıklar (1967)

İki Dünya (1977)

Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler (1985, 2019)

Yaşadığımız Günler (1985)

Ruhun Malzemeleri (1986)

Çapraz İlişkiler-Dış Politika Yazıları (1987)

Kafa Karıştırıran Kelimeler (1987)
Yeniden İnanmak (1987)
Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı (1987)
Müslümanca Yaşamak (1988)
Red Yazıları (1988)
Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti (1996)
Acemi Yolcu (1997)
Ben ve Hayat ve Ölüm (1997)
İpin Ucu (1997)
Kent İlişkileri (1998)
Köpekçe Düşünceler (1999)
Yüzler (1999)
Eşikte Duran İnsan (2000)
Yazı, İmge ve Gerçeklik (2002)
Aşkın Diyalektiği (2003)
Düşünsel Duruş (2004)
Siyasal İstiareler (2009)
Edebiyat ve Hayat (2017)
Hadislerin Işığında Hz. Muhammed (2018)

3.4. ÇEVİRİ

Hayvan Çiftliği / George Orwel (1964)
İslam'da Devlet Nizamı, Hukuk / Mevdudî (1967)
İslam Devletinde Mali Yapı Ekonomi / S. A. Sıddıkî (1972)

3.5. ELEŞTİRİ-İNCELEME

Açık Mektuplar (2014)

3.6. GÜL YETİŞTİREN ADAM

1979 yılında yayınlanmış ilk ve tek romanı olan GYA gerek yapısı gerek tematik yönüyle yenilikçi unsurlar barındırmış, farklı tekniklerle bezenmiş ve çok yönlü bir içeriği benimsemiştir. Bu yönüyle üzerinde durulması ve çalışılması gereken bir eser sayılıp ait olduğu dilin ve yazarının söz zenginliğini gösterebilecek değerde görülmüştür.

İçerik bakımından da iki farklı bakış açısına sahip ve farklı yönelimlerde olan insanlara ait yaşam şekillerinin göze çarptığı eserde, yenilik ve değişim karşısında kalmış insanın durduğu yer ve sahip olduğu bakış açısı ele alınmıştır. “Eser, birbirinden bağımsız gibi görünen fakat modernleşmenin farklı kültürlerle mensup bireyler üzerindeki etkisini göstermesi bakımından aynı eksenle birleşen iki uzun öyküden oluşur” (Bulut, 2013: 660). Buna göre romanı başlatan öykü Batı kültürü içindeki Sitare’nin yaşadığı sosyal çatışma iken ikinci öykü Maraş’ta gül yetiştiren bir adamın sosyokültürel değişim karşısında yaşadığı çatışmadır. Birbiriyle bütünleştirilmiş hâlde bulunan bu iki öykünün ortak sorunda; sosyal çatışma, kendine ve kültürüne yabancılaşma altında birleşmesi, olay ve kişilerin de birbiriyle bağlantılı olduğunu göstermez. Nitekim eserde farklı iki hayat ve olaylar dizini yer almaktadır ve bu iki yaşam biçimi birbiriyle bağlantı kurulmadan ele alınmıştır. “Bu eser, Özdenören’in yazdığı diğer eserlere kıyasla; tarzı, olay örgüsü ve tasavvufi öğelerin biraz daha arka planda kalmasıyla diğer eserlerinden farklı bir yapıda karşımıza çıkar” (Bulut, 2013: 661).

Konu olarak da Batılılaşma ve modernleşme arasında sıkışıp kalan, bu iki durum arasında kendine bir yer bulmaya çalışan insanımızın Doğu ile Batı arasında yaşadığı ikilem ve bu ikilem sonucu yaşantılarında meydana gelen değişimler iki farklı karakter ve iki farklı hayat üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Anadolu ile Batı’nın temsili olan kentler arasında gidip gelen bir öykü ve buna rağmen aynı coğrafyada yer alan farklı hayatlar... Eserde Batı ve Batılılaşma karşısında özünü korumaya çalışanla bu özü kaybetmiş olan ve bunun dışında her ikisini de başaramayıp arada kalan onlarca insan, koca bir toplum ve bu toplumun gerek kendiyle gerek birbiriyle yaşadığı çatışma yer almaktadır. Bir tarafta düşmanla mücadeleden yeni çıkmış ve kimliğini koruyarak zaferini parlak tutmaya çalışan sessiz bir nesil yer alırken diğer tarafta da kazanılanlara rağmen değerlerini kaybetmekten geri durmayan çığırkan bir nesil yer almaktadır. Gül yetiştiren adamlar ve Sitare’nin dostları bu iki neslin bayrak taşıyanları olarak eserde ele alınmaya çalışılmıştır.

3.7. GÜL YETİŞTİREN ADAM ROMANI ÖZET

Romanda, birbiriyle kesiştirilmeyen iki öykü; iki farklı hayat ve bu hayatların yaşayanları üzerinden şekillenen bir bunalım hâli anlatılmaktadır. Buna göre modernleşme ile benliğini koruma arasında sıkışan ve Batılılaşma süreci içinde kalıp ait olduğu değerlerle çatışan insanımızın yaşadığı bunalım belli başlı isimler ile anlatılmaktadır. Bu isimlerin biri inandığı değerler uğruna büyük mücadeleler ve kayıplar veren ve sonucunda değerlerini korumayı kazanç hâline getiren fakat zaferinin en kutlanılası anında kazancının yitirilişini seyreden gül yetiştiren adamdır. Bir diğeri de öz kimliğini ve milli değerlerini yitirmiş Sitare ve onun arkadaşları Çarli, Zelda, Tansel, Yavuz gibi karakterlerdir. İki ayrı temsili karakter de iki farklı hayatı romana nakış nakış işlemiştir. Ve bu nakışlar birbirine karışmadığı gibi birbirinden kopmadan da bir bütünü oluşturmuştur. On bölümünde Sitare ve arkadaşlarının, on iki bölümünde gül yetiştiren adamın öyküsünün anlatıldığı romanın son bölümü de her iki öykü ve karakterlerin âkıbetini ele alarak yirmi üç bölümlük bir bütünü oluşturmaktadır.

Romanın ilk öyküsü gül yetiştiren adama ait olup o, Milli Mücadele sonrasında kendini evi ve bahçesiyle sınırlamış, suskunluğu seçip toplumdan uzaklaşmış birisidir. Bulunduğu çevrede uzunca süredir yalnızca gül yetiştirmekle uğraşan, yalnız ve suskun biri olarak tanınmaktadır. Onun bu suskunluğunun sebebi ise savaş sonrası yaşanan olay ve durumların, yeni oluşturulan düzenin arkadaşlarıyla birlikte verdikleri halifelik mücadelesinin dışında kalmasındandır. Zira o ve arkadaşları halifelik adına savaşmış hatta bu uğurda canlarından olmuştur. Ancak buna rağmen yıllar sonra karşılaştığı düzen de onun mücadelesinin karşılığı olmamıştır. Nitekim o da bundan sonrası için aynı amaca yönelik bir mücadeleyi belki de bir başkaldırıyı göze alamamıştır. Ancak karşı duramadığına tepkisiz kalmak da bir tepkidir zihniyeti ile kendini bu yeni düzene kapatmıştır. Olanlar karşında bir şey yapamama ve aldatmalara seyirci kalma sorunu onun, içinde bulunduğu üzüntü hâlini açıklarken eylemsizliği ve toplumdan uzak hâli de bu soruna bulduğu çözümü anlatmaktadır. Buna göre tek amacı ibadetlerini yerine getirmek ve gül yetiştirmek olan bu yaşlı adam en güzel ve en büyük gülleri yetiştirmektedir. Belki bir deli belki bir derviş olarak nitelendirilen bu adamın bu sessiz eylemi 50 yıl sürer. 50 yılın sonunda da bir gün torununun da ısrarıyla sabah namazını camide kılmak amacıyla evden ayrılırlar. Sokağa ve sokaktaki yaşama dair gördükleri onu hayrete düşürür. Dışarıya gözünü kapatarak dışarının değişimine engel olduğunu sanan bu yaşlı adam dışarıdaki büyük değişimin ve eskiye dair ne varsa silindiğinin

farkına varır. O bu hâliyle toplumun, değişim dışlıları arasında çabuk öğütölür oluşunu ve yozlaşmasını yadırgayan biridir. Yozlaşan ahlâk ölçülerinden değişen giyim kuşama kadar her şey ona yabancı ve şaşırtıcı gelmektedir. Sonunda camiye ulaşılır ancak camideki insan kıtlığı ve bu kıtlıktaki insanlara ait giyim farklılığı kendi zamanından bakılınca göze çarpan bir yanlışlığı ortaya koymaktadır. Böylece hayal kırıklığı ve eylemsizlikle geçen elli yılın gerçek bir eylem olmadığının farkına varır. Sonra bu küçük kalabalığa seslenir: “Ey cemaat-i müslimîn ve gafilîn... Sizler Nasrâni misiniz? Yoksa Mecusi misiniz? Hangi millettensiniz?” (Özdenören, 2021: 124). Bu çağrı gül yetiştiren adamın uzun zamandır görmekten kaçındığı bir topluma hem ilk hem son çağrısı olur. O, bu hareketiyle yitirilenler ve değişenler karşısındaki şaşkınlığını haykırırken içinde bulunduğu toplumun da dışında olduğunu hem kendisi fark etmiş hem de diğerlerine fark ettirmiştir. “Haykırışı, modernleşmenin sosyal, kültürel ve dinî hayatımızda alıp götürdüklerine karşı bir isyan olmakla beraber modernleşmenin olumsuz etkilerinden kendini koruyamadığı için, yolunu şaşırmış insanları doğru yola davet eden bir çağrıdır” (Bulut, 2013: 662). İşte bu çağrı üzerine de gül yetiştiren adam tutuklanır.

Romanın ikinci bir öyküsü sayılan ve bir diğer boyutunu oluşturan kısmı ise Sitare ve onun yaşamı etrafında şekillenir. Sitare, genç ve alımlı bir kadındır. Türk olmasına rağmen Amerika’da yaşamakta, Türk asıllı ve kendinden yaşça büyük birisiyle evlidir. Eşi Çarlı, maddi durumu iyi ancak birtakım sağlık problemlerine sahip birisidir. Buna rağmen Sitare’nin gündelik yaşamı, Amerika’daki kumar, eğlence, ısıltılı gece hayatı gibi unsurlardan uzak kalmamış; eğlence ve para harcama etrafında şekillenmiştir. Evli, zengin ve mutlu görüntüsünün altında, eşinin dışındaki birine sevgi besleyen Sitare, bu duygusunun yasallığını da göz ardı etmektedir. Bu doğrultuda da eşi Çarlı hastalandığında onu hastanede beklemekten geri durup arkadaşlarıyla eğlenceler düzenlemekte ve seyahatlere çıkabilmektedir. Para ile gücün kendinde olduğuna inanan Sitare, düzenlediği eğlencenin tüm masraflarını da karşılayarak âşık olduğu adamı elde etmek istemektedir. Her şeyi gösterişli ve parıltılı bir dünyada yaşayan Sitare’nin eksik yönünü tamamlayamaması da içinde bulunduğu samimiyetsiz ve sahte arkadaş ortamı, çıkarlarla kurulmuş bir evlilik hayatı, yozlaşmış arkadaşlıklar ve para temelinde oluşturulmuş yüzeysel dostluklar sebebiyledir. Tüm bu sebepler görünen yüzüyle Sitare’nin umduğu aşkı elde edememesi paydasında birleşip kendi yaşantısına son vermesi ile sonuçlanır.

4. RASİM ÖZDENÖREN HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Öykü ve deneme yazarı olarak ön plana çıkan yazar, gerek hayatı gerek eserleri gerek de üslubu ve ele aldığı konular ile pek çok çalışmaya konu olmuştur. İlgili başlık altında Rasim Özdenören ile ilgili yapılan çalışmalardan öne çıkan birkaç çalışmaya yer verilmiştir:

4.1. KİTAPLAR

Haksal, A. H. (2008), Rasim Özdenören - Ruh Denizinden Öyküler. İstanbul: İnsan Yayınları.

Kahraman, Â. (2007), Işıldayan Kelimeler. İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.

Tosun, N. (2017), Türk Öykücülüğünde Rasim Özdenören. İstanbul: İz Yayıncılık. İstanbul.

4.2. TEZLER

4.2.1. Doktora Tezi

Bulut, A. (2013). Rasim Özdenören Hakkında Bir Monografi Çalışması, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

4.2.2. Yüksek Lisans Tezleri

Kurt, Ü. (2023). Rasim Özdenören'in Eserlerinde Adalet ve Hürriyet Teması, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Düzce.

Sert, A. (2021). Rasim Özdenören'in "Hastalar Ve Işıklar" İle "Uyumsuzlar" Adlı Hikâye Kitaplarında Söz Varlığı, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Meto, A. (2020). Edebi Eserlerde Din Sosyolojisi: Rasim Özdenören Örneği. Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.

Âlim, E. (2020). Yusuf Atılgan, Sezai Karakoç ve Rasim Özdenören'in Hikâyelerinde Taşra. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Coşkun, B. (2020). 'Yol Metaforu' Bağlamında Mustafa Kutlu ve Rasim Özdenören Hikâyesi. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.

Tunç, S. (2020). Türk Hikâyeciliğinde Rasim Özdenören. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.

Can, E. (2019). Rasim Özdenören'in Hikâyelerinde Tasavvufi Kavramlar. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Uşak.

Akkoç, F. (2019). Rasim Özdenören'in Eserlerinde Müslüman Ahlakı. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami Araştırmalar Enstitüsü. Ankara.

Çalışkan, S. (2019). Rasim Özdenören'in Çalışmalarında Hayatın Anlamı. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Mantu, U. (2019). Rasim Özdenören'in Öykülerinde Yabancılaşma. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kılıçkiran, F. (2019). Rasim Özdenören'in Hikâyelerinin Yapı ve Tema Bakımından İncelenmesi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Usta, İ. (2019). Türk Düşüncesinde Modernleşme Ve İslam: Rasim Özdenören. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Ünal, E. (2019). Rasim Özdenören'in Gül Yetiştiren Adam Romanında ve Hikâyelerinde Modernizm. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ordu.

Durmuş, N. (2018), Rasim Özdenören'in Hikâyelerinde Tasavvuf. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Doymaz, Y. (2018). Rasim Özdenören'in Hikâyelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Programının Genel Amaç ve Kazanımlarını Gerçekleştirmede Kullanılabilirlik Durumu. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Erzurum.

Özdemir, Gül Ahmet. (2017). Rasim Özdenören'in Denemeleri ve Denemeciliği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Eyyüp Güneş'in (2014), Rasim Özdenören'in Hikâyelerinde Gelenek Modernizm Çatışması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.

Eryarsoy, Mehmet Nezir. (2008), Rasim Özdenören-Hayatı, Sanatı, Eserleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Eronat Kamuran. (1995). Türk Hikâyeciliği ve Rasim Özdenören. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Sağlık, Şaban. (1992), Rasim Özdenören Eserlerinin Tematik İncelemesi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

4.3. MAKALELER VE İNCELEMELER

Akçay, Ahmet Sait, Rasim Özdenören ile Türk Öyküsünün Modernleşme Serüveni Üzerine, Eylül Öykü, S. 1, İstanbul 2003: 7-28.

Alev, Kadriye. Rasim Özdenören'in "Ansızın Yola Çıkmak" Adlı Öyküsünde Trajediden Çıkış Yolu Olarak Tasavvuf, Eeder (Edebi Eleştiri Dergisi), C. 7, S. 1, İstanbul 2023: 59-72.

Aslan, Bahtiyar, Rasim Özdenören'in Hikâyelerinde İnsanın Kendini İdrak Biçimleri, Rasim Özdenören'e Armağan, Değişim Yayınları, İstanbul 2015: 29-48.

Canbaz Yumuşak, Firdevs. Rasim Özdenören ve Öykücülüğü, Turkish Studies, C. 6, S. 2, Ankara 2012: 1281-1299.

Emiroğlu, Furkan. Çağdaş Dönemde Müslümanca Düşünmek: Rasim Özdenören, Platform Dergisi, Mart 2022: 32-36.

Harmancı Abdullah. Rasim Özdenören'in Öykü Anlayışı, İstem, S. 13, 2009: 317-330.

Kahraman, Âlim, Özdenören, Rasim, "I. Oturum "Seyahate Çıkarken Kendimi Yanıma Almam", Işıyan Kelimeler Rasim Özdenören, (Haz. Âlim Kahraman), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2007: 141-157

Karaca, Alâattin. Öykücülüğünün İlk Döneminde Rasim Özdenören, Hece, S. 169, Hece Yayıncılık, Ankara 2011: 195-211.

Maraşlıoğlu, Mehmet H., Rasim Özdenören'in Öyküsünde İnsan, Maveria, S. 3, Şubat 1977: 50-59.

Sağlık, Şaban. Biçim Ve İçerik Bağlamında Rasim Özdenören Öyküsünün Geçirdiği Evreler, Hece, S. 169, Hece Yayıncılık, Ankara 2011: 141-164.

Şahin, Veysel, Rasim Özdenören'in Öykülerinde Kendine Dönüş İzlekleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 24, S. 2, Elazığ 2014: 31-42.

Türkdoğan, Melike, Rasim Özdenören'in "Kuyu" Öyküsünde Metinlerarası İlişkiler, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 35 Erzurum 2007: 167-189.

Yıldız, Alpay Doğan, Rasim Özdenören'in Hikâyelerinde Üç Mesele, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, (5)1, 2010: 21-41.

İKİNCİ BÖLÜM

SÖZ VARLIĞI

1. SÖZ VARLIĞI KAVRAMININ TANIMI VE KAPSAMI

Dil, insan ilişkilerini gerçekleştirme ve bu ilişkilerin devamlılığını sağlamada bir araçtır. Dilin bu vasfı geçmişten günümüze devam etmiş, insanlar arasındaki ilişkinin yanında dile ait unsurları barındıran bir kültürün de oluşumunu sağlamıştır. Dolayısıyla her dilin oluşumundan itibaren meydana getirdiği bir kültür ortamı ve dil evreni vardır. Bu kültür ortamı ve evren de konuşanı olduğu sürece değişimine ve gelişimine devam edecektir. Kullanıldıkça gelişimini devam ettiren dilin, diğer dillerden ayrımının yapılmasında kendine has birtakım özellikler bulundurması ve bu özelliklerinin tespit edilmesi gerekmektedir. “Söz varlığı, sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar - ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler - olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir” (Aksan, 1996: 7). Bu anlamda dile ait özellikleri tespit etmede dilin söz varlığına başvurmak, daha kapsamlı tespitlerin yapılmasına imkân tanıyacaktır. Bu tespitler incelenen dile ait her türlü atasözü, deyim, kalıplaşmış söz, ilişki sözleri ve özdeyişler, ilişki sözleri, terimler ve tekrar öbekleri temelinde saptanacak olup bu öğelerin çeşitli anlam kalıplarını barındırması da dilin söz zenginliğine yönelik çıkarımlar yapılmasına fırsat tanıyacaktır. Bu ve benzeri geniş kazanımların elde edilmesi de dil özelliklerini belirlemede söz varlığı alanının yetkinliğine işaret etmektedir. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda da yalnızca dilin özelliklerinin değil, dile dair pek çok yeni saptamanın da yapılabilmesi söz konusudur. Aksan’a (2009: 45) göre “Türkçenin anlam yapısını, özelliklerini, anlatım gücünü ortaya koyabilmek için yapılacak en doğru işlemlerden biri, onun kavramlar dünyasını gözden geçirmek, Türk’ün dile getirdiği kavramları ve bu dilin anlatım yollarını başka dillerle karşılaştırmaktır.

Sahip olduğu birtakım kurallar ve kendine özgü söz varlığı ile dil, sosyal bir varlık özelliği göstermektedir. Bu yönüyle dil, kullanıcıya kendi kurallarını kabul ettirip bu kurallar dâhilinde yaşayıp gelişen bir varlıktır. “Dil aslında sosyal bir kurum olmakla birlikte çok karmaşık bir olgudur. Kişiye ait bir meleke olması bakımından ruhî, konuşma aygıtından gelmesi sebebiyle fizyolojik ve bir ses olayı olmakla fizik yönleri vardır. Bu sebeple zamanımızda türlü yönlerden ve farklı maksatlarla incelenen bir konu olmuştur”

(Banguoğlu, 1998: 18). Dilin bu sosyalliğinden ve kişiselliğinden hareketle dile ait söz zenginliği tespit edilebilir. Bir dile ait söz zenginliği de bir güne, aya veya yıla mahsus olmayıp dilin varoluşundan bugünkü kullanımına kadar getirilerek fark edilebilmektedir. Bu vesileyle bir dilin tarihinin, bu tarih içinde gerçekleşmiş değişim ve gelişimlerin takibi gereklidir.

Söz varlığı denildiğinde bir dile ait tüm sözler akla gelmektedir. Bu sebeple dilin söz varlığını anlatmaya çalışırken de farklı kavram ve ifadelerle karşılaşmak mümkündür. Dilimizde; *kelime hazinesi*, *kelime kadrosu*, *söz dağarcığı* ve *söz hazinesi* gibi ifadeler de söz varlığı kavramı yerine kullanılabilen ifadelerdir. Her ne kadar bu ve benzer çeşitli ifade kalıplarına sahip de olsa söz varlığı tanımlanırken bu çeşitliliklerin eritildiği tek bir pota göze çarpmakta ve *Türkçe Sözlük* söz varlığını bu ifade çeşitliliğinden oluşan bir bütün olarak tanımlamıştır. Buna göre “söz varlığı, bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabülerdir” (TDK, 2011: 2158).

Söz varlığının dile ait sözler kapsamında sözcükleri de içeriyor olması dilin söz varlığını belirlemede söz ve sözcük ayrımının yapılmasını da gerekli kılmaktadır. Böylelikle dilin söz varlığı denildiğinde “dile ait tüm sözcükler” şeklinde eksik bir tanımlamanın önüne geçilecektir.

Dil, canlı bir sistem ve parçalara ayrılabilen bir bütündür ve bu bütün birtakım bileşenlerden meydana gelmektedir. Dil denilen bütünün en tabanında bulunan yapı birimi sestir. Bu sesler bir araya gelerek dilin anlama sahip en küçük birimi olan sözcüğü oluşturur. Sözcüklerin bir araya gelmesiyle de dilin diğer söz öğeleri oluşmaktadır. Dolayısıyla söz varlığı dilin sözcükleri ve sözcük birlikleri olan sözlerinin bütününe kapsamaktadır. O hâlde söz denilen kavram dile ait sözcük ve sözcük gruplarının tamamını kapsayan daha geniş bir alanı anlatmak amacıyla kullanılmaktadır. Bu iki kavram alanına özel olarak bakıldığında ise sözcük kavramının çeşitli şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Buna göre sözcük, *Türkçe Sözlük*’te “kelime” olarak tanımlanmıştır. Kelime de “Anlamli ses veya ses birliğı, söz, sözcük” (TDK, 2011: 1381) şeklinde tanımlanmıştır. İlgili kavrama yönelik çeşitli tanımlar da bu tanımlamayı destekler niteliktedir. “Bir dilde bir anlamı olan tek veya çok heceli ses öbeklerine de kelime denir” (Banguoğlu, 1998: 10). “Kelime, manası veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur” (Ergin, 2013: 95).

Söz ise *Türkçe Sözlük*’te “1. Bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi, lakırtı, kelam, laf, kavi. 2. Bir veya birkaç heceden oluşan ve anlamı olan ses birliği, kelime, sözcük” (TDK, 2011: 2153) şeklinde tanımlanmıştır. Buna göre söz ve sözcüğün kapsam bakımından aynı anlam alanını karşıladığını söylemek doğru değildir. Ancak bu iki kavramın birbiriyle bağlantılı ve söz varlığının birer unsuru olduğunu söylemek doğrudur. “Sözcükler, bir ya da birden çok birimden oluşan, ancak tek bir kavrama karşılık gelen dil birlikleridir. Sözler ise bir ya da birden çok sözcüğün bir bağlam içerisinde kullanıldığında anlam ve görev kazanmasıyla oluşan daha üst bir kavramın karşılıklarıdır” (İlgör, 2015: 8).

Kısaca dile ait söz varlığının tespitinde ele alacağımız temel iki kavram dilin söz ve sözcükleridir. Bu söz ve sözcükler dilin ve o dili konuşan toplumun özelliklerinin fark edilmesinde en önemli unsurlar olup bu unsurların da tespiti adına basılı eserlerden yararlanmak, somut verilere erişimi kolaylaştırmaktadır. Bu vesileyle ilgili çalışmanın bir edebî eser üzerinden gerçekleştirilmesi sözcük ve söz unsurlarına erişimi kolaylaştırmış, erişilen söz varlığı alanını da GYA romanı ile sınırlı kılmıştır.

Edebî eserler dile ait her türden söz unsurunu barındırabilmesi ve bu unsurları yeni anlam alanlarına açık şekilde kullanabilmesi ile söz varlığı çalışmalarına imkân tanıyan ürünlerdir. Dolayısıyla bir edebî eser üzerinden söz varlığı çalışması yapmak, dile dair çıkarımların yanı sıra yazara ve yazarın üslubuna dair çıkarımlara da kapı aralamaktadır. Bu çıkarımlar eser veya yazar sınırında kalabileceği gibi dilin kullanım olanaklarını gösterir geniş açılımlara da fırsat tanımaktadır. Elde edilen çıkarımların eser ve eser türü değiştiğinde de değişen, çeşitlenen veya kapsamı daralan bir söz varlığına eriştiği görülebilir. “Edebî türler ya da yayın organları üzerinde yapılan araştırmalarda, örnek alınan türün özellikleri bazı söz varlığı unsurlarına daha fazla yer vermektedir. Her edebî türün kendine özgü kelime dünyası vardır. Masal, efsane ya da destanda çok büyük sıklığa sahip bir kelime, roman ya da hikâyede olmayabilir” (Baş, 2011: 55).

Dil ve yazı arasındaki ilişki düşünüldüğünde de edebî türlerin yazı dili ile oluşturulmuş bütünler olduğu unutulmamalıdır. Yazı dili, dilin sembol ve biçimlerle temsil edilip saklandığı bir sistemdir. Dolayısıyla dilin dününü temsil ettiği gibi bugününü de kayıt altına alma ve sergileme özelliğine sahiptir. Konuşma diline göre daha kuralcı ve dizge temelli olan bu dilin, dilin asıl varlığından sonra oluşmuş olması dile dair kapsamlı bir yansımayı gerçekleştiremeyeceğini de göstermektedir. Dil yazıya göre daha eski bir oluşumdur ve bir dili ele alırken yazı diliyle sınırlanmanın dile dair her özelliğin

görülmesini engelleyebileceği de göz ardı edilmemelidir. “Yazıya göre çok daha yaşlı olan dil, yalnızca seslere dayalı olduğu için, kalıcı olmadığı için, ulaştığı birçok bilginin kendi gözleri önünde yok oluşunu izlemiş olmalıdır” (Karaağaç, 2010: 104). Buna göre incelemesi yapılan eserin de Türk dilinin söz zenginliğini sergilerken bu gibi kısıtlamalardan etkilenmiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim bu her yazılı eser ve dil adına geçerli bir durumdur ve dilin bu boyutu, benzer söz varlığı çalışmalarında da dikkate alınmalıdır. Bu durumda Türk diline ait söz varlığının bütününe görebilmek adına eserler üzerinden söz varlığı çalışmalarının devamlılığını sağlamak gerekmektedir.

2. DİL - SÖZ VARLIĞI İLİŞKİSİ

Dil, toplumlara özgü ve çeşitli yapılarda ortaya konulmuş bir iletişim sistemidir. Bu sistem, bugün milyonlara hitap eden bir kapsamda olabileceği gibi daha az insan tarafından kullanılan bir yapıya da sahip olabilmektedir. Dolayısıyla insanın var oluşundan bugüne bakıldığında insanlar arasındaki etkileşim ve iletişimi sağlayan birden fazla dil bulunduğu göze çarpmaktadır. İlk insandan günümüze artan nüfus ve gelişen imkânlar oranında da dil, zaman zaman yok oluşlar ve değişimler geçirse dahi kapsamını genişletmiş, önemini artırmış ve kolları arasındaki farklılıklarını belirginleştirmiştir. Dildeki bu değişim ve gelişim de onun durağan bir yapıda olmadığını göstermektedir. “Ne var ki dil, salt edilgen bir araç değildir; yalnızca yansıtıcı olmakla kalmaz. Aynı zamanda etkin bir biçimlendirme ve yaratım aracıdır. Dış dünyayı yansıttığı gibi ona ilişkin özel anılsal imgelerin, tasarımların kaynağıdır da bu araç: Bir başka deyişle, dış dünyayı, toplumsal, ruhsal, fiziksel gerçekliği her dil kendine özgü biçimde yoğurur ve yorumlar, kavramlaştırır ve yapılaştırır; bir dünya görüşü, dünyaya bakış açısı getirir” (Vardar, 1998: 16). İşte bu görüş ve bakış açısı da dilin söz varlığı ile gözler önüne serilir.

Konuşan ile dinleyen arasındaki mesaj iletimini sağlayan en temel araç olan dil, insanlık tarihi ile ortak gelişim göstermektedir. Geçmişten bugüne kullanıldığı toplumla birlikte gelişip değişen dil, bugün de benzer değişim ve gelişmelere açık durumdadır. Durağan olmama ve canlı bir iletişim aracı olma gibi özellikleri dilin bu gelişiminde bulunduğu mekân, zaman ve toplumun etkisinin fazla olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla dünya üzerindeki mekân kadar toplum, toplum kadar iletişim ortamı ve her iletişim ortamının da kendine özgü bir iletişim aracının bulunduğundan söz edilebilir. Bu da yeryüzünde yüzlerce hatta binlerce dilin varlığını mümkün kılmaktadır. “Dünya üzerinde konuşulan dillerin sayısının beş-altı bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Bu diller arasında, milyonlarca insan tarafından konuşulan Çince gibi dillerin yanı sıra, onu konuşanların sayısı ancak ‘yüzler’ ile ifade edilebilecek kimi kabile dilleri de bulunmaktadır” (Altınörs, 2003: 15). Bu sebeple dillerin birbirinden ayrımının yapılmasında ve birbiriyle kıyaslanmasında göze çarpan birtakım farklılıkların ve özelliklerin belirlenmesi gerekmektedir. Buna göre bir dilin diğer dillerden ayrımının yapılmasında o dilin söz varlığının incelenmesi bu tarz belirlemelere önayak olacaktır. “Bir dilin söz varlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir” (Aksan, 1996: 11).

Dil konuşulduğu toplum içinde şekillenip geliştiği ve aynı toplumla birlikte değiştiği için toplumun yaşadığı her türden olgunun dile, dolayısıyla da dilin söz varlığına etki edeceğini söylemek mümkündür. Bugün durağan bir toplumun varlığı veya devamlılığı mümkün olmadığından dilin söz varlığında da birtakım değişim ve gelişimlerin olduğu ve olacağı aşîkârdır. Bu sebeple söz varlığını dildeki her türden değişimden etkilenebilecek unsur kabul etmek gerekmektedir. Öyle ki dil de barındırdığı her söz unsuru ile bu değişimleri yansıtmaktadır.

Söz varlığı dilin bütününe anlatan bir kavram olmakla birlikte dilin içerdiği her türlü sözcük ve söz unsurunu da bünyesinde barındırmaktadır. “Filoloji ve dilbilim çalışmalarında, bir dilin sözcükleri, terimleri, yabancı dillerden gelme ögeleri, atasözleri, deyimleri, insanlar arasındaki ilişkilerde kullanılması gelenek olmuş kalıp sözleri ve kalıplaşmış birtakım özdeyişler, bir bütün olarak söz varlığı adı altında ele alınır” (Aksan, 2006a: 13). İşte bu söz varlığı ait olduğu ulusun içinde bulunduğu koşulları, düşünce biçimini ve bunlara bağlı oluşan kültür evrenini yansıtmaktadır. Dolayısıyla dil ve dilin söz varlığı birbirini etkileme, değiştirme ve dönüştürme gücüne sahip iki başlık olarak ele alınmalıdır. Böylelikle söz varlığı alanındaki her saptama ve çıkarımın da temelde ait olduğu dile yönelik bir saptama ve çıkarıma fırsat tanıdığı; dildeki her değişim ve gelişimin de dilin söz varlığında gözlemlenebileceği bilinmelidir.

3. SÖZ VARLIĞI VE ÖĞELERİ

Bir dilin söz varlığı denilince akla birden fazla unsurdan oluşan bir bütünlük gelmektedir. Buna göre dilin söz varlığını etkileyen de birden fazla etkenin olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan biri ve en önemlisi de dilin içinde oluşup geliştiği kültürdür. Dolayısıyla dilde söz varlığını etkileyen birtakım kültürel etmenlerin

varlığından söz edilebilir. “Söz varlığını etkileyen kültürel unsurlar; yaşayış biçimi, komşu milletlerle ilişkiler ve dindir” (Bayraktar, 2014: 13). Konuşarak veya yazarak söze dökülen her türden sözcük veya cümle kişinin ve toplumun yaşayışından bağımsız değildir. Dil bu yaşayış içinde oluşmakta; onu konuşanlarca geliştirilmektedir. Dolayısıyla değişen insan değişen toplumu, değişen toplum da değişen yaşam tarzını beraberinde getirmektedir. Tüm bu değişim döngüsü içinde dil de değişimini sürdürmektedir. Bu da dilin kişi, zaman ve mekân değişimine bağlı bir gelişim içinde olduğunu gösterir. Burada kişi, zaman ve mekân dilin kontrolü altında birer etkileyici olup dile yapılan müdahalenin de dilin kuralları ve doğal düzenine aykırı olmaması koşuluyla gelişimini sağlayacağı bilinmelidir. “İnsanın dile müdahalesi, ancak onun bu doğal niteliğine, kendiliğinden gerçekleşen dizgesine, aykırı olmaması koşuluyla anlamlı, gerçekçi ve doğru olabilir” (Eker, 2002: 7).

Söz varlığının bir başka etkileyicisi de din faktörüdür. Dilin oluşup geliştiği ortamın sosyal hayat olması ve dinin sosyal hayat üzerindeki şekillendirici etkisi dillerin de din olgusundan etkilenmesini beraberinde getirmiştir. Mevcut dinler kadar toplumlarda görülen din değişiklikleri de dilin bu değişikliklerden etkilenmesine neden olmuştur. “Din değişimi beraberinde yeni ödünc sözcükleri bazen de alfabe değişimini getirir. Türkçenin daha sonraki dönemlerinde de dine bağlı değişimler görülmüştür” (Bayraktar, 2014: 13). Tüm bu değişimler de dilin beslendiği kaynakların çeşitlenmesine kaynaklık etmiştir.

Dil, kültürü besleyen temel kaynaklardandır. Dolayısıyla dil ile üretilen her türden ifade kültürden bir parça taşımaktadır. Bu kültür toplumun içinde yaşadığı çevre dâhilinde oluşup gelişmekte, bulunduğu coğrafyaya bağlı olarak şekillenmektedir. Dilin gerek içinde olduğu çevre gerek de sonradan içine dâhil olduğu veya etkilendiği her çevre onun değişiminde ve gelişiminde söz sahibidir. “Söz varlığını etkileyen bir diğer unsur olan coğrafya değişimi, beraberinde kültür değişimi de getirir. Türklerin Anadolu’ya göç etmesiyle birlikte; komşuları, komşularının diller, yaşayış biçimleri, dinleri, yiyecekleri, giyecekleri farklılaşmış; dolayısıyla bu değişiklikler de Türk kültürüne yansımıştır” (Bayraktar, 2014: 13). Değişen dil ve kültür bu konumda iken hem etkileyen hem de etkilenen olmuş, toplumdan topluma ya da bir toplum içinde kendi oluşum kuralları dâhilinde gelişimini sürdürmüştür. “Her millet dilini ve kültürünü yüzyıllar boyunca yoğurur. Bu esnada o akan bir nehir gibi, içinden geçtiği her topraktan bazı unsurlar alır.

Her medeni milletin konuşma ve yazı dili, karşılaştığı medeniyetlerden alınma kelime ve deyimlerle doludur” (Gülensoy, 2005: 9).

Bir dile ait söz varlığı ele alınacağı zaman bu söz varlığının dilin içinde bulunduğu kültür ve toplumdan bağımsız düşünülmesi söz konusu değildir. Buna göre söz varlığı içinde de dilin var olan kuralları ve öğeleriyle oluşturduğu birtakım temel söz varlığı unsurları öne çıkmaktadır. Bunlar yerli sözcükler ile dilin kuralları doğrultusunda oluşturulmuş olup çekirdek sözcükler olarak da adlandırılmıştır. “Söz varlığı içinde bir dilin kendi öğelerinden oluşan, kimi zaman yabancı öğelerin de girdiği temel söz varlığı, insanın organlarından ve vücut bölümlerinden başlayarak yiyecek-içeceklerine, en sık kullandıkları araç-gereçlere, doğayla tarımla ilgili konu ve olaylara, en sık gereksinme duydukları eylem (fiil)lere ve sayı sistemine kadar uzanan bir kavramlar bütünü kapsar” (Aksan, 2006a: 14). Bu bütün, insanların kültürlerinden parçalar olan deyimler, atasözleri, ilişki sözleri (kalıp sözler), ikilemeler ve bilim-teknik gibi alanlar için kullanılan terimleri de içermektedir. Buna göre geniş bir varlık çeşitliliği barındıran söz varlığı incelemeleri yapılırken tespit edilecek söz varlığı unsurlarına dair sınırlar çizilmelidir. “Bir dilin söz varlığının hangi öğelerden oluştuğu üzerinde durulurken ilk anılması gerekenler, temel söz varlığı ya da çekirdek sözcükler adını verdiğimiz öğelerdir” açıklaması ile dilin söz varlığında önceliğin temel söz varlığı olduğunu belirtilmiştir. (Aksan, 1996: 26). Bunun dışında Aksan’ın söz varlığını oluşturan öğeler sınıflaması da bu tarz çalışmalarda mihenk taşı konumundadır. Ancak Türk dilinin söz varlığına ilişkin birbirine benzer, çeşitli sınıflamaların olduğu görülmektedir. Bunlardan sıkça referans alınan ve bugüne kadar yapılmış söz varlığı çalışmalarında kaynak gösterilen sınıflama Doğan Aksan’a aittir. Bunun dışında son dönemdeki çalışmalarda adı geçen başka bir sınıflama daha göze çarpmaktadır. Hürriyet Gökdayı’ya ait bu sınıflamada ise söz varlığı alanı şu şekilde nitelendirilmiştir:

“Bir dilin söz varlığı, çeşitli öğelerden oluşur. Bu öğelerin bir kısmı, konuşan kişinin her kullanımda özgürce seçebildiği, bağımlı ve bağımsız kullanılabilen, sözlüklerde madde başı olan sözcüklerdir (elma, uzay, cam, söz, ile, gibi, koş(mak), ara- (mak), vb.). Bunların yanında bir başka grup da, her zaman belirli bir biçimde kullanılan atasözleri, deyimler, ikilemeler ve kalıp sözlerden oluşan kalıplaşmış öğeleri içerir” (Gökdayı, 2008: 90).

“Söz varlığında yer alan kalıplaşmış dil birimlerini bir grup olarak kabul edersek atasözleri, deyimler, ikilemeler, birleşikler ve kalıp sözleri bu grubun içinde düşünebiliriz. Bunların yanında argo, terim ve küfürlerin de bu gruba dahil edilmesi gerektiği iddia edilebilir. Ancak bu üç tür birimin de kalıplaşmış olanlar içinde yer alması uygun görünmüyor, çünkü bu birimlerin bütün dil kullanıcıları veya bunların çoğunluğu tarafından rahatlıkla anlaşılıp aynı biçimde kullanıldığını söylemek epey güç” (Gökdayı, 2023: 33).

Sınıflamalara yönelik açıklamalar incelendiğinde göze çarpan farklılığın “kalıplaşmış söz” ifadesinde olduğu görülmektedir. Karademir bu iki tanıma yönelik değerlendirmesinde iki ismin de “kalıplaşmış söz” ifadesine farklı sınırlar çizdiğini belirtmektedir. “Aksan, bu terimi bilinen bir kişinin yaygınlaşan özlü sözü için kullanırken Gökdayı aynı terimi atasözleri, deyimler, ikilemeler, birleşikler ve kalıp sözler dediği diyalog sözlerini kapsayacak çatı bir terim olarak kullanmıştır” (2019: 740).

Teorik anlamda çözümlenmeye ve bir sınır ile ayrımı yapılmaya çalışılan söz unsurları ile ilgili yapılmış çalışmalar ve açıklamalar uygulamada yetersiz kalmaktadır. Buna göre Türkçe söz varlığı sınıflamasında bir kesinliğin bulunmadığı ve tespit çalışmalarında birtakım ikilikler ile karşılaşılabilceği bilinmelidir. Nitekim bu ikilikler dilin öğretimi sürecinde de söz unsurlarının kolayca öğretilmemesi gibi birtakım zorluklara neden olmaktadır. Gerek bu dil öğretimlerinin kolaylaşması gerek de yapılan söz varlığı çalışmalarının bütünlük ve kendi içinde bir tutarlılık arz edebilmesi için Türkçenin söz varlığında ortak bir sınır çizilmelidir. “Türkçe öğretimi ve dilbilim alanında çalışan araştırmacıların, söz varlığı ile ilgili çalışmalarında ortak bir terminoloji geliştirmelerinin, kümülatif (birikimli) bir bilgi alanının oluşmasında son derece etkili olacağı düşünülmektedir” (Onan, 2016: 28).

Söz varlığı çalışmalarının artması söz varlığı sınıflamalarına yönelik eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Buna göre söz unsurları arasında kesin ve net ayrımların yapılamayışı veya bu sınıflamaların değişmez bir kurala bağlanamayışı araştırmacılar tarafından tartışma konusu olmuştur. Ancak tartışmaların da net bir sonuca bağlanamayışı bu çalışmada genel kabul görmüş ve bugüne kadarki söz varlığı çalışmalarında kullanılagelmiş Doğan Aksan’ın sınıflamasını referans almamızı sağlamıştır. Eser üzerinden tespiti yapılan her söz varlığı bu sınıflamaya göre şekillenmiştir. Buna göre Aksan (1996: 26) temel söz varlığı, yabancı sözcükler, deyimler, atasözleri, ilişki sözleri (kalıp sözler), kalıplaşmış sözler, terimler ve çeviri sözcükler olarak söz varlığı öğelerini sınıflandırmıştır. Çalışmada kalıp söz ifadesinin kalıplaşmış söz ile ayrımının daha rahat yapılabilmesi için kalıp söz yerine Aksan’ın (1996: 26) kalıp söz kavramı için kullandığı diğer tabir olan ilişki sözleri ifadesi kullanılmıştır.

3.1. TEMEL SÖZ VARLIĞI

Temel söz varlığı, dilin konuşucusunun sahip olduğu kültür unsurlarına bağlı olarak oluşan ve dilin kendi bünyesinden, kendi kök ve türetme kurallarına bağlı olarak üretilmiş bir bütündür. “Araştırmacıların temel söz varlığı açıklamalarına bakıldığında bu kelimelerin zamana karşı kendini koruyabilen sözcükler olduğu görülür. Çünkü temel söz varlığının unsuru olan sözcükler insan hayatında birincil ihtiyaçları karşılayan ve zaman içinde en sık kullanılan sözcüklerdir” (Hengirmen, 2002: 413). Buna göre dilin kullanıcısının ve onun hayatı bu temel söz varlığını belirlemede hareket noktası olacaktır. Bu sebeple günlük yaşantısını devam ettirmek ve insanlar arası ilişkisini sürdürmek amacıyla kullandığı her türlü söz bütünü ele alınmalıdır. “Bunun sınırını belirlemede de insanın odak olarak seçilmesi doğru olmalıdır: İnsanın organları başta olmak üzere onun en doğal gereksinimlerini karşılayan yemek, içmek, uyumak, gitmek, gelmek, almak, vermek... gibi kavramlar, ona en yakın kişileri gösteren akrabalık adları, sayılar ve insanın maddi ve manevi kültürü içine giren çeşitli kavramlar sayılabilir” (Aksan, 1996: 26). Buna göre insanların yaşantıları boyunca kullanma gereksinimi duyacakları her türden sözcüğün ve söz öbeğinin dilin temel söz varlığını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu söz kalıpları organ adları, yiyecek-içecek adları, meslek adları, akrabalık ve doğa isimleri gibi çeşitli başlıklardan oluşabilmektedir. Bu başlıklar da temel söz varlığının, topluma dair maddi-manevi her özelliği gösterir nitelik taşıdığını belirtmektedir. Buna göre temel söz varlığının zaman içinde değişme göstermediğinden ziyade daha az bir değişime maruz kaldığını ya da değişime daha dirençli olduğunu söyleyebiliriz. “Temel söz varlığı adı verilen bu sözlerin dilde en az değişen ögeler olduğunu, 1000 yılda bu varlığın ancak aşağı yukarı % 19’unun değiştiği % 81’inin yaşamını sürdürdüğü ileri sürülmüştür” (Aksan, 1998: 17).

“Dildeki herhangi bir sözcüğün temel söz varlığının bir üyesi olup olmadığı konusunda karar verebilmek için elde birtakım ölçütler vardır. Bu ölçütlerden biri, sözcüğün insanoğlunun yaşamında birinci derecede önemli kavramları yansıtmasıdır. (göz, et, vermek, beş, içmek vb.) İkinci bir ölçüt olarak kimi dilbilimciler, bir sözcüğün yeni ögeleri, birleşik sözcükleri türetme değeri, yeni sözcükleri türetme gücü üzerinde de durmaktadırlar” Türkçedeki “dış” ve “alt” sözcüklerini bu açıdan ele alacak olursak, bunların “dış satım, dış işleri, dış ülke, dış merkez, alt geçit, altyapı, alt yazı, alt sınıf” gibi birleşik şekilleri ile bu özelliği gösterdiğini görürüz.”

Dolayısıyla temel söz varlığı altında ele aldığımız söz unsurların Türk insanının gündelik yaşantısından ve uğraş alanlarından parçalar olduğu görülecektir. Bunun yanı sıra Türk dilinin türetme gücünün genişliği ve türetilen sözcüklerin çeşitliliği de temel

söz varlığı adı altında ele alınacak unsurların kapsamlı, sayıca zengin ve yaşamdan bağımsız olmayan bir yapıda olduğuna işaret etmektedir.

“Bir sözcüğün temel söz varlığından sayılması için gereken ölçütlerden biri olarak da onun anlatımbilim açısından yansızlığını söz konusu edilmelidir. Yani ögenin genel anlaşılabilirliği, genel kullanılabilirliği; bir sözcüğü söyleyen ya da yazanın niteliğini ortaya koyan bölgesel, yaşa ilişkin, toplumsal ya da meslekle ilgili belirtilere karşı yansız oluşudur. Ölçütler arasında bir sözcüğün çeşitli anlam aktarmalarıyla kullanım alanı genişletme gücünün yanı sıra çeşitli deyimler arasında bu deyimlere temel olarak kullanılması da yer almıştır. Türkçedeki” göz, el, yüz, iç, ekmek... gibi ögeler, kanımızca her iki ölçüt için de yeterli örnekler sayılabilir” (Aksan, 1998: 18-19).

3.2. YABANCI SÖZCÜKLER

Bir toplumun diğer toplumlarla bağlantısının yoğun olması geçmişte söz konusu değilken günümüzde gelişen imkânlar ve çeşitlenen iletişim olanakları, toplumları birbirine daha yakın ve birbiriyle etkileşim içinde kılmıştır. Bu sebeple dün olduğu gibi bugün de diller arası etkileşim ve buna bağlı olarak da bir dilde diğer dillerden alınmış sözcüklerin kullanılması söz konusu olmaktadır.

Diller arası farklılıklar da bir dilin diğer dilden aldığı veya etkilenecek oluşturduğu sözcüklerde birtakım değişimlerin görülebilmesine neden olmaktadır. Zira her dil kendine özgü alfabe, dizge, dizim ve kurallara bağlı olarak söz varlığı oluşturmuştur. Bu sebeple diller arası alışverişin unsuru olan yabancı sözcüklerin hem biçim hem de anlam yönünden birtakım değişikliklere maruz kalacağı açıktır. “Örneğin dilimizde yalnız sahne ve perde sanatçıları için kullanılan artist sözcüğü alındığı dilde (Fr. da artiste) her türlü sanatçıyı anlatır; bir ressam, bir yontucu, bir müzisyen artisttir” (Aksan, 1996: 30).

Dilimizdeki yabancı bir sözcükte göze çaracak ilk unsurlardan biri de ses dizgesindeki sorundur. Her dil kendine özgü kurallara ve sözcüklerini, söz unsurlarını biçimlendirdiği bir dizgeye sahiptir. Bu sebeple bir sözcüğün de bir dile ait olup olmadığının fark edilmesi de ilk aşamada dizgesi aracılığıyla olmaktadır.

“Yabancı sözcükler hangi dilde olursa olsun, yabancı dil bilen ve kültürlü kesimlerde genel olarak aslına uygun biçimde söylenmeye çalışılır. Ancak dilin ses eğilimleri ağır basar, halk söyleyişi yaygınlaşırsa sözcük yazı diline değişik biçimiyle yerleşir. Buna da yerleştirme adı verilir. Örneğin temr-i hindi < demirhindi, hortensia < ortanca, atlı karakoca < atlı karınca gibi halk dilindeki biçimine dönüşmüştür” (Aksan, 1998: 31).

“Girdikleri dilde sestən başka biçim ve anlam değişikliğine de uğradığı bilinen sözcüklerin girdiği dile yerleşerek o dilin ses, yasa ve eğilimlerine uyması da yerleşmiş yabancı sözcük olarak anılmasını sağlamıştır. Bunun yanında yerleşmemiş yabancı sözcükler olarak nitelendirilen ögeler de bulunmaktadır ki ilk bakışta dahi Türkçenin ünlü uyumu kuralına uymayan bu sözcüklere örnek olarak gazino, stereo, lokomotif, iletişim gibi ögeler gösterilebilir” (Aksan, 1998: 31).

“Yabancı sözcüklere değinirken üzerinde durulabilecek bir konu, bir yabancı sözcük türü de dolaşıcı sözcüklerdir. Bunlar bir dilden çıktığı halde hemen bütün dillere girip yerleşmeleri ile bilinmektedir. Bu sözcükler Türkçede de bulunmaktadır ve kavram olarak gösterdiği

nesneler birçok ülkede tanınıp kullanılan nesnelerdir. Bir ülkede yetişen bir bitki ya da kullanılan bir gereç başka ülkelerde kullanılır, yetiştirilir, üretilir duruma gelince, bununla ilgili dil ögesi de dilden dile dolaşır” (Aksan, 1998: 32).

3.3. DEYİMLER

Deyim; genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabirdir (TDK, 2011: 651). Bu tabir, içinde bulunduğu toplumun kültürü ile şekillenip gelişmiştir. Bu sebeple deyimlerin kültürün aynası olan bir söz varlığı unsuru olduğu belirtilmelidir.

Çeşitli araştırmacılar tarafından ele alınmış ve tanımlanmış bu söz unsuru Korkmaz (1992: 43) tarafından da şu şekilde betimlenmiştir: “Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği.” Yine Aksan (1996: 31) da tanımını benzer doğrultuda yapmıştır: “Deyimler, dili konuşan toplumun anlatımdaki gücünü ve başarısını, benzetmeye, nükteye olan eğilimini ortaya koyan önemli öğelerdir.”

Çotuksöken (1988: 7) de “Deyim nedir?” sorusuna şu şekilde yanıt vermiştir: Deyim en az iki sözcükten kurulan, konuşmada ve yazıda anlatım gücünü artıran, anlam yönünden yer yer mantık dışına taşan bölümleri olabilen, yapısındaki kimi sözcükleri anlam değişmesine uğrayan, kalıplaşmış söz öbeklerine verilen addır.

Atalarımızdan yadigâr olan bu söz unsurlarının ilk söyleyenleri bilinmemekle birlikte toplumun dünden bugüne olan kültür bütününe yansıtmakta atasözleri kadar yetkin olabilmektedir. Aksan’ın (1998: 35) ifadesiyle “Deyim, belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür.” Bu söz bugün söyleyeni belli olmasa da evveliyatında sözün söylenişinin bir gereği olarak bir kişi tarafından söylenmiş daha sonra halkın ortak ürünü haline gelmiştir. Bu durumu ve deyimlerin oluşumunu Çotuksöken (1988: 7) şu şekilde açıklamaktadır:

“Deyimler başlangıçta bir kişinin yaratısıdır, anlamsal ya da dilsel özellikleri bakımından beğenildiği, kullanıldığı ortam ve bağlamlarda sözü çarpıcı olarak belirttiği için halkça benimsenmiş, tutulmuş; konuşma ve yazıda yinelene yinelene günümüze değin gelebilmiştir. Yeni durumlar, yeni koşullar, Türkçenin kullanım özelliklerini kuyumcu ustalığı ile işlemesini bilen sanatçıların dile özel tasarrufları, hemen her dönemde dile yeni deyimlerin katılmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra kimi deyimler ancak sınırları belirli bir bölgede kullanım olanağına kavuşmuş; kimi deyimler kullanımdan düşerek dilin genel çevriminden çıkmıştır.”

Söyleyeninin belli olmayışı, az sözle çok şey ifade etmesi, çoğu zaman görülen anlamın dışındaki anlamı kastetme gibi özellikleri olan deyimler de aynı özellikleri bünyesinde taşıyan atasözleri ile karıştırılmaktadır. Buna göre deyimlerin atasözlerinden

ayrılan birtakım farklılıklarının olduğunu bilmek gerekir. Bu farklılıklar deyimlerin genel kural niteliği taşınamaması ve özel durumlar karşısında doğruluk içermesi olarak sıralanabilmektedir. Bunun dışında da Ömer Asım Aksoy (1988: 498-520) eserinde deyimlerin oluşum şekillerini söylerken onların birtakım niteliklerini de sıralamaktadır:

1) Deyimlerin en önemli bölümü; kavramları, değişmece (mecaz) yoluyla, anlatım güzelliği ve özgünlüğü içinde belirten kalıplaşmış sözcük öbekleri ya da tümcelerdir. Bu yüzden kullanılan sözcükler eş anlamlıları ile değiştirilip kullanılamaz.

2) İki yargılı veya iki uyaklı deyimler de bulunabilir. Bunların bir bölümünde anlamca gerekli olmayıp sadece uyak hatırı için getirilmiş bir parça vardır. Bu deyimler anlatım güzelliğine sahip deyimlerdir.

Örnek: Allahtan sıska, ne yapsın muska.

3) Bazı deyimler öykücük ya da konuşma biçiminde olabilir.

Örnek: - Cehenneme kira var. - Paradan haber ver.

4) Bir öyküye ya da bir olaya dayalı deyimler de bulunmaktadır.

Örnek: Ahfeş'in keçisi gibi baş sallamak. Altından Çapanoğlu çıkmak.

5) Adet, inanış ve gelenekleri de bildiren deyimler mevcuttur.

Örnek: Ağzından yel alsın. Ahret kardeşi olmak.

6) Deyimlerin anlatım güzelliği düşünülmeden bir kavramı belirtmek için kurulan kalıplaşmış söz topluluğu oldukları durumlar da vardır.

Örnek: Adet yerini bulsun diye. Boğaz tokluğuna.

7) Belirli bir dil bilgisi kuralıyla değil özel biçimlerle kuruluş da olabilirler.

Örnek: Uzun uzadıya, ayak üstü, başlı başına, yanı sıra vs.

8) Eksiltili anlatım biçiminde yani bir ya da birkaç sözcüğü söylenmemiş söz öbeği şeklinde de oluşturulmuş olabilirler.

Örnek: Allah bana, ben de sana (Allah bana versin, ben de sana vereyim.)

9) İkileme şeklinde de oluşturulabilirler.

Örnek: Abuk subuk, ahım şahım, bölük pörçük, yorgun argın, az buz vs.

10) Bir sözcüğün özel bir yardımcı eylemlikle (mastarla) kurulmasından da oluşabilirler. Bunların da deyim sayılmasının nedeni, o sözcüğün ancak eylemlikle bir araya gelmesinden belli bir anlamın ortaya çıkması, başka bir eylemlikle o anlamın belirmemesidir.

Örnek: Abayı yakmak, ağız yapmak, alkış tutmak, burnunu sokmak vs.

3.4. ATASÖZLERİ

Atasözü, uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel (TDK, 2011: 180).

Türkçenin en eski ürünleri olan Orhun yazıtları ile ilk örneklerini gördüğümüz atasözleri için Aksan (1998: 38) ise şu nitelendirmeyi yapmaktadır: “İnsanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden kaynaklanan atasözleri dünyanın her dilinde vardır; çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelen sözlerdir.”

Bir milletin varlığı süresince yaşadığı her türlü deneyim ve tecrübeye dayalı olarak oluşturulmuş ve kuşaktan kuşağa aktarıla aktarıla toplumun bağlı kaldığı bir ilke hâlini almış atasözleri biçim olarak kalıplaşmış, kısa ve öz sözler olarak nitelendirilir. Çoğunlukla geniş zaman çekimiyle ve emir kipiyle şekillendirilmiş, tek cümle hâlindeki sözlerdir. “Kavramsal olarak da birtakım özelliklere sahip olduğu söylenen atasözleri, sosyal olayların, doğa olaylarının nasıl olduğunu, insanın inanış ve törelerinin neler olduğunu anlatır. Yaşayıpta gerekli olan dersleri verir. Bilgece düşüncelerle doğruları kanıtlar” (Aktaş, 2004: 14-15).

Atasözleri de deyimlere paralel şekilde ait olduğu ulusun maddi ve manevi kültürünü ve her türlü yaşam becerisini, tecrübesini yansıtmaktadır. Bu yönüyle dilin zaman içindeki değişim ve gelişimlerine karşı Türkçenin eski söz varlığının günümüze taşınmasında bir araçtır. Türk kültürünü yansıtan en eski unsur, olay ve durumlardan parçalar ve ipuçları taşıyan atasözlerinin bu yönüyle ulusal bir niteliğe de sahip olduğu görülmektedir. Bundan dolayı halkın ortak duygu ve düşüncelerinin yansıtıcısı olan atasözlerinin sözcüklerinin de değiştirilmesi mümkün değildir. Tarihsel süreç ile değişikliğe uğramış olanlar dışında atasözlerinin kalıp olarak kullanımı esastır.

Atasözlerinin ulusal yönünün dışında evrensel bir yönünün de varlığı bilinmektedir. “Bir toplumun ve bütün insanlığın yaşam felsefesi olan atasözleri içgüdüleri yansıtmaları yönüyle evrenseldir. Dünyada pek çok ulusun kullandığı atasözleri

karşılaştırıldığında, bu atasözlerinin birçoğunun aynı ya da benzer olduğu görülmüştür. “Gözden ırak olan, gönülden ırak olur” atasözü bu duruma bir örnektir” (Hengirmen, 1999: 41).

Aksoy’a göre (1988: 15-37) atasözlerinin sahip olduğu birtakım özellikler ise şu şekildedir:

1) Atasözleri kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş) sözlerdir. Her atasözü belli bir kalıp içinde, belli sözcüklerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine -aynı anlamda da olsa- başka sözcükler konulamayacağı gibi sözdiziminin biçimi de bozamaz. Böyle değiştirmeler yapılırsa ortaya çıkan söz, anlam değişmese dahi-atasözü diye anılmaz.

2) Atasözleri kısa ve özlüdür. Az sözle çok şey anlatır.

3) Atasözlerinin çoğu bir, iki cümledir.

4) Her atasözü genel kural bir düstur niteliğindedir. Bu kural ve düsturlar başlıca birtakım kavram bölükleri içinde bulunur. Başka bir deyişle atasözleri kavram bakımından birkaç çeşittir.

a) Sosyal olayların nasıl olageldiklerini -uzun bir gözlem ve denem sonucu olarak- yansızca bildiren atasözleri vardır: Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür.

b) Doğa olaylarının nasıl olageldiklerini -uzun bir gözlem sonucu olarak- belirten atasözleri vardır: Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.

c) Toplumsal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak bildirirken bundan ders almamızı (açıkça söylemeyip dolayısıyla) hatırlatan atasözleri vardır: Öfke ile kalkan ziyan ile oturur.

ç) Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlak dersi ve öğüt veren atasözleri vardır: Çirkefe taş atma üstüne sıçar.

d) Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek (dolayısıyla) yol gösteren atasözleri vardır: Korkunun ecele faydası yoktur.

e) Töre ve gelenekleri bildiren atasözleri vardır: Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.

f) Kimi inanışları bildiren atasözleri vardır: Kırk yılda bir ölet olur, eceli gelen ölür.

Tüm bunların dışında kimi atasözlerinin birkaç kalıbı bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu kalıplardan her biri ayrı ayrı atalar sözü olarak tanındığından değişiklikler “donmuş olma” kuralına aykırı sayılamaz. Örneğin; “Denize düşen yılana sarılır” sözünün “Denize düşen yosuna sarılır” olması gibi.

Yine çeşitli bölgelerde farklı biçimlerde görülebilecek atasözleri de bulunur. Bu durum atasözüne ait kuralın bozulmuş olduğunu göstermez. Örneğin; “Keskin sirke kabına zarardır” sözü “Keskin sirke küpüne zarar” şeklinde görülebilir.

Kısa ve özlü olmak, atasözlerinin özelliklerinden olmakla birlikte kimi atasözleri -başka bir özelliği sağlamak için- kavramı anlatmaya yetenden artık sözcük ile söylenmiş de olabilir: “El elden üstündür” sözü düşünceyi anlatmaya yeterken buna “arşa varıncaya kadar” parçasının eklenmesiyle ikinci biçimde de kullanılan atasözü gibi.

Bütün atasözlerinin birer genel kural niteliğinde olduğu belirtilmişti. Bazı atasözleri genel kural gibi söylenmiş olduğu halde gerçekten genel kural değildir. Örneğin: Kör ölür badem gözlü olur; kel ölür sırma saçlı olur. Gelen gidene rahmet okutur.

Bunun yanında öykü biçiminde oluşturulmuş atasözleri de vardır. Örneğin: Oynamasını bilmeyen kız “yerim dar” demiş. Yerini genişletmişler “gerim dar” demiş. Eşeği düğüne çağırmışlar, “ya odun eksik ya su” demiş.

Daha güçlü bir anlatım oluşturmak adına devrik tümce ile oluşturulmuş atasözleri de bulunmaktadır. Örneğin, açma sırrını dostuna o da söyler dostuna gibi.

Atasözleri, bir millete ait düşünce, yaşayış, inanış ve gelenekleri bünyesinde barındırması ile ulusal değer taşıyan sözlerdir.

Atasözlerinin ortaya çıkışı ve biçimlenmesi ise şu şekildedir: Taslağı tek kişi tarafından ortaya atılmış olmakla birlikte zamanla birçok kişi onun üzerinde yontma, ekleme ve değiştirme yapmış ona kamunun beğendiği ve benimsediği bir biçimi vermiştir. Son biçimlendirmesi ile de atasözleri bir kişinin malı olmaktan çıkarak toplumun malı olmuştur.

Yüzlerce yıl halkın gelenek-görenekleri ile yoğurulmuş sözler olan atasözlerinin sözcüklerinde veya sözdiziminde zamanla birtakım değişikliklerin görülmesi de söz konusudur. 15. Yüzyılda “kurt komşısın incitmez” şeklindeki atasözü günümüzdeki kullanımıyla” kurt komşusunu yemez” şeklindedir. Buna ek olarak eski atasözlerinden

unutulanlar olabileceği gibi yeni zamanlarda oluşmuş atasözleri de vardır. 15. yüzyıla ait “ateş alevle dövülmez” sözü bu duruma örnektir.

Kullanıldıkları yer ve zaman bakımından da parçalara ayrılabilen atasözleri şu başlıklar altında toplanabilir: Yurdun her yerinde kullanılanlar, sadece bir bölgede bulunanlar, Türkiye dışındaki Türk lehçelerinde yaşayanlar, eski zamanlarda kullanılmış iken bugün bırakılmış olanlar.

Taşıdığı anlam ile birbiriyle çelişen, birbirine aykırı olan atasözleri de vardır:

Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış.

Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.

İyilik eden iyilik bulur.

İyiliğe iyilik olsaydı koca öküze bıçak olmazdı.

Çifte yargı ve çifte kural içeren atasözleri de bulunmakta ve bu özellik gerek eski gerek de bugünkü atasözlerinde görülebilmektedir. Buna göre;

a) Atasözü, iki cümleli bir benzetmedir ve cümlelerden biri benzeyen biri benzetilendir. Örnek: Çok mal haramsız, çok söz yalansız olmaz. Eken biçer, konan göçer.

b) Atasözünün iki cümlesi arasında bir benzetme değil başka bir ilgi vardır: İki yargı birbirini tamamlar veya birbirine karşıt olabilir. Örnek: aç bırakma hırsız edersin, çok söyleme arsız edersin. Güzel bürünür, çirkin görünür.

3.5. İLİŞKİ SÖZLERİ (KALIP SÖZLER)

İlişki sözleri; kültür birim, söz edimi, iletişimsel sözler ve ilişki sözleri gibi çeşitli adlarla da karşımıza çıkmaktadır. Buna göre günlük iletişim ve insan ilişkilerinde kullandığımız ve kültürümüzden parçalarla şekillendirdiğimiz her türden söz birimini veya topluluğunu ilişki sözleri başlığı altında değerlendirip incelemeliyiz.

“Kalıp sözler “bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması adet olan birtakım sözlerdir. Sabahleyin karşılaşıldığında söylenen günaydın’dan başlayarak bir toplumda değişik durumlarda söylenmesi gerekli hale gelmiş olan afiyet olsun, affedersiniz, güle güle gibi, hatta Türklerde yeni bir ev alan ya da yeni bir eve taşınan kimselere söylenen güle güle oturun gibi kalıp sözler, bir toplumun kültürünün ayrılmaz bir parçası kabul edilmektedir.” (Aksan, 1996: 34).

Türkçe ilişki sözleri açısından zengin sayılabilecek bir dildir. Bu zenginliği Aksan (1996: 190) şu örneklerle açıklamaya çalışmıştır: Türkçenin olduğu kadar Türkün de inceliğini gösteren sizden iyi olmasın kalıp sözü yalnızca belli bir ortamda, belli bir

amaçla kullanılanlara verilebilecek örneklerden sadece biridir. Bir kimse övülürken dinleyenin de gönlünü almaya yönelmeyi gösteren bu söz gibi, su gibi aziz ol (un)! da yalnızca belli bir durumda kullanılır; size su veren bir kimseye, bu olayın arkasından söylenir.

“Aksan’a (1996: 191) göre sabit durumlar için kullanılan ve başka yerlerde kullanılmayan öyle ki başka dillerde de görülmeyen ilişki sözleri de bulunmaktadır. Çocuğu dünyaya gelen insanlara analı babalı büyüsün denilmesi buna örnektir. Yine gidene güle güle sözünün; yeni giysi giyene güle güle giy (in); eline para geçene güle güle harca; yeni ev alana güle güle oturun demek de bunlara örnektir. Allah sözüyle kurulmuş pek çok ilişki sözünün olması da kalıp sözlerin, bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü ve inançlarını yansıttığını göstermektedir.”

Atasözü, deyim ve ikileme gibi Türk dilinde yer alıp kalıplaşmış dil birimleri olan ifadelerin dışında ilişki sözleri de kalıplaşmış dil birimi olarak betimlenmektedir. Ancak yazılı ve sözlü iletişimde anlatım imkânlarını zenginleştirici ve kolaylaştırıcı etkisi bulunan bu ifadelerin diğer kalıplaşmış birimlerden ayrılan nitelikleri de bulunmaktadır. Gökdayı (2008: 105) yapı açısından kalıp sözleri diğer kalıplaşmış birimlerden farklı görmeyerek açıklamıştır: “Bu sözlerin çoğunluğu, diğer kalıplaşmış öğeler gibi tümce veya sözcük öbeği yapısındadır. Yalnız, bazı kalıp sözlerin tek sözcükten oluşması, onları diğerlerinden ayırır. Atasözü, deyim ve ikilemelerde görülmeyen bu özellik, bütün kalıp sözleri kapsamadığından, hepsi için ayırıcı bir nitelik taşımamaktadır.”

İlişki sözlerine bulunduğu konu alanı bakımından bakıldığında ise hemen hemen tüm dillerde olan evrensel kullanımlarının (*Günaydın, İyi Günler, Hoş geldiniz, Teşekkür ederim, Özür Dilerim, Hoşça kal...*) dışında dillere özgü olan ilişki sözlerinin de bulunduğu görülmektedir. Bu sözlerin diğer dillerde bulunması söz konusu olmamakla birlikte bulunduğu dilin kültürü hakkında bilgi veriyor olması ve o kültürü anlatması en belirgin özellikleridir. Gökdayı (2016: 389) da dilimizin de kendine özgü olan pek çok ilişki sözü barındırdığını belirtirken şu ifadeleri örnek göstermiştir: “*Söz gelimi, Sizden iyi olmasın, Ellerin dert görmesin, Allah analı babalı büyütsün, Kolay gelsin, Ayıptır söylemesi, Hemşerim, Üzerinize afiyet, Sırtınızda eskisin, Ellerinizden öperim, Başınız sağ olsun, Güle güle giyin/oturun/kullanın, Sözüm meclisten dışarı, Eline sağlık, Canın sağ olsun* kalıp sözlerini başka dillerde bulmak kolay değildir.” Dolayısıyla bu kullanımlar Türk kültürü hakkında bilgi veren kullanımlardır.

Dilin içinde bulunduğu toplumla birlikte oluşup geliştiği düşünüldüğünde kültürden ayrı ya da bağımsız bir dilin ya da dil unsurlarının düşünülmesi mümkün değildir. “Dil, kültürün temelidir ve bir milletin dille ifade ettiği her şey kültür kavramı

içerisine girer” (Kaplan, 2008: 142). Örneklendirilmesi yapılan ilişki sözleri ise diğer dillerde bulunmayışı ile kültürel özgünlüğünü daha fazla ortaya çıkarmaktadır.

Konuşucusuna insanlar arası iletişimde kolaylıklar sunan hazır, kalıp birimler olan bu sözler anlamsal olarak da birtakım gruplara ayrılabilir. “Kalıp sözler, anlamsal olarak selamlaşma, vedalaşma, minnet bildirme, özür dileme, baş sağlığı, kutlama, dua, beddua, çeşitli ruh durumları, batıl inançlar gibi gruplar altında sınıflandırılabilir” (Gökdayı, 2016: 391).

3.6. KALIPLAŞMIŞ SÖZLER

Kalıplaşmış sözler, bir kişiye ya da olaya dayandırılan, genellikle de ünlü kişi veya sanatçılar tarafından dillendirilmiş ve içinde bulunduğu dil de dâhil olmak üzere pek çok dile yerleşip evrenselleşmiş sözler olarak nitelendirilir. Aksan kalıplaşmış sözlerin bir dilin söz varlığında, ya özgün biçimiyle ya da çoğu zaman olduğu gibi çevrilerek yerleşmiş durumda görüleceğini belirtir. (Aksan, 1996: 35).

Kalıplaşmış sözlere örnek olarak da Sinoplu Diogenes’in “Gölge etme, başka ihsan istemez(m)” ifadesi, J. Caesar’ın “Sen de mi Brütüs?” sorusu, Shakespeare’in “Olmak ya da olmamak” sözü, Kanunî Sultan Süleyman’ın “Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi” dizesi gösterilmektedir.

3.7. TERİMLER

Sözlük anlamı olarak bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah olarak açıklanan bu öge ülkede bu dalların gelişimine bağlı olarak varlık sayısını artırır (TDK, 2011: 2330). “Buna göre bir ülkede bilim, teknik, sanat ve zanaat dalları ne ölçüde gelişip bu dallarda yapıtlar verilirse o ülkenin dilindeki terim söz varlığı da o ölçüde gelişip ve genişler.” (Aksan, 1996: 36). Çeşitli meslek alanları ve sanat dalları ile ilgili kavramlar olan terimlerin bilim, teknik, sanat, edebiyat ve felsefe gibi alanlardaki gelişim ve ilerleme ile dildeki niceliğini artıracığı bilinmektedir. Ancak bu nicelik türetilen terimlerin Türkçe nitelik taşıması gerektiğini de göz ardı etmemelidir.

Genellikle özel alanlara ait kavramlardan oluşan terimler, birbirinden farklı dallarda, o dala ait her türden ifadeyi barındırır sözcüklerdir. “Buna göre çeşitli alanlarda yeni kavramlar ortaya çıktıkça, bunlar ya dilin sözcüklerine yeni anlamlar verilerek, ya yeni öğeler yaratılarak ya da yabancı dillerden alınarak karşılanır” (Aksan, 2006a: 175). Bilimsel ya da sanatsal alandaki tek bir kavrama karşılık gelen terimlerin yerine göre

farklı anlamları karşılaması da söz konusu değildir. “Terimlerin anlamları sabittir. Cümle içinde olsa bile değişik anlamlarda kullanılamazlar. Dilin genel kelimelerinin hangi anlama geldiğini sözlüğe bakmadan cümledeki anlamından aşağı yukarı çıkarmak mümkündür. Terimlerin anlamları çok sınırlı ve özel olduğu için bunlarda böyle bir durum yoktur. Terimin bildirdiği anlam, yoruma açık değildir” (Onan, 2016: 25).

Terim kavramı için kesin bir sınır çizilmesi de söz konusu değildir. Buna rağmen Aksan (1998: 40-41) terimlere yönelik birkaç nitelik sıralanmıştır: Buna göre “terimler tek anlamlı öğelerdir ve türetilirken yeni belirlenen ya da yerleştirilmek istenen kavramlar karşılanırken bazı yollara başvurulur. Bu yollar da dilin kendi öğelerine yeni anlamlar yükleme, birleştirme, canlandırma, çevirme, türetme gibi başlıklar içerir.” Zülfikar’a (1991: 20-22) göre de terimlerin diğer kelimelerden ayrılan birtakım özellikleri bulunmaktadır: “Terimlerin anlamları sabittir ve cümle içinde olsa bile değişik anlamlarda kullanılamazlar. Tanımları ve kapsamaları sürekli olarak tartışılır. Halkın söz varlığında yer almayıp sonradan terim özelliği kazanmış kelimeler olabileceği gibi gündelik dilde sık geçen bir kelimenin terim olarak kullanılması da söz konusu olabilir.” Bu belirlemeler dışında terimlerin dilin kelimelerinden ayrılması yine de kolay olmamıştır. Pek çok terim kullanımına bağlı olarak aynı zamanda genel dile ait kelimelerden biri de olabilmektedir.

3.8. ÇEVİRİ SÖZCÜKLER

Herhangi bir dilden başka bir dile yapılan aktarma sözcüklerden oluşup aktarılan ve aktarılmış olarak nitelendirilebilecek iki dilin söz konusu olduğu durumlarda görülmektedir. “Çeviri sözcük ve öğeler bir yabancı dilden, olduğu gibi ya da bir bölümüyle çevrilen, yabancı dildeki örneğine benzetilerek dilde oluşturulan sözleri, sözcük öbeklerini ve benzerlerini içerir. Buna göre genel olarak birtakım türlerde çeviri sözcükler bulunmaktadır: Tam çevirme sözcükler, yarı çeviri sözcükler, bağımsız çeviri sözcükler ve anlam etkilenmesi gibi başlıklardır” (Aksan, 1998: 33).

Ülkeler arası etkileşim ve iletişimin gelişmesi toplumların ve topluma ait dillerin birbirinden etkilenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu etkileşim bir dilden başka bir dile veya dillere doğru sözcük geçişlerine neden olmuştur. Kendine özgü kural, biçim ve anlam kalıpları dâhilinde oluşmuş her sözcüğün diğer bir dile geçişi ise gelişigüzel değildir. Bu, diller arası sözcük geçişleri çeviri yoluyla gerçekleşmektedir. Geçiş yapılmış her sözcüğe de çeviri sözcük denilmektedir.

Türkçenin tarihi incelendiğinde, Uygur dönemindeki kimi çeviri ögeleri bir yana bırakılacak olursa en çok çeviri ögenin İslamiyetin Türklerce kabulünden sonra Arapça ve Farsçadan aktararak dile yerleştiği, bunların arasında terimler, deyimler, atasözleri ve kalıp sözlerin de bulunduğu görülür. (Aksan, 1996: 39)

3.9. TEKRAR ÖBEKLERİ (İKİLEMELER)

Türkçede anlamı güçlendirmek amacıyla kullanılan bir diğer söz unsuru da ikilemelerdir. İkilemeler Türkçede sık kullanıma sahip olup biçim ve anlam yönünden birtakım özellikler taşımaktadır. Buna göre ikilemeler biçimsel olarak; kurulumunda benzer ya da benzer nitelikteki söz unsurlarından oluşan, ses benzerlikleri bulunduran, kalıplaşmış olan ve bu sebeple sözcüklerin yerlerinin değiştirilmesinin mümkün olmadığı söz unsurlarıdır. Anlamsal olarak da aynı sözcüğün tekrarı, yakın anlamlı sözcükler, yan anlamlı sözcükler, zıt anlamlı sözcükler, biri anlamlı biri anlamsız ve iki anlamsız sözcükten oluşup bu doğrultuda bir anlamı barındırmaktadır. Buna göre ikileme, alan uzmanlarınca da bu özellikleri yansıtır şekilde tanımlanmıştır. “Aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi: birer birer, delik deşik, köşe bucak, yalvarıp yakarmak, yorgun argın, düğün dernek, hısım akraba, boy bos vb.” (Korkmaz, 1992: 82).

Anlamı güçlendirmek için, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran sözcüklerin yan yana kullanılması: yavaş yavaş, ağır ağır, tak tak, koşan koşana vb. (Hatipoğlu, 1978: 70).

Oluşum şekillerindeki farklılık ve anlamsal birtakım özellikler tekrar öbeklerinin bazı alt gruplara ayrımını sağlamıştır. Buna göre Delice (2007: 31-35) tekrar öbeklerini bazı gruplar altında ele almıştır:

- 1) Aynen Tekrar Öbeği: Bir kelimenin aynen tekrarlanması ile yapılan öbeklerdir: ıslıl ıslıl, sokak sokak gibi.
- 2) Yakın Anlamlı Tekrar Öbeği: Yakın anlamlı iki kelimenin yan yana getirilmesi ile oluşan öbeklerdir: eğri büğrü, toz toprak, açık saçık gibi.
- 3) Zıt Anlamlı Tekrar Öbeği: Zıt anlamlı kelimelerin tekrarlanması ile oluşan öbeklerdir: büyük küçük, aşağı yukarı gibi.

4) Farsça /be, â, ender/ ile Yapılan Tekrar Öbekleri: Bunlar içinde be ile yapılan tekrarlar yaygın olmakla birlikte araya edat almış tekrar öbekleri gibidirler: gün be gün, kat be kat, öz be öz, hiç ender hiç, leb â leb gibi.

5) Sayılı Tekrar Öbeği: Sayı ifade eden kelimelerin küçükten büyüğe sıralanmasıyla oluşturulur: üç beş kuruş, beş on kişi gibi.

6) Edatlı Tekrar Öbeği: Bağlama edatı veya bir zarfı pekiştirmek, bağlama edatı veya sıfatların abartmak için mı soru edatıyla oluşturulan tekrar öbekleridir: sadece ve sadece, aptal mı aptal gibi.

7) Bir Kelimesi Anlamlı Tekrar Öbeği: Yalnızca ilk kelime veya ikinci kelimenin anlamlı olduğu öbeklerdir: incik boncuk, eski püskü, gibi.

8) İlaveli Tekrar Öbeği: Kelime başına ekleme/ilave yapılarak oluşturulan tekrar öbekleridir. İki grup olarak değerlendirilir:

a) ‘M’ İlaveli Tekrar: Ünsüzle başlayan bir kelimenin ilk harfinin ‘m’ ünsüzü ile değiştirilmesi ya da ünlü ile başlayan bir kelimenin başına ‘m’ sesinin getirilmesiyle oluşturulur. Bazı kullanımların başka ünsüzlerle oluşturulduğu da görülmüştür: adam madam, su mu, iş miş, bakkal çakkal, sıkı fıkı gibi.

b) Hece İlaveli Tekrar: Kelime başına bir veya iki hece ilavesiyle yapılır: mosmor, dümdüz, sapsarı gibi. Bunlar bazı dilbilimciler tarafından pekiştirilmeli sıfat olarak da adlandırılır.

3.10. ARGO

Aksan’ın (1996: 26-42) sınırlarını çizdiği söz varlığı doğrultusunda oluşturulan bu çalışmada, GYA’da argo kullanımlara da rastlanması bu bölümde argo başlığının ele alınmasını gerekli kılmıştır. Ana dilin dışında daha dar bir kesim tarafından kullanılan özel veya yapay bir dil olarak nitelendirebileceğimiz argonun toplum tarafından kullanılıyor oluşu dilin söz varlığının belirlenmesi yönündeki çalışmalarda argoya da yer verilmesini gerekli kılmıştır. Buna göre dildeki argo dağarcığının tespit edilmesi topluma ait bazı kesimlerin yaşam alanlarını öğrenmek ve bu alanlara dair çıkarımlarda bulunabilmek adına önemli görülmektedir. Bu önem, değişen yaşam koşulları ile birlikte argo kullanımlarda da görülebilecek değişim ve gelişimlerin dilimizin söz varlığına olan etkisini görebilmek amacıyla da argo başlığının çalışma kapsamına dâhil edilmesinde etkindir. Buna göre çeşitli şekillerde tanımlanmış argo kavramının öncelikle *Türkçe*

Sözlük'teki anlamına bakılmalıdır: “1. Belli bir gruba veya mesleğe ait olan ve dil içinde ayrı bir kelime hazinesi bulunan konuşma sistemleri. 2. Kabadayların ve serserilerin kullandıkları söz, deyim, dil. 3. Küfürlü konuşma.” (Doğan, 2011: 86).

Sözlük alanındaki çalışmaları ile anılan Devellioğlu (1990: 21) ise argoyu şu şekilde tanımlamıştır: “Sosyal bir toplumun malı olan argo, özel diller zümresindendir; genel dilin kelimelerine bazı özellikler vermek ve özel kelimeler katmakla meydana gelmiştir. Özel diller ise genel dilden ayrılarak küçük sosyal gruplara bağlı kimseler arasında, az çok gizli düşüncelerin anlatılmasına yarayan ve canlı dillerin ortak mihrakı üstünde gelişen dillerdir.”

Toplumda belli bir kesimce, genellikle de bir meslek grubunca kullanılan, ortak dilden hem başka sözcükler kullanma, hem de ortak dilin sözcüklerine kendine özgü anlamlar yüklenme açılarından farklılaşan böylece herkesçe anlaşılamayan, nükteli anlatımların bolluğu ile dikkat çeken dil. (Hengirmen, 1999: 36)

Kullanılan ortak dilden ayrı olarak, belirli toplulukların, ses bilgisi, yapı bilgisi, söz dizimi ve anlam bakımından özellikler gösteren dili veya sözcük dağarcığı: Uçlanmak (vermek), papel (para), tüymek (kaçmak), çakmak (sınıfta kalmak veya anlamak) vb. (Hatipoğlu, 1978: 16).

Tüm bu tanımlar argonun sınırlarını çizmeyi ve bu alandaki öğeleri tespit etmeyi kolaylaştırmayı amaçlasa da ilgili söz varlığının tespitinde kesin çizgiler çizme konusunda eksiklikler bulunmaktadır. Arslan (2009: 27) da bu konuya şu şekilde değinmektedir:

“Günümüzde argonun sınırlarını çizmek, hangi kelimelerin veya deyimlerin kesin olarak argo olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Argo kavramlar için bazı kıstaslar olmasına ve ilgili kaynaklarda bazı belirleyici ölçüler konulmasına, tanımlar yapılmasına rağmen argo kavramına yakın anlamlar ifade eden şu kavramlar arasında : ‘Argo (pis argo, yüksek argo, genel argo, özel argo); jargon; mecaz; kinaye; deyim; kaba dil, kaba veya aşağılık dil; özel dil; teklifsiz konuşma; teklifsiz dil; halk dili; alay, şaka ve hakaret yollu ifadeler; apaş dili; külhanbeyi dili (ağzı); tulumbacı ağzı; ayaktakımı ağzı; kayış dili; lisân-ı erâzil; lisân-ı hazine; kaba, küfürlü kelime ve deyim’ kesin bir sınır çizmek kolay değildir. Bu kavramların bariz farklar ve belirli nüanslar olmakla birlikte bunları birbirinden ayırmak da pek mümkün değildir. Çünkü bu kelime ve kavramlar muhtelif yerlerde hatta bu işin uzmanları tarafından bile birbirlerinin yerine kullanılıyor.”

Tüm bu belirsizliklerin dışında Arslan (2009: 28-32) argoya dair nitelikleri şu şekilde sırlamaktadır:

1) Her argo bir dile bağlıdır. O dili bilmeyen kişiler tarafından anlaşılmaz ve konuşulamaz. Dil bilgisi yönünden bazı küçük özellikler dışında, her argo, bağlı olduğu dilin kuralları içinde konuşulur.

2) Her argo bağılı olduğu ana dil ile kendisinin özel sözcüklerinin birlikte konuşulmasından oluşur. Hiçbir argo, baştan sona, özel sözcüklerden oluşmaz. Her argo cümlede argo sözcükler belli bir oran içinde bulunur.

3) Argo konuşulurken günlük konuşma dili sözcüklerin argo sayılabilmesi için; mutlaka günlük konuşma dilinin dışında, ikinci bir anlamı olması gerekir. Ancak bir sözcük iki ayrı anlamda kullanılıyorsa bunun biri mutlaka argo değildir.

4) Her dile bağılı çeşitli argolar vardır. Bir bölüm argo konuşulduğu bölgeye göre diğerlerinden ayrılır. “Beyoğlu argosu”, “Sulukule ve Ayvansaray argosu”, “Adana argosu” bölgesel argonun örnekleri arasında yer alır.

5) Aynı sözcük çeşitli argolarda çeşitli anlamlara gelebilir. Aynı sözcüğün günlük konuşma dilinde taşıdığı anlamın ya da anlamların dışında; genel argoda başka, özel argolarda başka anlamlara gelmesi, oldukça sık rastlanan bir durumdur.

6) Bir kavram için birden fazla ve değişik dillerden alınma sözcükler kullanılabilir. Örneğin “çocuk” kavramı için: Bızdık (Ermenice), Çoni (Çingenece), Fırlama, Kopil (Romence), Nokta, Serçe, Sıçırık, Subiş (Arapça sübyan’dan), Şopar (Çingenece), Şovşak (Çingenece), Velet (Arapça), Yavşak vb. kelimeler kullanılır.

7) Argolar temel olarak gizli ve özle dillerdir. Argolardan birini anlayabilmek ve konuşabilmek için onun bağılı olduğu temel dili bilmek yeterli değildir. Argoların doğuş nedenlerinden birisi de herkes tarafından anlaşılamayan bir dile duyulan ihtiyaçtır.

8) Hiçbir argo, içinde doğduğu geniş toplumun tümü tarafından konuşulmaz. Argo sözcükler herkes tarafından bilinir hale gelirse argo olmak niteliğini yitirir. İlk başta, argo olarak doğan bir sözcük, herkes tarafından anlaşılabilir ve kullanılabilir bir hale gelince, artık ana dilin bir sözcüğü sayılır.

9) Argolar, genellikle topluluk yaşamı içinde özellikler taşıyan adacıklarda yaşayan kişiler ya da belli meslekten olanlar arasında türer.

10) Argolar kaba dil sayılır. Her yerde kullanılmazlar. Argo konuşan kişiler, saygı göstermek istedikleri ortamlarda konuşurken ya da resmi yazışmalarda bu dili kullanmazlar. Ancak her kaba sözcük argo değildir. Argolar çok sayıda küfürü içerirler ama her küfür argo sayılmaz.

11) Her argo sözlü bir dildir. Arada rastlanan ufak tefek yazılı örnekler, hiçbir zaman yalnızca argo içermezler, günlük olağan dilin içine biraz argo serpiştirilmesiyle ortaya çıkarlar.

12) Argolar sürekli değişir. Bunun bir nedeni sözlü bir dil olmalarında saklıdır. Diğer bir nedeni de herkes tarafından anlaşılmaya başlayan argo sözcüklerin argo olmaktan çıkışıdır. Çünkü kuramsal olarak anlamı kitleye açılmış bir sözcük ya da deyim, argo olmaktan çıkar. Argo dilin gizli örgütüdür. Gizliliği açığa çıkınca argoluğu da sona erer.

13) Argolar yapma dil değildirler. Çünkü yapma diller doğal gelişim göstermezler ve yazılı dillerdir. Ayrıca belli bir dile de bağlı değildirler.

14) Argolar şifreli dil değildirler. Şifreli diller, belli bir ana dilde herkesin anlayamayacağı bir kısım değişikliklerin yapılması ile üretilmişlerdir. Bu nedenle doğal gelişim göstermezler, doğuştan öğrenilmezler ve durağandırılar. “Kuş dili” bunların bir örneğidir.

15) Her argo özel bir dil olmakla birlikte, her özel dil argo değildir. Çünkü her özel dil, genel dildeki kelime şekillerini altüst edip bozmaz ve bunları atıp yerine başkasını kullanmaz, ancak özel kelime ve deyim kullanır, aşağılık bir tarafı da olmaz. Bilindiği gibi belli topluluklar ve belli meslekten kişiler arasında kullanılan; içinde özel sözcükler, terimler, deyimler bulunan dillere özel dil diyoruz. “Gemici dili”, “Tıp dili”, “Hukuk dili” belli meslekten kişilerin konuştuğu özel dil örnekleridir.

16) Argoda meslek dillerinden kelimeler de yer alabilir, fakat her meslek dili de argo değildir. Meslek dilleri, özellikle halkın aşağı tabakalarında kullanılanlar, bir bakıma argonun bugünkü geniş tanımına girebilirse de yine her meslek dili argo değildir. Çünkü meslek dili yazılı olabildiği halde yazılı argo nadirdir. Argo esasta sadece sözlü bir dildir.

17) Bugün kullandığımız bazı argo kelimelerin tarihle, geçmişle ilgisi; kelimelerin kullanıldıkları dönem yaklaşık olarak basitçe tespit edilebilir.

18) Argo konuşan kimseler genellikle kullandıkları cümleler arasında kelimeleri bayağılık hissi veren bir tarzda telaffuz ederler.

19) Her argoda görüldüğü gibi Türk argosunda da anlatış canlılığı vardır. Bunu sağlamak için de fiilde geniş, geçmiş ve gelecek zamanlar kullanmayıp genellikle şimdiki

zaman kullanılır. Örneğin “Parayı çaldım ve Parayı değiştirdim” yerine, “Mangizleri tufalıyorum, Kamança ediyorum” şeklinde bir kullanım vardır.

20) Türk argosunun söylenişinde dudaklar bükülür, heceler kesilerek belirtilir, konsonlar tumturaklı, vokaller de genel olarak kapalı çeşitlerden olur.

21) Türkiye’de özellikle İstanbul’da argonun gelişmesine külhanbeylerinin büyük katkısı olmuştur. Kasımpaşa, Kumkapı, Yenikapı, Çeşmemeydanı, Aksaray, Karagümrük, Tophane, Galata, Beşiktaş, Üsküdar gibi semtlerdeki tulumbacılar çevresi çalgılı kahveler her türlü argonun gelişip kaynaştığı ortak yerlerdi. İstanbul külhanbeyleri bu yerlerde saz çalıp mani ve türkü söylerlerdi.

22) Argo bir “özel dil” dir fakat her “özel dil” argo değildir.

23) Argo yapma bir dil olmakla beraber “Esperanto” veya “Volapük” gibi derleme, sentez ve icat yoluyla laboratuvar çalışması neticesinde meydana getirilmiş yapma bir değildir. O, “doğal dil (langue naturelle)”ler sınıfındandır.

24) Argo durmadan değişmektedir. Bazen yeni kelimeler, bazen eskiler şeklini değiştirerek ortaya çıkar. Bu anlaşılmayan acayip dilin daima değişmesi, kılıktan kılığa girmesi argonun yaşayan bir dil olduğunu belirtir.

4. TÜRKÇENİN SÖZ VARLIĞI HAKKINDA

“Bu benim anadilim bir denizdir; derinliğiyle, gözün erişemeyeceği genişliğiyle, sınırsız gücü, güzellikleriyle... Dibinde gün görmemiş inciler yatar; üstünde binbir rengin çalkantısı var” (Aksan, 2009: 9). Dün, bugün ve yarın bu benzeri pek çok övgünün muhatabı olacak olan Türkçe, günümüzde konuşulduğu coğrafya ve konuşan sayısı bakımından dünya dilleri arasında önemli bir konuma sahiptir. Akalın’ın ifadesiyle “Türk dili, yaklaşık 12 milyon kilometre karelik bir alanda 220 milyon nüfusun konuştuğu, yüze yakın ülkede öğretiminin yapıldığı, kökleri tarihin en eski dönemlerine kadar uzanan, 600 bini aşkın söz varlığına sahip bir dünya dilidir” şeklinde övülmektedir. (2009: 204). Ancak çeşitli araştırmacılar tarafından verilen, rakamları değişen benzer nitelikte başka övgülerin de bulunması dilin konuşur sayısı ve söz varlığına yönelik bu ve bezer açıklamaların takribi olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Yaman’a göre de “Bugün dünyanın çeşitli bölgelerinde Türkçe konuşan yaklaşık 250 milyon civarında bir Türk nüfusunun söz varlığı da dikkate alındığında kelime sayısının tahminî olarak 1 milyonun üzerine çıkabileceği söylenebilir” (2016: 86). İlgili açıklamaların ortak noktası ise sayısal oranları değişse dahi dilimizin nicelik ve nitelik bakımından zengin bir söz varlığına sahip

olmasıdır. “Anadilimizin en eski dönemlerinden bugüne, çeşitli dil ürünleri, değişik metinler incelenecek olursa, çok zengin bir sözvarlığıyla karşılaşılır. Bu kaynaklarda dilin bütün türetme olanaklarından yararlanıldığı, bugün unutilan birçok eylem kökünün de bulunduğu görülür” (Aksan, 2006: 27).

Zengin ve tarihi bir geçmişe sahip olan Türkçe, bugün gerek konuşulduğu coğrafya gerek de konuşan sayısı bakımından gücünü kanıtlamış ve geniş anlatım imkânlarına sahip bir dildir. “Tarih boyunca zengin ve ihtişamlı bir edebiyat ve kültür dili olarak kullanılan bu dilin zenginliğinin ve ihtişamının ilk örneği ise Köktürkler zamanındaki Bengü Taşlar ile gün yüzüne çıkarılmıştır” (Çiftçi, 2014: 10). Türkçenin zenginliğini bu taşlar üzerinden görmüş olmak da tüm zenginliğin bu kapsamla sınırlı olduğuna yorulmamalıdır. Nitekim Türkçe, bünyesindeki pek çok lehçe ve ağızlar ile zaman içinde daha zengin bir anlatım imkânına kavuşup yayıldığı coğrafi bölgelerin çeşitliliği sayesinde de söz varlığını genişletmiştir. “8. yüzyıldan bu yana, değişik dönemlerde, Asya ve Avrupa’nın birçok yöresinde yayılıp lehçe ve ağızlarıyla tükenmez bir hazine oluşturan Türkçenin gücü, geniş kapsamlı araştırmalarla, derlemeler ve bu derlemelerden elde edilecek gereçlerin başka dillerin söz varlıklarıyla karşılaştırılmasıyla yeterince sergilenebilir” (Aksan, 2009: 11). Dolayısıyla ilerleyen zaman içinde söz varlığı bakımından daha da zenginleşmiş bir Türkçe ile karşılaşılması olasıdır. Nitekim “bugünkü yazı dilimizin yabancı öğelerle birlikte yaklaşık 65.000 sözcük içerdiği buna karşılık da Anadolu ağızlarının söz varlığının aşağı yukarı 80-100.000 sözcükten oluştuğu bildirilmekte ve bu bildiri Türkçenin bütün anlatım gücü ve türetme- kavramsallaştırma eğilimine işaret kabul edilmektedir” (Aksan, 2006a: 15).

Aksan (1996: 43-44) Türkçeye dair söz varlığının temel niteliklerini şu şekilde sıralamaya çalışmıştır:

1) Türkçenin yapısından kaynaklanan türetme ve birleştirme yeteneği, ona somut ve soyut çeşitli kavramları kolaylıkla oluşturma ve ayrıntılara inen bir kavramlaştırma gücü vermiştir.

2) Türklerin çeşitli toplumlarla kurduğu ilişkilerde dış etkiye açık oluşu yabancı sözcüklerin öz sözcüklere tercih edilmesi şeklinde sonuçlanmış ve birçok yerli ögenin kaybolup unutulması söz konusu olmuştur.

3) Kavramsallaştırmada Türkçe en çok somut nesne ve doğaya dayanmakta, bu da kavramlara canlılık katmaktadır.

4) Türkçede ikilemelerin kullanılışı, anlatıma güç veren bir yol olarak çok yaygındır. Bu nitelik ona tek tek sözcüklerin yanı sıra bir “kalıplaşmış ögelerden oluşmuş söz varlığı” kazandırmıştır. Eş anlamlılarla kurulmuş ikilemelerin unutilan ögeleri ikilemelerde yaşamlarını sürdürmektedir.

5) Göktürkçe döneminde dahi Türkçe sözcüklerin geniş bir çokanlamlılık gösterdikleri göze çarpmakta, bu durum dilin bir yazı dili olarak çok daha eskilere uzandığına tanıklık etmektedir.

6) En eski belgelerde dahi eşanlamlıların sayıca çokluğu dikkati çekmekte, asıl ilginç olan, bunların bir bölümünü, birbirine anlamca çok yakın eşanlamlılar oluşturmaktadır.

7) Bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde unutulmuş, yitirilmiş birçok öge -başka dillerde de benzerleri görüldüğü gibi- Türkçenin değişik lehçelerinde ve bugünkü Anadolu ağızlarında yaşamlarını sürdürmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN SÖZ VARLIĞI

Bu bölümde belirlenen başlıklar öncelikle eserde ilgili başlığa dair ne gibi verilerin elde edildiğine yönelik açıklamaları içermektedir. Bu amaçla bölüm başlıkları altında her söz unsuru için yararlanılmış sözlük adları sıralanmıştır. Devamında eserden tespiti yapılan söz varlığı unsuru alfabetik düzen gözetilerek verilmiştir. Eserdeki anlamının da netleştirilmesi adına gerekli görülen söz varlığı unsurunun tanımı ve eserdeki kullanımına yönelik örnekler beraberinde verilmiştir. Örnekler ilgili söz varlığı başlığı altında, eserin yer aldığı sayfa/sayfalar eklenerek italik yazı ile gösterilmiştir. Yazarın anlatım tarzından kaynaklanan uzun cümle kurguları sebebiyle verilen örnek cümleler söz varlığı unsurunun anlamının belirginliği oranında kısaltılmıştır. Bu sebeple örnek cümleler belirtilen söz varlığı unsurunu ve cümledeki anlamını karşılayacak uzunlukta ve cümlelerin verilmeyen kısımları üç nokta ile belirtilmiş biçimdedir.

İlgili başlıkların söz varlığına dair eserden yapılan örneklendirmelerde cümle veya kelimeler GYA'da geçtiği şekliyle yazılmış; herhangi bir düzeltme veya değişime maruz bırakılmamıştır. Bu hâliyle verilen örneklerde yazım ve noktalama hatalarının bulunabileceği bilinmelidir. Bu kullanımların yazarın yazım tarzının bir gereği olduğu, eserin pek çok yerinde benzer kullanımların var olduğu bilinmelidir. Örnek cümleler verilirken de bu farklılığın korunmasına dikkat edilmiştir.

Bu bölümde literatür taraması ile verilen söz unsurlarına ek olarak eserden tespitinin yapılması sebebiyle *yöresel kullanımlar*, *ayetler* ve *doğrudan yabancı sözcük ve cümlekullanımı* başlıkları da açılmıştır. Eserde başlıklara uygun birden fazla örneğin olması ve bu kullanımların eserin ve yazarın dil özelliklerini belirlemede etkin olması çalışmada ilgili başlıklara da yer verilmesini sağlamıştır.

1. ATASÖZLERİ

Halkın ortak duygu-düşüncelerinden, deneyim ve tecrübelerinden oluşan atasözlerinin günlük yaşamdan uzak düşünülmesi söz konusu değildir. Buna göre çeşitli olay ve durumlar karşısındaki inanışların bu sözlere yansyıp kuşaktan kuşağa aktarıldığını söylemek mümkündür. Bu aktarımda atasözleri evrensel birtakım yargılar içerebileceği gibi ulusal ve daha da özelinde yöresel yargı ve genellemeler de içerebilmektedir. Romanda tespit edilen tek atasözü de yöresel nitelikli olup daha dar bir alanda bilinirliğe sahiptir.

Bu bölümde tespit edilecek atasözlerinin anlamlandırılmasında Türk Dil Kurumuna ait çevrim içi Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (ADS)* adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Ancak GYA'da ilgili kaynaklarda yer alan herhangi bir atasözüne rastlanılmamıştır. Buna rağmen atasözü niteliği taşıyabilecek kullanımdaki tek söz bu bölüm başlığı altında açıklanmıştır. Bahsi geçen söz, *Güncel Türkçe Sözlük (GTS)* ve *Kubbealtı Lügati (KAL)* (Ayverdi, 2011) çerçevesinde tarafımızca anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Avcının iyisi keklik avında belli olur: Avcılar açısından zorlu meralar ve sarp yamaçlar olarak nitelendirilen alanlarda görülen kekliklerin avlanması da bir o kadar zor ve meşakkatlidir. Bu söz, avlanmasını iyi bilen, avını kaçırmayan avcılarının kendini ve maharetlerini belli ettiği avın da keklik avları olduğunu vurgulamak amacıyla kullanılan bir sözdür. İşinde iyi olan insanların da bu yönlerini sergiledikleri anların zorlu ve meşakkatli olan olay ve durumlar olduğunu belli etmek amacıyla mecazen bu söz kullanılmaktadır.

“... Ali hep tetikte yürür şimdilerde soyu nerdeyse tükenmekte olan keklikleri hep uçarken yere indirmiştir, avcının iyisi keklik avında belli olur...” (GYA - 24)

2. DEYİMLER

Ait olduğu toplumun kültürü içinde şekillenip gelişmiş söz kalıpları olarak ifade edilen deyimlerin GYA'da yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. Eserdeki deyimlerin tanımlanmasında Türk Dil Kurumuna ait çevrim içi Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (ADS)* (Aksoy, 1988), Ali Püsküllüoğlu'nun *Türkçe Deyimler Sözlüğü(TDS)*'nden (Püsküllüoğlu, 2003) yararlanılmıştır. Kaynaklarda veya temel alınan bu eserlerde rastlanılmayan deyimler de *KAL*'deki anlamı ile verilmiş, buradan da ulaşılamayan deyimler ise eserdeki anlamı doğrultusunda *GTS* esas alınarak tarafımızca tanımlanmıştır. Deyimlerin sıralanması ise eserden yapılan tespit doğrultusunda kaynaklara geçmiş deyimler, kaynaklarda bulunmayan deyimler ve yapıcı değişmiş deyimler olarak üç alt başlığa ayrılarak yapılmıştır.

Kaynaklara geçmiş deyimler, anlamlandırılması deyim sözlükleri üzerinden yapılabilmiş ve kullanımı yaygın, bilinirliği yüksek deyimlerden oluşmaktadır. Bu başlık altındaki deyimlerin birden fazla anlamı karşılayanları için; barındırdığı anlamları içerir örneklere yer verilmiştir. Dolayısıyla bu tarz deyimlerde örnek sayısı üçten fazladır.

Bunun dışında anlamın daha net olduğu deyimler için eserden en fazla üç örnek cümleye yer verilmiş, üçten az örneğin bulunması hâlinde de bulunan kadar örnek gösterilmiştir. Verilen örneklerin eserde yer aldığı sayfa numarası da örneklerle birlikte belirtilmiş olup üçten fazla örnek cümlelerin bulunduğu deyimlerde, kalan örneklerin sayfa numarası eklenmiştir.

Kaynaklarda bulunmayan deyimler, anlamı sözlüklerce yapılamamış fakat kullanımı artmakta olup deyim özelliği taşıyan söz kalıplarından oluşmaktadır. Çalışmanın da esas kazanımlarından sayılabilecek bu kullanımların tespiti dilin söz zenginliğinin keşfedilmesi açısından kıymetli görülmektedir. Bu başlık altındaki deyimler de eserdeki kullanımı esas alınarak tarafımızca anlamlandırılmıştır. Örnek sıralamasında da bir önceki başlıktaki ilkeler esas alınmış, bahsedilen ilkelere uygun sayıda örnek cümleye yer verilmiştir.

Yapıca değişmiş deyimler ise eserdeki kullanımı itibarıyla deyimden sahip olduğu anlamı içeren fakat biçim açısından deyim özelliği bozulmuş kullanımlardır. Buna göre bahsedilen deyimler ya eş veya yakın anlamlı kelimeler ile kullanıma sunulmuş ya da kelimelerinin deyim dizgesindeki yeri değiştirilmiş deyimlerdir. Bu durumda cümlelerin taşıdığı anlam esas alınarak deyimden anlamlandırılması yapılmış ve bozulma biçimi gösterilmeye çalışılmıştır. Buna ek olarak bu üç başlık altında ele alınan herhangi bir deyimden aynı anda birden fazla başlık altında yer aldığı da olmuştur. Örnek olarak kaynaklara geçmiş bir deyim, bu kullanımına uygun örneklerle anlamlandırılmış; aynı deyimden yapıca değişmiş kullanımının da eserde yer alması sonucunda deyim yapıca değişmiş deyim başlığı altında da örneklendirilmiştir.

2.1. KAYNAKLARA GEÇMİŞ DEYİMLER

Bu başlık altında yer alan deyimler, anlamlandırılması ve tespiti deyimden başlığında faydalanılması amacıyla sıralanan kaynaklarda yer almış deyimleri içermektedir. Deyimlerden *ADS* ve *TDS* ile tanımlananlar ayrıca belirtilirken çoğunluk arz etmesi sebebiyle kalan deyimler parantezle belirtilmeden *KAL* ile anlamlandırılıp verilmiştir.

Acele etmek: 1. Çabuk davranmak, ivedilenmek, ıvmek. 2. Sabırsızlık göstermek. (KAL/Ayverdi)

“*Aman acele edelim.*” (GYA - 11)

“*Hadi öyleyse acele edelim.*” (GYA - 23)

“Acele etme, dedi, şu oldukça şanslı görünüyor...” (GYA - 75)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 123, 134)

Açgözlü olmak: Maldan ve yiyecekten yana doymak bilmemek. Azla yetinmemek. (KAL/Ayverdi)

“Gezginler, aç gözlülükle hâlâ açık olan mağazalara saldırıyorlar...” (GYA - 96)

Açığa vurmak: (Bir durumu) Açığa vurmak, ortaya çıkarmak. (KAL/Ayverdi)

“Sitare bu sırrı günün birinde açığa vurarak Zelda'ya şantaj yapacakmış gibi saklıyor.” (GYA - 52)

“Sitare bu beklemediği çıkışına enikonu şaşıyor, biraz da bozuluyor ama açığa vurmuyor.” (GYA - 53)

Açık konuşmak: Düşüncelerini çekinmeden dosdoğru söylemek. (KAL/ Ayverdi)

“Peki, dahHa açık konuşayım, Sitare'ye yardım edelim.” (GYA - 77)

“Açık konuş, dedim.” (GYA - 87)

Açık söylemek: Çekinmeden ve hiçbir tarafını gizlemeden anlatmak. (KAL/ Ayverdi)

“Bütün hayatın boyunca benim bir rezalet çıkarmamı beklemedin mi, diyor Sitare Zeldaya, saklama, açık söyle? ” (GYA - 110)

Ad koymak: Adlandırmak, ad koymak, ad vermek. (KAL/Ayverdi)

“Ben senin adını koymak istiyorum köpeğime, diyor.” (GYA - 28)

Adam etmek: Bir kişiyi yetiştirip topluma yararlı duruma getirmek. (KAL/Ayverdi)

“Onu ben adam ettim biliyor musun? ” (GYA - 12)

“... seni ben adam etmedim mi... ” (GYA - 17)

“Onu ben adam ettim.” (GYA - 44)

Adım atmak (bir yere): Ayak basmak, girmek, gelmek. (ADS/Aksoy)

“... Allahın belası bu kente adımımı attığımdan beri... ” (GYA - 47)

Adım başı (başında): Birbirine çok yakın yerlerde, her yerde. (KAL/Ayverdi)

“Adım başı eğlence yerleri. Ünlü şarkıcılar.” (GYA - 27)

Ağır ol! : Hiç acele etme, yavaşla, yavaş ol. (KAL/Ayverdi)

“Ağır ol bakalım..” (GYA - 60)

Ağzı kalabalık / Ağız kalabalığı: Dinleyeni şaşkına çevirecek, oldubittiye getirecek, düşünmesine vakit bırakmayacak şekilde arka arkaya ve çok söz söyleme. (KAL/Ayverdi)

“Ağzı kalabalık, gürültücü, ev kaçkını, henüz gerçek acıyı tatmamış, acı ve zorluk nedir henüz bilmeyen genç adamlar.” (GYA - 100)

Akıl baliğ olmak: Bülûğa ermek, cinsî olgunluk (döl verme) çağına girmek. (KAL/Ayverdi)

“Sen ya halis kerestesin, ya da akıl baliğ olmamışsın yavrum, dedi ilki.” (GYA - 102)

Akıl ermez / Akıl erdirememek: (Bir şeye) (o şeyin) ne olduğunu, nasıl olduğunu anlayamamak, gizini akıl yardımıyla bile çözmemek. (ADS/Aksoy)

“Bu kadar toz, bu kadar toprak nerden, nasıl peydahlanır? Akıl ermez.” (GYA - 66)

Akıl kârı olmamak: Akıllı bir kişinin yapacağı bir iş olmamak. (KAL/Ayverdi)

“... durup dururken, kelleyi ipe uzatmak da akıl kârı değildi.” (GYA - 31)

Akıllara durgunluk vermek: Etkileyip sarsmak, düşünemeyecek duruma düşürmek. (KAL/Ayverdi)

“Değişme akla durgunluk verecek bir hızdaydı.” (GYA - 66)

Aklı başına gelmek: Yanlış davranışların zararını görerek doğru yolun ne olduğunu anlamak. Akılsızca davranışlardan vazgeçmek, akıllanmak, uslanmak. (TDS/Püsküllüoğlu)

“... öyle bir kötek atacaksın ki akli başına gelecek.” (GYA - 11)

Aklı başında olmak: Şuurlu, akli melekesi yerinde, davranışları akıllıca olan. (KAL/Ayverdi)

“Kendilerini akli başında görenlerse hiç dışarı çıkmaz.” (GYA - 69)

“... şimdiki kadar aklımın başımda olduğu çok az zaman yaşadım ben.” (GYA - 110)

“... akli başında iki insanın vereceği kararı verdik.” (GYA - 135)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 74)

Aklına gelmek: 1. Hatırlamak. 2. Kafasına bir düşünce doğmak. (TDS/Püsküllüoğlu)

“... söze atıldı adam, birden aklıma geldi...” (GYA - 38)

“Aklıma gelen bu düşünceyle sinirlendim birden.” (GYA - 52)

“Şimdi niye aklıma geldi durup dururken bilmiyorum...” (GYA - 62)

“Hiç aklıma gelmezdi, bu dedi.” (GYA - 76)

“Aklıma gelen en şiddetlisiyle.” (GYA - 79)

“Birden aklıma geliyor.” (GYA - 90)

“Bu kadar geniş hayalin olduğu aklıma gelmezdi.” (GYA - 133)

Aklında tutmak: (Bir şeyi) Unutmamak, hatırlımdan çıkarmamak, hatırlımda tutmak.

(KAL/Ayverdi)

“Bunu aklında tutan çocuk, sabahleyin... ” (GYA - 25)

“Bunu aklımda tutacağım, dedim.” (GYA - 89)

“... biriyle tanışınca bu tanışma ânını hep aklında tutmak ister.” (GYA - 77)

Aklımdan geçirmek: (İçinden geçirmek) Bir şey yapmayı düşünmek.

(KAL/Ayverdi)

“Yani hiçbirimizin tek tek buraya gelmek aklımızdan geçmezdi.” (GYA - 76)

“Aklımdan geçirdiklerini bilmek isterdim.” (GYA - 107)

“... bu kadar değişmeyi aklımdan geçirmiyordum doğrusu.” (GYA - 119)

Alay etmek: Bir kimsenin, bir şeyin gülünç, kusurlu, eksik taraflarını bulup eğlenmek, küçümsemek, istihza etmek, maytaba almak. (KAL/Ayverdi)

“Mekteplilerse arkadan alay ediyorlardı böyle söyleyenlerle.” (GYA - 66)

Alet olmak: (Biri, bir şeye) kötü bir işe bilmeyerek ya da bir çıkar karşılığında bilerek, araçlık etmek. (KAL/Ayverdi)

“... kadınların kendi aralarında birbirlerine karşı kurdukları tuzakların âleti oluyoruz biz.” (GYA - 52)

Anca beraber kanca beraber: Her yerde, her zaman, her işte beraber olmak.

“ O kadar kolay mı, diyor Sitare, bir yere kalkamazsın, anca beraber kanca beraber.. ” (GYA - 109) (KAL/Ayverdi)

Apansız gelmek: Birdenbire, beklenmedik bir sırada, çok ani.

“... apansız gelenler ağır ağır gelenler ihtar edip gelenler habersizce gelenler.” (GYA - 9)

Ara vermek: Bir işi geçici bir zaman için tatil etmek. (KAL/Ayverdi)

“... caz sustuğu zaman burada bir orkestra olduğunu anlıyor insan, susuyor ve ara vermeden yeniden başlıyor.” (GYA - 73)

Arkasına sığınmak: Bir kimsenin veya bir şeyin koruyuculuğundan faydalanmak, onu kendine siper etmek, ardına sığınmak. (KAL/Ayverdi)

“Onlar tevdillerin arkasına sığınmışlardır.” (GYA - 31)

Arkasından konuşmak: Dedikodusunu yapmak. (KAL/Ayverdi)

“Kimsenin arkasından konuşmak istemem...” (GYA - 107)

Arkasından koşmak: (Bir kimseyi, bir şeyi) elde etmeye uğraşmak, ona erişmeyi çok istemek, ardından koşmak. (KAL/Ayverdi)

“Gördüm, dedi Sitare, arkasından koş istersen.” (GYA - 61)

Arkasını getirmek (getirmemek): Başladığı bir işi sürdürüp sona erdirmek (erdirmemek). (TDS/Püsküllüoğlu)

“... başladın mı arkasını getiriyorsun, sende anlamadığım bir şey bu.” (GYA - 56)

“Fakat sözünün arkasını getirmiyor.” (GYA - 92)

Ateş açmak: Ateşli silahla mermi atmaya başlamak. (KAL/Ayverdi)

“Bir kahveye ateş açıldı. 3 kişi öldü.” (GYA - 131)

Ateşe vermek: Yakmak, kundaklamak. (ADS/Aksoy)

“... o kocaman ot yığını, açıkta bir yerde ateşe verilir...” (GYA - 23)

Ayaküstü: Ayakta durarak, oturmaksızın, hemen o anda, kısa bir sürede. (ADS/Aksoy)

“... ayak üstü o kadar çok kimseyle tanışıyoruz ki...” (GYA - 73)

Ayağı (Ayakları) yere basmamak: Sevinçten uçuyormuş gibi olmak, çok sevinmek. (KAL/Ayverdi)

“... Yürüyorum ama ayağım yere basmıyor...” (GYA - 48)

Ayağına kapanmak / Ayaklarına kapanmak: Alçalırcasına yalvarmak. Bağışlanmak için yalvarmak. (KAL/Ayverdi)

“... nasıl biliyor musun, ayaklarıma kapanıp ağlıyordu.” (GYA - 94)

Basıp gitmek: Birdenbire gitmek, aklına koyduğu şeyi yapmak üzere bulunduğu yerden uzaklaşmak, çekip gitmek. (KAL/Ayverdi)

“En kısa zamanda basıp gideceğim burdan.” (GYA - 74)

Basite indirgemek: Basitleştirmek, sade bir biçime döndürmek. (KAL/Ayverdi)

“Gerçekten nasıl da basite indirgeyebiliyor?” (GYA - 89)

Baş başa kalmak: Biriyle veya bir şeyle yalnız kalmak. (KAL/Ayverdi)

“... şehir kendine özgü sesiyle başbaşa kaldı.” (GYA - 70)

Baş döndürücü: Çok çekici, olağanüstü. (KAL/Ayverdi)

“Baş döndürücü bir kent.” (GYA - 55)

Baş göz etmek: Evlendirmek. (TDS/Püsküllüoğlu)

“Sitare baş göz etmiş onları, böyle söylüyor.” (GYA - 52)

Başı ağırlaşmak: Başında yorgunluk ve ağırlık hissetmek. Uykusu gelmek. (KAL/Ayverdi)

“Çünkü hiç bu kadar başımın ağırlaştığını duymamıştım ben.” (GYA - 42)

Başı dertte olmak: Çok sıkıntılı bir durum içinde olmak. (KAL/Ayverdi)

“Bir sıkıntısı var mıydı, birileriyle başı dertte miydi yani?” (GYA - 22)

Başı dönmek: Çevresi dönüyor, kayıyor duygusu içinde dengesini yitirir gibi olmak. (KAL/Ayverdi)

“Dolaşmaktan başım dönüyor.” (GYA - 27)

“Başım dönüyor. Nefret ediyorum.” (GYA - 90)

“...daha büyük gürültü ortaya çıkmamasına rağmen başını döndürmüştü.” (GYA - 120)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 73)

Başı sonu belli değil: Karmakarışık, düzensiz, tertipsiz. (KAL/Ayverdi)

“...hiç durmadan başı, sonu belli olmayan bir ırmak halinde her yerden akıyorlar...” (GYA - 86)

Baştan çıkarmak: Ayartmak, doğru yoldan saptırmak, kötü yola sürüklemek. (TDS/Püsküllüoğlu)

“... kocasını benim baştan çıkardığımı sanıyordu.” (GYA - 43)

Benden söylemesi: Bana düşen doğruyu söylemek, gerisi sana âit.

“Benden söylemesi, dedi Tansel.” (GYA - 78)

Bertaraf etmek: Bir yana itip saf dışı bırakmak, ortadan kaldırmak. (KAL/Ayverdi)

“Kadınlarını hem böylece korumuş olurlar, hem onlarla bir arada görünmenin sıkıntısını bertaraf etmiş olurlardı.” (GYA - 99)

Bilmece çözmek (halletmek): Bilinmeyen, muammâ gibi olan bir sırrın ne olduğunu bulmak, bilmek, anlamak. (KAL/Ayverdi)

“Bilmece çözdürme adama.” (GYA - 73)

Bilmezlikten gelmek: Bilmez görünmek, davranmak. (KAL/Ayverdi)

“... böyle başladığını bilmiyorlar ya da bilmezlikten geliyorlar...” (GYA - 10)

Boy atmak: Boy almak, boy sürmek. Boyu uzamak. (KAL/Ayverdi)

“... bağ çubukları arasında boy atmış otlar toplanır...” (GYA - 23)

Can (canını) sıkmak: Bıktırmak, usanç vermek. (KAL/Ayverdi)

“Şimdi her şey daha can sıkıcı.” (GYA - 85)

“Bulunduğum her yere tatsızlık getiriyorum ben, diyor Sitare, hepinizin canını sıktım.” (GYA - 111)

Can atmak: Bir şeyi çok istemek, şiddetle arzu etmek. (KAL/Ayverdi)

“... içinde bulunduğu bir hali sürdürmek ya da o halden kaçmak, çekip gitmek için can atıyor...” (GYA - 106)

Can vermek: 1. Ölmek. 2. Bir şeyi, hayatını onun uğruna feda edecek kadar çok istemek. (ADS/Aksoy)

“... vazife başında can verenler onulmaz hastalıklardan ölenler” (GYA - 9)

Canı sıkılmak: Yapacak bir işi olmamaktan veya bir şeyle oyalanamamaktan doğan huzursuzluk. (KAL/Ayverdi)

“Aslına bakılırsa hepimizin canı sıkılıyor, diyor Sitare...” (GYA - 106)

Cesaret etmek: Zor da olsa bir şeyi yapabilme gücünü göstermek, çekinmeden teşebbüs etmek. (KAL/Ayverdi)

“Tekrar saati sormaya cesaret edemedim.” (GYA - 45)

“Bu yüzden de bir daha kimse oynamaya cesaret edemedi.” (GYA - 58)

“Nasıl cesaret edebilmişti buna?” (GYA - 122)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 134)

Çıkar yol: Karışık, güç bir durumdan kurtaran, iyi bir sonuca ulaşmayı sağlayan yöntem, çözüm yolu, çare. (KAL/Ayverdi)

“Bir çıkar yolu olmalı bu işin, diye düşündü.” (GYA - 32)

Çiçeği burnunda olmak: (İki kişi arasındaki ilişki durumunun) çok yeni, çok taze olması halidir. (KAL/Ayverdi)

“Çiçeği burnunda, serseri âşıklar gibi ışıkların, gölgelerin altından geçerek yürüyoruz.” (GYA - 49)

Çizgi çekmek: Çizgi oluşturmak, çizgi çizmek. (KAL/Ayverdi)

“... tabiattaki gerçek havayı soluyabilse, kayıplarını yok saysa, bir çizgi çekebilse..” (GYA - 48)

Dal budak salmak: (Olay, iş) karmaşık bir biçimde genişleyip yayılmak. (ADS/Aksoy)

“Şimdiyse şehir dört bir yana dal budak salıyordu.” (GYA - 31)

Dayanak noktası: (mec.) Bir savı destekleyen kanıt. Savın ağırlık noktası. (KAL/Ayverdi)

“Hiçbir şey boşlukta sallanmamaktadır, saçmalık bile kendine bir dayanak noktası araştırmaktadır...” (GYA - 14)

Derinden derine: Çok derinden, çok uzaktan, uzaktan uzağa. (KAL/Ayverdi)

“Derinden derine sarsıyor insanı.” (GYA - 48)

Dert değil: Üzülmeye değmez. (KAL/Ayverdi)

“Yok canım, dert değil.” (GYA - 20)

Dile getirmek: Belirtmek, anlatmak, açıklamak, ifade etmek. (KAL/Ayverdi)

“... başkalarının duyup da anlatamadığı şeyleri dile getirmek...” (GYA - 55)

Dili varmamak (varıp söyleyememek): Söylemeye gönlü razı olmamak, cesaret edip söyleyememek, ağız dili varmamak. (KAL/Ayverdi)

“Ölü gibi demeye dili varmıyor.” (GYA - 64)

Dolup taşmak: Çok fazlasıyla olmak, gereğinden çok bulunmak, başka bir kimse ya da şeyi alamayacak denli kalabalıklaşmak. (KAL/Ayverdi)

“Bilsem buranın böyle işçilerle dolup taşığını gelmezdim...” (GYA - 53)

Durup dururken: 1. Birdenbire, ansızın. 2. Hiçbir neden yokken. 3. Hiç gereği yokken. (KAL/Ayverdi)

“Fakat durup dururken, kelleyi ipe uzatmak da akıl kârı değildi.” (GYA - 31)

“... durup dururken herkesi Türkiye'ye gammazlamayı alışkanlık haline getirmişti...” (GYA - 50)

“Şimdi niye aklıma geldi durup dururken bilmiyorum...” (GYA - 62)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 94)

Dünyası yıkılmak: Umutlarını yitirmek, çok sıkılmak. (KAL/Ayverdi)

“adamın dünyası yıkılıyor da altında kalıyorsun.” (GYA - 102)

Düş kırıklığına uğramak: Bir şeyin umulduğu gibi çıkmamasından duyulan üzüntü, hayal kırıklığı. (KAL/Ayverdi)

“Sonra bir gün gerçeğe karşılaşıncı düş kırıklığı.. bundan dağılıyoruz.” (GYA - 89)

El koymak: Bir yolsuzluğu ortaya çıkarmak, incelemek amacıyla yapılan zorla alma eylemi. (KAL/Ayverdi)

“...evinde yapılan araştırmada Arap harfli kitaplar bulunarak el konulmuştur.” (GYA - 132)

Elde etmek: İstenilen bir şeye herhangi bir yolla sahip olmak. (ADS/Aksoy)

“... bir de elde etmek istediğin şeyler söz konusu.” (GYA - 37)

“Savaşırken bir şey elde edeceğine inanıyorsun ölmekle...” (GYA - 115)
“Ölümü göze almakla elde etmek istediğimiz bir şey vardı bizim de...” (GYA - 37)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 115)

Ele vermek: Yaptığı bir davranış veya söylediği bir sözle kendi suçunu ortaya çıkarmak. Haber verip yakalatmak, ihbar etmek. (KAL/Ayverdi)

“... kendini çabucak ele vermediğini ve de evet, dışilere özgü sığılığının ufuklara doğru sınırsızlığını.. ” (GYA - 59)

Elinde olmamak: İsteddiği halde yapamamak, istenci dışında bulunmak, önlemeye gücü yetmemek. (KAL/Ayverdi)

“Elimde olmadan kaçamak bir bakış attım yüziine.” (GYA - 42)

“Aptallar, dedim elimde olmadan.” (GYA - 58)

“Elimde olmadan böyle bir izlenim veriyorum demek herkese.” (GYA - 93)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 120, 134)

Elinden bir şey gelmemek: Bir şey yapamamanın aczi içinde olmak. (KAL/Ayverdi)

“Sitare Yavuzu seviyor ama elinden bir şey gelmiyor.” (GYA - 73)

“Elimden bir şey gelmezdi, dedi.” (GYA - 84)

Elinden geleni yapmak: Büyük gayret göstermek, yapabileceği her şeyi yapmak, her çareye başvurmak. (KAL/Ayverdi)

“Yaşaması için elimden geleni yaptım ben.” (GYA - 44)

Elinden gelmek: Yapabilmek, becermek, gücü dâhilinde olmak. (KAL/Ayverdi)

“ Biliyor musun Zelda, elinden gelse Çarlı'yi bile almak isterdin benden...” (GYA - 110)

“Yaşlı adamla torunu ellerinden geldiğince hızlı hızlı yürümeye çalışıyorlardı.” (GYA - 119)

Enikonu: İyiden iyiye, iyice. (KAL/Ayverdi)

“Sitare, bu beklemediği çıkışına enikonu şaşırıyor...” (GYA - 53)

Farkında olmak: Görülmesi veya bilinmesi gereken şeylerden haberi bulunmak, kavranması gereken bir şeye dikkat etmek. (KAL/Ayverdi)

“Ama farkında olduğum için...” (GYA - 46)

“Sitare'nin kötüye gittiğinin farkında olmadığını söylemiştim.” (GYA - 77)

- “Farkında olmadan başını yokladı, takkesi yerindeydi.”* (GYA - 121)
- İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 77)
- Farz etmek: Varsaymak. (KAL/Ayverdi)
- “Farz et ki burda.”* (GYA - 102)
- “Farz et ki senin olan her şeyi almak istiyorum...”* (GYA - 110)
- Fırsat bulmak: Uygun bir zaman ve durumu bulamamak. (KAL/Ayverdi)
- “...okumaya fırsat bulamadığı ya da daha başından okuyamayacağını bildiği...”* (GYA - 12)
- “... ne zaman değiştirmeye fırsat buluyorlar...”* (GYA - 73)
- Gizliden gizliye: Gizli bir biçimde, kimsenin haberi olmadan, el altından, kimseye belli etmeden, gizlice. (KAL/Ayverdi)
- “Gizliden gizliye beni tarassut ettiklerini sezinliyorum.”* (GYA - 51)
- “Aslında hepimiz gizliden gizliye düşünüyorduk böyle bir şey yapacağını..”* (GYA - 134)
- Göz aşinası olmak: Birini zaman zaman görmekten ileri gitmemiş olan tanıma, üstünkörü tanıma. (KAL/Ayverdi)
- “Ya da en azından birbirlerine göz aşinalıkları vardı.”* (GYA - 121)
- “Bu tanıma, yalnız göz aşinalığından ibaret de değildi...”* (GYA - 122)
- Göz atmak: Uzun uzadıya üzerinde durmayıp şöyle bir bakmak. (ADS/Aksoy)
- “Yalnızca perdeden yana bir göz attım.”* (GYA - 45)
- Göz doldurmak: Görünüşü ile umulduğundan çok etkilemek. (KAL/Ayverdi)
- “Ama güçlüydü. Göz doldurucuydu. Toktu.”* (GYA - 70)
- Gözyaşı akıtmak (dökmek): Ağlamak. (KAL/Ayverdi)
- “...yalnız gözyaşı dökabilen insan anlayabilir bazı şeylerin hikmetini.”* (GYA - 25)
- “...ama ağlamaktan, gözyaşı akıtmaktan da kendini alamıyordu.”* (GYA - 33)
- Göz yummak: Görmezlikten gelmek, hoş görmek, bağışlamak. (KAL/Ayverdi)
- “... anladığım kadarıyla sen de buna göz yumuyorsun, öyle mi?”* (GYA - 77)
- “Nasıl göz yummuşlar, diye söylendi.”* (GYA - 120)
- Göze almak: Yapmaya karar verdiği iş dolayısıyla karşılaşılabileceği tehlikeyi kabul etmek. (KAL/Ayverdi)
- “... biraz nezaketsizliği de göze alarak serbestçe konuşuyoruz.”* (GYA - 52)

- “... her şeyi göze alarak bir kez olsun sinemaya gitmekten...” (GYA - 66)
- Göze batmak: Aşırı derecede görünür olmak. (KAL/Ayverdi)
- “En azından erken uyumayanlar da göze batacak kadar çoğalmıştı.” (GYA - 96)
- Gözleri dolu dolu olmak / Gözleri dolmak: Ağlayacak kadar duygulanmak. (KAL/Ayverdi)
- “Anlaşılr gibi değil, gözleri dolu dolu oldu.” (GYA - 61)
- Gözleri kamaşmak: Güzellik, başarı gibi çeşitli nedenlerle hayran kalma durumu.
- Keskin ışık, ihtişam sebebiyle gözün bir süre göremez duruma gelmesi. (TDS/Püsküllüoğlu)
- “... gözlerimiz kamaşıyor, bu ne lüks!” (GYA - 26)
- “Sitare, biz gözleri kamaşmış insanların şaşkın neşesini seyrediyor.” (GYA - 26)
- Gözleri parlamak: Yüzünde, gözlerinde sevinç belirtileri oluşturmak, çok sevindiğini gözleriyle belli etmek. (KAL/Ayverdi)
- “It's a good idea, dedi gözleri parlayarak.” (GYA - 54)
- Gözü kara çıkmak: Korkusuz, atılgan, tehlikeye aldırılmaz, cesaretli olmak. (KAL/Ayverdi)
- “... bu genç adamın kıyafeti büsbütün gözü karalık olarak belirliyordu.” (GYA - 122)
- “Çünkü ancak bu gözü karalıkta olan biri harekete geçirebilirdi ümmeti.” (GYA - 123)
- Gözünde büyütme: Bir kimseyi olayı veya şeyi abartmak. (KAL/Ayverdi)
- “Sense her şeyi gözünde büyütüyorsun.” (GYA - 88)
- Gözünden kaçmamak: Bakılanlar veya dikkat edilenler arasında o şeyin görülmemiş olma durumunun ortadan kalkması durumudur. (KAL/Ayverdi)
- “... aralarında gelişen arkadaşlık kimsenin gözünden kaçmamaktadır.” (GYA - 16)
- Gülüp geçmek: Umursamamak, aldırış etmemek, üzerinde durmamak. (TDS/Püsküllüoğlu)
- “... doktor hiç de önemsemeyebilir bu işi, gülüp geçer.” (GYA - 52)
- Gürültü yapmak / etmek: 1. Uyumsuz, düzensiz, rahatsızlık veren sesler çıkarmak. 2. Mec. Karşılıklı, bağışmalı kavgaya, tartışma yaratmak, karışıklık oluşturmak, kavgaya değin varan sert konuşmalar yapmak. (KAL/Ayverdi)
- “Geldiler, gittiler, bir sürü gürültü yaptılar ama duymadın sen.” (GYA - 46)
- “Korkunç bir gürültü yaptılar bir ara.” (GYA - 78)

Güven vermek: (İnsanın üstünde) Güvenilir bir kimse veya şey etkisi bırakmak. (KAL/Ayverdi)

“...özü büsbütün değiştirmese de gizliyordu ya, bu bile güven veriyordu.” (GYA - 67)

Haber almak: (Bir durum) bilgi olarak kendisine bildirilmiş olmak, kendisine haber ulaşmak, kendisine haber verilmek. (KAL/ Ayverdi)

“Haber aldın mı Çarliden? Üç gün oldu..” (GYA - 44)

Haber vermek: 1. (Bir durumu) bildirmek, duyurmak. 2. Bir olayın, bir durumun belirtisi olmak. (KAL/ Ayverdi)

“... kapının açılıp örtüldüğünü haber vermek için konulan çingiraktan öğrenmiştir...” (GYA - 15)

“Sitare, bir şey olursa bize de haber verirsin.” (GYA - 22)

“Aydınlığı değil de, karanlığı haber veren tuhaf bir ışık bu.” (GYA - 70)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 39, 102)

Haberi olmak: (Bir şeyden) Haberli olmak, (o şeyi) duymuş, işitmiş olmak. (Bir husus hakkında) Bilgisi olmamak, duymamış, işitmemiş olmak. (KAL/Ayverdi)

“Uyuyor, haberi olmadı geldiğimden.” (GYA - 23)

Haklı çıkmak: Savunduğu şeyin doğru olduğu anlaşılmak. (KAL/Ayverdi)

“kimseyi haklı çıkarmak için değil, bunu bekleyenlerin düşündüğü nedenler yüzünden de değil.” (GYA - 93)

Hatırı sayılır: 1. Herkesin saygı gösterip isteğini yerine getirdiği, saygı gören (kimse). (KAL/Ayverdi)

“Sevgilisi değilsem onun, mutlaka hatırı sayılır bir iş adamı olmalıyım.” (GYA - 51)

Hayallere dalmak: Dış dünyadan uzaklaşarak gerçekleşmesi istenen şeyleri veya hatıraları düşünmek. (KAL/Ayverdi)

“Bu yeni binalara bakıp hayallere dahıyorlardı.” (GYA - 67)

Hayrete düşmek: Şaşakalmak. (TDS/Püsküllüoğlu)

“... birtakım binaların yükseldiğini görmek insanları hayrete düşürüyordu.” (GYA - 67)

Haz duymak: İç huzuru duymak, gönül zevki. (KAL/Ayverdi)

“... herkese bunu anlatmaktan tuhaf bir haz duyuyordu...” (GYA - 49)

Hesap yapmak / etmek: 1. Hesap işlemi yapmak, hesaplamak, hesap yapmak. 2. Bir işin kazancıyla kaybını karşılaştırarak bir sonuca varmak. (KAL/Ayverdi)

“Parasını kuruşuna kadar hesap ediyor.” (GYA - 51)

“Bunların hesabını yapacak durumda değilim.” (GYA - 61)

Hırsla kapılmak: (Bir şeye) Aşırı ve sonu gelmez istek, elde etme duygusu içinde olma durumu. (KAL/Ayverdi)

“... korkunç bir hırsla, kazanma hırsına kapıldıklarını görüyorum.” (GYA - 47)

Hiç olmazsa, hiç değilse: Yetersiz olsa bile, bari. (KAL/Ayverdi)

“...kent yukarılara doğru ya da hiç olmazsa eteğine kurulduğu dağın iki yamacına doğru gelişmeliydi...” (GYA - 17)

“...çamaşırdaki kullanılabılır hiç olmazsa...” (GYA - 24)

“Sen yazarsın, daha iyi bilirsin, benden daha iyi hiç olmazsa...” (GYA - 59)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 63, 87, 100)

Hor, hakir görmek: 1. Bir kimseye değersiz gözle bakmak. 2. Önemsememek, değer vermemek, küçümsemek, küçük görmek, hor görmek. (KAL/Ayverdi)

“... hor, hakir görülmekten bu yeni binalar, parke taşlarıyla döşenmeye başlayan sokaklar sayesinde kurtulacaklardı.” (GYA - 67)

Hoş görmek: Kusur sorun yapmamak, anlayışla karşılamak. (KAL/Ayverdi)

“Yaşlı o, diyorum, hasta da, hoş göreceksin.” (GYA - 9)

“Ya kendisini hoş görmeye kalkışan birtakım insanlar?” (GYA - 31)

Hoşuna gitmek: 1. (Bir şeyi, birini) beğenmek, hoşlanmak. (KAL/Ayverdi)

“Düşündüm ama Amerikan isimleri hoşuma gitmiyor.” (GYA - 28)

“Hoşuma gitmiyor bu konuşma.” (GYA - 53)

“Beni ayrıntılarıyla incelediğin.. hoşuma gitti.” (GYA - 60)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 92)

İsrar etmek: Çok üstelemek, çok istemek, kuvvetle üstünde durmak, üstüne düşmek. (KAL/Ayverdi)

“... ressam tanıdığım da, ısrar etti, ben de dayanamadım...” (GYA - 12)

“... Marti'nin kalması için ısrar etmeyecek misin?” (GYA - 111)

İç çekmek: Üzüntüyle göğüs geçirmek, üzüntüsünü derin bir soluk alarak belli etmek. (ADS/Aksoy)

- “Sitare, diye mırıldanıyoruz, bir iç çekmesi gibi.”* (GYA - 26)
- İçi cız etmek: Duygulanıp üzülmek, yüreği cız etmek. (KAL/Ayverdi)
- “Bana ilk kez böyle sesleniyor, içim “cız” ediyor nedense, sevinemiyorum.”*
(GYA - 115)
- İçi kan ağlamak: Yüzünden belli etmeyerek içten içe çok üzülmek, çok acımak.
(TDS/Püsküllüoğlu)
- “Nedendir bilmiyorum, içim kan ağlıyor.”* (GYA - 50)
- “İçim kan ağlıyordu.”* (GYA - 51)
- İçinde kalmak: Bir durumu veya duyguyu eyleme dökememe, dışarıya yansıtamama hâli. (KAL/Ayverdi)
- “... çok çırpındı ama başaramadı, öfkesi içinde kaldı.”* (GYA - 50)
- İçinden geçirmek: Bir şeyi yapmayı düşünmek. (KAL/Ayverdi)
- “... içimden geçeni hemen söylüyorum, ne yapayım?”* (GYA - 63)
- “İmam okudukça içinden geçiriyordu.”* (GYA - 123)
- İçine sinmek: Yaptığı işi beğenip kabullenmek, tadına varmak. (KAL/Ayverdi)
- “...hacı leylekler kıpırtısız gözleriyle bu kırmızı tozların gecenin içine sinmesini bekliyor... ”* (GYA - 9)
- İçini okumak: Birinin gizli saklı düşüncelerini anlamak. (KAL/Ayverdi)
- “Hayır sayıklamıyorum. Senin içini okuyorum.”* (GYA - 88)
- İftihar etmek: Kıvanç duymak, övünmek. (KAL/Ayverdi)
- “... herkes şehirlerinin böyle bir otele kavuşmuş olmasından iftihar ediyordu.”*
(GYA - 64)
- İftira etmek / atmak: Bir suçu birinin üzerine atmak, kara çalmak, kara sürmek.
(KAL/Ayverdi)
- “Zelda'ya iftira ediyorsun...”* (GYA - 53)
- İleri gelmek: -den doğmuş olmak, kaynaklanmak, neşet etmek. (KAL/Ayverdi)
- “Dikkatiniz onun öneminden ileri gelmez.”* (GYA - 76)
- “İnsanların alçaklıkları da bundan ileri geliyor, kimi zaman kendilerini aşmaları da..”* (GYA - 93)
- İleri gitmek: Söz ya da davranışlarda aşırıya kaçmak. (KAL/Ayverdi)
- “Belki çok ileri gittim. Belki yanılıyorum.”* (GYA - 61)
- İstifini bozmamak: Aldırış etmeyip durum ve davranışını değiştirmemek.
(KAL/Ayverdi)

“... şaşılması gereken hiçbir şey karşısında hiçbiri istifini bozmuyordu.” (GYA - 122)

İşe yaramak: Herhangi bir durum veya eylem için elverişli olmak. (KAL/Ayverdi)

“Onların ne işe yaradığını anlattı.” (GYA - 51)

“Farkında olmanın işe yaramadığını anlatmak istiyorum.” (GYA - 77)

İşi olmak: Yapmakta olduğu bir işi bulunmak. (KAL/Ayverdi)

“Hiç kimse, belli bir işi olmadıkça, belli bir sokaktan geçmezdi.” (GYA - 97)

İşin başı: İşin en önemli noktası. (KAL/Ayverdi)

“Oysa biz daha yeni başlıyoruz. İşin başındayız daha, öyle değil mi?” (GYA - 106)

İşin kötüsü (ya da fenası): Üst üste gelen terslikleri belirtmek için “daha kötüsü” anlamında kullanılır. (KAL/Ayverdi)

“Aslında ne beklemişti? İşin kötüsü hiçbir şey beklememişti de.” (GYA - 32)

İyi görmemek: (Bir kimseyi) Hasta veya sıkıntılı görmek. (KAL/Ayverdi)

“Ne yapacağını bilmiyor Sitare. Hiç iyi görmüyorum.” (GYA - 75)

İzin vermek: Bir şeyi yapmasına müsaade etmek. (KAL/Ayverdi)

“İzin verirsen ben yıkayayım, diyor bana.” (GYA - 20)

“... büyük çalgınlıklara izin vermeyen o dar alanın içinde...” (GYA - 100)

Kafasına takılmak: Zihnin sürekli olarak bir konuyu düşünmesi, bir konuya saplanmak. (KAL/Ayverdi)

“Kafama takılıyor bu kelime.” (GYA - 82)

Kan beynine sıçramak: Çok sinirlenmek, hiddetlenmek, kontrolü yitirmek. (KAL/Ayverdi)

“Seslerinden kan beynime sıçrar gibi oldu.” (GYA - 79)

Kapana kısılmak (düşmek, girmek, kısmak, tutulmak, yakalanmak): Tuzağa düşmek, birinin düzenbazlığı ile içinden çıkamayacağı güç bir duruma düşmek. (TDS/Püsküllüoğlu)

“... hepimiz biraz sinirliyiz, kapana kısıtılmış gibi bir halimiz var.” (GYA - 74)

Kapılıp gitmek: Birisine güvenip aldanmak, onun etkisinde kalmak. (KAL/Ayverdi)

“... insan kapılıp gidiyor. kapılıp gittiğini anlasan bile değişmiyor.” (GYA - 75)

Karanlığa karışmak: Karanlığın içinde görünmez olmak. (KAL/Ayverdi)

“... bir süre görünüp kayboldular, tekrar karanlığa karıştılar.” (GYA - 101)

Karar vermek: Bir meseleyi hükme bağlamak, ne yapılması gerektiği hususunda kesin hükme varmak. (KAL/Ayverdi)

“... *ben mi onu götürüyorum, o mu beni yanına almış, karar vermesi imkânsız.*” (GYA - 54)

“... *karar vermelerini çabuklaştırmak için de senin teklif ettiğin fiyatı söyledim..*” (GYA - 84)

Karga tulumba etmek: Birkaç kişinin birini kollarından bacaklarından tutup kaldırması. (KAL/Ayverdi)

“*Yavuzu karga tulumba edip havuza fırlatmıştık.*” (GYA - 50)

Karşı koymak: Yapılana engel olmaya çalışmak, direnmek, mukavemet etmek, itiraz etmek. (ADS/Aksoy)

“*Bilakis çok şefkatliyim, diye karşı koydu...*” (GYA - 45)

“*Karşı koymuyor...*” (GYA - 49)

“*Beni konuk sayarsanız gücenirim*” diye karşı koyuyordu Zelda.” (GYA - 105)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 112, 121)

Karşılık vermek: Cevap vermek. (KAL/Ayverdi)

“*Karşılık vermedim. Şimdi her şey daha can sıkıcı.*” (GYA - 85)

Karşısına almak: Muhalifi durumuna getirmek, düşünce ve tutumuna katılmadığını açıkça göstermek. (KAL/Ayverdi)

“*En iyisi hiç karşına almamak. Görmemek.*” (GYA - 86)

Kelle vermek: Canını feda etmek. (KAL/Ayverdi)

“*Arkadaşları kelle verirken kendisinin bir yerlerde gizlenmiş olması...*” (GYA - 31)

Kendine gelmek: Ayılmak, baygınlık veya hastalık durumunu atlatmak. (KAL/Ayverdi)

“*Yeniden kendinize gelmeniz için bir şeyle sarsılmanız gerek.*” (GYA - 48)

“*Sitare, kendine gel.*” (GYA - 112)

Kendine pay çıkarmak: (Söylenen bir söz veya yapılan bir hareketten) Kendisi için bir ders, bir hüküm, bir hisse çıkarmak. (KAL/Ayverdi)

“*Kendine pay çıkarıyorsun.*” (GYA - 60)

Kendini alamamak: (Yapmaması gereken bir şeyi) Yapma isteğine hâkim olamayıp yapmak. (KAL/Ayverdi)

“... *gözyaşı akıtmaktan da kendini alamıyordu.*” (GYA - 33)

“...her şeyi göze alarak bir kez olsun sinemaya gitmekten kendilerini alamadılar.” (GYA - 66)

Kendini avutmak: Oyalanmak. (KAL/Ayverdi)

“Belki de kendisini avutuyor.” (GYA - 52)

Kendini bırakmak: Üstüne başına, hâline özen göstermemek, ihmalkâr bir durum almak. Gevşemek, yumuşamak, kendini koyuvermek. (KAL/Ayverdi)

“Çarlı hürmetli bir koltukta uzanmış kendini bırakmış mahmur gözlerle gelenleri seyrediyor...” (GYA - 15)

Kendini bilmezlik: Gerektiği gibi davranmayan, yersiz ve yanlış hareket eden, münasebetsiz. (KAL/Ayverdi)

“... bir çeşit lüks, bir savurganlık, hatta kendini bilmezlik, ukalalık sayılıyordu.” (GYA - 65)

Kendini göstermek: Gücünü ortaya koymak. (ADS/Aksoy)

“...fakat kendini gösterebilmek, varlıklarını kanıtlayabilmek için, durulma vakitlerini bekleyerek, nasıl bir çılgınlık yapabileceklerini bilmeden...” (GYA - 100)

Kendini kandırmak: İş yapar gibi gözüküp oyalanmak.

“... belki kendimi kandırıyorum.” (GYA - 36)

“Eskiden, genç bir kızken kendimi kandırmayı severdim...” (GYA - 46)

Kendini kaptırmak: Uğraşmaya başladığı işten ya da bir şeyin etkisinden kendini kurtaramamak. (KAL/Ayverdi)

“Bencillik de değil kendinizi kaptırdığınız duygu.” (GYA - 48)

Kendini tutmak: İradesine hâkim olup söyleyeceği veya yapacağı şeyi söylememek, yapmamak. (KAL/Ayverdi)

“Kendini tutmasa, bu genç adamın cesaretini hemen o anda tebrik edecekti.” (GYA - 122)

Kıs kıs gülmek: Belli etmeden içten gülmek. (KAL/Ayverdi)

“Sekreter kıs kıs gülüyor bu sorunun cevabını düşünerek...” (GYA - 51)

Kim bilir: 1. Bilinmezlik, belirsizlik anlatır. 2. Olabileceğine inanılan şeyler için kullanılır, olabilirlik bildirir. (ADS/Aksoy)

“Kim bilir, belki de ben haklıyım...” (GYA - 61)

“Hayır, belki bir daha.. kim bilir?” (GYA - 115)

Kimin nesi? : “Kimin yakını, kimin adamı” anlamında kullanılır. (KAL/Ayverdi)

“... borçlarından tutun, kim kimin nesi, kimin huyu nasıl, kimin malı mülkü...” (GYA - 122)

Korku vermek: Korkutmak. (KAL/Ayverdi)

“Açıklanmaz bir korku veriyor bu bana.” (GYA - 80)

Koşar adım: Yürüyüşle koşma arası atılan adım, hafif tempolu koşu. (KAL/Ayverdi)

“Çocuk koşar adım indi merdivenleri. Aşağıdan bağırdı...” (GYA - 118)

Kötek atmak / yemek: Birine dayak atmak. Sopayla dövmek / dövülmek. (KAL/Ayverdi)

“... öyle bir kötek atacaksın ki aklı başına gelecek.” (GYA - 11)

Kötüye gitmek (varmak): (Bir iş, bir ilişki) Her gün biraz daha kötüleşmek, kötü bir hâl almak. (KAL/Ayverdi)

“Sanırım ben Sitare'nin kötüye gittiğinin farkında olmadığını söylemiştim.” (GYA - 77)

Kulak asmamak: Önem vermemek, aldırmamak, dinlememek. (ADS/Aksoy)

“Mahmut Efendi bile bu yılki ürüne ilk kez “kulak asma” dememiş, “Allaha şükür” demişti.” (GYA - 99)

Kulak kabartmak: Bir konuşmayı, bir sesi duymak için dikkatle dinlemek. (ADS/Aksoy)

“Yakınlarıyla ilgili bir olaysa, oralı değilmiş gibi içten içe kulak kabartırlar.” (GYA - 101)

Kulağına gelmek: Duymuş olmak. (KAL/Ayverdi)

“Eskiden olup bitmiş şeyler hakkında onların da kulağına gelen haberler vardır.” (GYA - 100)

Laf karıştırmak / Lakırdıyı (lafı, sözü) çevirmek: Cevap vermekten kaçınmak veya konuşulanları duymaması gerekenlerin duymasına meydan vermemek için hemen başka bir konuya atlayıvermek, lakırdı karıştırmak. (KAL/Ayverdi)

“Anlatmak istemiyorsun, dedi çocuk gücenerek, laf karıştırıyorsun.” (GYA - 37)

“Çıkacağız tabii, dedi, ama laf karıştırma şimdi.” (GYA - 95)

Macera aramak: Başına geleceklerden habersiz, tehlikeli, heyecanlı bir işe girişmek. (KAL/ Ayverdi)

“Görünüşün maceracı değil ama macera arıyorsun sen.” (GYA - 60)

Mahcup olmak: Utanmak. (KAL/Ayverdi)

“Artık şehirlerine gelebilecek turistlere karşı mahcup olmayacaklardı.” (GYA - 64)

“...o mahcup Amerikalı karısı, keçi getirmiş kâhya gibi yayılmıştı...” (GYA - 49)

“Ama mahcup bir halleri vardı, dedim.” (GYA - 95)

Meydan okumak: 1. Kendisinin daha üstün olduğu savıyla başkasını karşılaşmaya çağırmak. 2. Çekinmediğini korkmadığını açıkça bildirmek, göstermek. (KAL/Ayverdi)

“Kalenin burçları geceye meydan okurcasına, hırslı, enli...” (GYA - 19)

“... ancak böyle biri ölüme meydan okuyabilir diyordum.” (GYA - 134)

“Belki de meydan okuduğunu göstermek için öldürdü kendini...” (GYA - 134)

Naz yapmak / etmek: Bir şeyi istediği halde kendini ağıra satmak için hemen kabul etmeyip istemiyormuş gibi davranma. (KAL/Ayverdi)

“Naz yapıyor, biliyor musun, diyor bana.” (GYA - 9)

“Hadi ama, çocuk gibi nazlanıyorsun sen de.” (GYA - 34)

Ne arıyor? (o, orada): (Onun o yerde) ne işi var? (KAL/Ayverdi)

“Ne arıyorsun buralarda, diyorum.” (GYA - 28)

“Oo, siz ne arıyorsunuz buralarda, diye soruyor. Nasılsınız?” (GYA - 135)

Ne çıkar? : 1. Ne zararı var? 2. Nasıl bir yararı olur? 3. Sonuç vermez. (KAL/Ayverdi)

“Herkes kendisini övebilir, saygıda kusur etmeyebilir, ama ne çıkar bundan?” (GYA - 31)

“Evet, ama ne çıkar bundan?” (GYA - 41)

“Görsünler, ne çıkar? Ben Çarlı'yi seviyorum.” (GYA - 44)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 77)

Ne demek: 1. Bunun anlamı nedir? (KAL/Ayverdi)

“Bak, Karabaş diyebilirsin. Ne demek o?” (GYA - 29)

“Hatta sıkılıyorsun. Tek tek hepsinden.. Ne demek bu?” (GYA - 44)

“Çocuk, elli yılın ne demek olduğunu tahmin etmeye çalışıyor...” (GYA - 119)

Ne haber: 1. Bir şey biliyor musunuz? 2. Ne var ne yok, nasılsın? Hal hatır sorma sözü. (KAL/Ayverdi)

“Köpekten ne haber, dedim.” (GYA - 114)

“Senden ne haber, diye soruyorum, Marti noldu?” (GYA - 135)

Ne münasebet: Hiç ilgisi yok, öyle şey olmaz. (KAL/Ayverdi)

“Ne münasebet, buyrun, girin içeri, sevindirdiniz beni.” (GYA - 8)

“Bildiğin gibi.”

Ne var ki - Ne ki: Şu da var ki, şu da göz önüne alınmalı ki, fakat ancak, lakin.
(KAL/Ayverdi)

“Ne ki, birden anlaşılmıyordu güzelliği, dahası, ilk bakışta sıradan biriydi.”
(GYA - 58)

“Ne var ki, o her zaman şaşırtıyor beni.” (GYA - 90)

“Ne ki, bu seslerle bu kokuların yavaş yavaş ortadan çekilmekte olduğunu çekildiğini, başka kokuların, başka seslerin yerleştiğini en dikkatli olanlar bile başlangıçta ayırt edememişti.” (GYA - 100)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 90)

Ne var ne yok? : (soru olarak) İşler nasıl gidiyor, ne haberler var? (ADS/Aksoy)

“Ne var ne yok?” (GYA - 8)

Neden sonra: Aradan çok zaman ya da iş işten geçtikten sonra. (KAL/Ayverdi)

“Neden sonra Sitarenin sesini işittim.” (GYA - 40)

“Neden sonra sustular.” (GYA - 79)

“Neden sonra kalktıkları zaman o ağır, dayanılmaz, iğrenç koku.” (GYA - 81)

Numara yapmak: Bir hareketi yalandan yapmak veya yapar gibi görünmek.
(KAL/Ayverdi)

“Numara yapıyorsun, diyorum.” (GYA - 93)

“Şimdi asıl sen numara yapıyorsun. Hepiniz sahtekârsınız.” (GYA - 93)

Oluruna bırakmak: İş belli bir amaca göre değil kendi akışı içinde yürütmek.
(KAL/Ayverdi)

“Oluruna bıraktım her şeyi.” (GYA - 52)

Ortadan kaldırmak: Saklamak, yok etmek. Öldürmek (mecaz). (KAL/Ayverdi)

“... sanki savaşla onu ortadan kaldırmak istemişler gibi bir sonu olmuştu...”
(GYA - 30)

“ Ama savaşarak neyi ortadan kaldırmak istemişlerse savaşta sonra da o gelmişti.” (GYA - 31)

Ortaya çıkmak: 1. (Bir şey) oluşmak, türemek. 2. (Bir durum) belli olmak, anlaşılmak. (ADS/Aksoy)

“Ya da öteden beri vardı da böyle bir şey içimde, birdenbire ortaya çıkıverdi.”
(GYA - 45)

“... o zaman, içinde bulunan gizli despotluk eğilimi bakıyorsun ortaya çıkmış.”
(GYA - 59)

“Çöl havasının serin yüzü yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlıyordu.” (GYA - 96)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 97, 120, 129)

Ortaya koymak: Meydana çıkarmak, göz önüne sermek. (KAL/Ayverdi)

“Bir durumu ortaya koymak istedim, dedim...” (GYA - 76)

“Hayır, bir durumu ortaya koymak istiyorum.” (GYA - 87)

“...bu dönüşümü bir darbe halinde ortaya koymayan uslu, yumuşak değişim...”
(GYA - 128)

Oyunbozanlık etmek: Birlikte karar verilmiş bir işten vazgeçmek, mızıkçılık etmek. (KAL/Ayverdi)

“...oyunbozanlık etmemek için kendimizi zorladığımızı biliyordum.” (GYA - 106)

Ödev bilmek (saymak): Bir şey yapmayı kendisi için zorunlu ödev olarak saymak.
(KAL/Ayverdi)

“Yaşlı sekreter her sigaraya el atışında, kendime ödev bilmişim gibi...” (GYA - 51)

Ölümü beklemek: Dünyalık işlerden el çekip öleceği vakit için beklemek.
(KAL/Ayverdi)

“Ben yaşlandım artık, ölümü bekliyorum...” (GYA - 18)

Ölümü göze almak: Yapmak istediği bir iş uğruna ölmekten korkmamak. (KAL/Ayverdi)

“Ölümü göze almakla elde etmek istediğimiz bir şey vardı...” (GYA - 37)

Önem vermek: Değer vermek, önemli sayıp üstünde durmak. (KAL/Ayverdi)

“... böyle şeylere aşırı önem vereceğimizi sanıp işi abartıyor...” (GYA - 52)

“... yanlış anlama sana önem vermediğimi...” (GYA - 76)

“... Bu olağanüstü duruma kendinden başka kimsenin önem vermediğini...”
(GYA - 122)

Öyle gelmek: Öyle olduğunu düşünmek, sanmak, (bir kimsede) öyle bir sanı uyandırmak. (ADS/Aksoy)

“Ben sanki, diye duraksadı çocuk, bana öyle gelmiyor.” (GYA - 38)

“Onunki başka ama. Belki bana öyle geliyor.” (GYA - 72)

Öyle olsun: Peki. (KAL/Ayverdi)

“Bir programın varsa, öyle olsun, diyor.” (GYA - 54)

“Öyle olsun, diyor, ben.. bana gelince..” (GYA - 93)

Öyle ya: Doğal olarak, kuşkusuz, elbette. (KAL/Ayverdi)

“Öyle ya, birtakım mektepler açılmıştı.” (GYA - 66)

“Öyle ya, yaşlı bir adam, bunca yıl evlilikten...” (GYA - 94)

Patlak vermek: (Önemli veya kötü bir durum) Gizlenemeyecek şekilde ortaya çıkmak. (TDS/Püsküllüoğlu)

“orda burda durup durup patlak veren kahkahalar..” (GYA - 108)

Pes demek: Karşıdakinin üstünlüğünü kabul etmek, yenilgiyi kabullenmek. (KAL/Ayverdi)

“... Ya da açık açık pes diyeceğiz...” (GYA - 107)

Peşinde (Peşinden) koşmak: (O kimseyi veya şeyi) Elde etmeye uğraşmak, ona erişmeyi çok istemek, arkasından koşmak. (KAL/Ayverdi)

“Peşimden koşturuyordu, biraz da seviyordum...” (GYA - 13)

Peşkeş çekmek: 1. Başkasının malını birine pazarlamak. 2. Verilmemesi gereken bir şeyi uygunsuz bir amaçla veya yersiz olarak birine vermek. (KAL/Ayverdi)

“Açıkkası kuzenini Yavuza peşkeş çekiyor.” (GYA - 78)

Poz vermek: Fotoğraf çektirmek veya bir sanatçıya modellik etmek için duruşunu bozmadan kalmak. (KAL/Ayverdi)

“... bir ressama poz verdi...” (GYA - 12)

Sâkit olmak: Düşmek. (KAL/Ayverdi)

“Kâfirin boyunduruğundayken Cuma'nın sâkit olduğunu söylemişti yalnızca.” (GYA - 33)

Ses etmek: Seslenmek. (KAL/Ayverdi)

“Öteki ses etmedi.” (GYA - 104)

Ses (Sesini) çıkarmamak: Bir şey söylememek, itiraz etmemek. (KAL/ Ayverdi)

“Adam şaşırdı ama sesini çıkarmadı.” (GYA - 121)

Ses (Sesi, seda) kesilmek: Artık hiçbir ses duyulmaz, işitilmez olmak, ortalıkta sessizlik hâkim olmak. (KAL/Ayverdi)

“Hiçbir kıpırtı yoktu. Pavyonların sesi kesilmişti.” (GYA - 101)

Sıcağı sıcağına: Vakit kaybetmeden, zamanı geçmeden, hemen, tavında. (KAL/Ayverdi)

“Keşke sıcağı sıcağına yazabilseydim.” (GYA - 133)

Silip süpürmek: Sofrada ne varsa hiçbir şey bırakmadan hepsini yemek.
(KAL/Ayverdi)

“Acıkmışım. Masaya getirdikleri ne varsa çılınca silip süpürdüm.” (GYA - 46)

Soğukkanlı olmak: Kolayca öfke, telaş ve heyecana kapılmamak. (KAL/Ayverdi)

“Yok canım sen de, dedim soğukkanlılıkla.” (GYA - 61)

“Kendinden beklenmeyecek kadar soğukkanlılıkla konuşuyor Tansel.” (GYA - 73)

“Soğukkanlı, hesaplı ve ne dediğini kesin olarak bilirmişçe.” (GYA - 73)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 74)

Sopa çekmek (Sopa atmak): Dayak atmak, sopa ile dövmek. (KAL/Ayverdi)

“Bir sopa çekmeli deyyusa...” (GYA - 11)

Söz açmak / açmamak: Bir konu üzerinde konuşmaya başlamak. (KAL/Ayverdi)

“Şimdiye kadar hiç söz açmamıştı ondan.” (GYA - 62)

Söz etmek / Lafını (lakırdısını, sözünü) etmek: (Bir şeyin, bir kimsenin) Hakkında konuşmak. (KAL/Ayverdi)

“İkimiz de görüyoruz bunu ama sözünü etmiyoruz.” (GYA - 64)

“Bana hiç sözünü etmedi, dedim.” (GYA - 73)

“Gül yetiştiren bir adamdan söz ediyorlardı, o olmasın?” (GYA - 127)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 90)

Söz konusu olmak (edilmek): Konuşulmak, bahsedilmek. (KAL/Ayverdi)

“Kızkardeşini başka bir konumda konuşalım, diyorum, söz konusu olan sensin şimdi.” (GYA - 93)

Söze atılmak: Bir konu konuşulurken birden araya girip konuşmaya başlamak.
(KAL/Ayverdi)

“Ha bak, diye söze atıldı adam...” (GYA - 38)

Sözü mü olur? (Lafı olmaz): Anmaya değmez, üzerinde konuşacak kadar önemi yok. (KAL/Ayverdi)

“Sitarenin yanında sözü mü olur canım bu kadarcık şeyin diyor...” (GYA - 26)

Sözü uzatmak: Maksadını kısaca anlatabilecekken esastan ayrılıp ayrıntıya dalmak, lâfi uzatmak. (KAL/Ayverdi)

“Fakat adamın sustuğunu ve sözü uzatmayacağını anlamışlardı.” (GYA - 127)

Suya düşmek: (Bir iş veya tasarı) Gerçekleştirilememek yahut o iş veya tasarıdan vazgeçilmek. (KAL/Ayverdi)

“Gelecek hakkındaki tasarılar da suya düşüyor.” (GYA - 48)

Şakaya almak: Bir kimseyi ciddîye almamak, sözlerini önemsememek. (KAL/Ayverdi)

“Bu benzetmeyi işitmişim bir yerde, dedim şakaya almak isteyerek.” (GYA - 94)

Şansını denemek: (Olumlu bir sonuç almak ümidiyle) Bir şeye teşebbüs etmek. (KAL/Ayverdi)

“Bir şansımı deneyeyim, diyor, bozuğun var mı?” (GYA - 57)

Şehit düşmek: Savaşta düşman tarafından vurulup öldürölmek. (KAL/Ayverdi)

“Garip bir Mevlüt vardı, şehit düştü.” (GYA - 37)

Takıp takıştırmak: Özenle süs eşyaları takınmak. (KAL/Ayverdi)

“... incik boncuk aldı, takıp takıştırdı Sitare...” (GYA - 12)

Talan etmek: Yağmalamak. (KAL/Ayverdi)

“... mağazalara saldırıyorlar, her yeri talan edip geçiyorlardı.” (GYA - 96)

Tat almak: 1. Tadı algılamak. 2. Bir şeyden hoşlanmak, zevk almak. (KAL/Ayverdi)

“İyisi mi, bundan da tat almaya bakmalı.” (GYA - 49)

“... her şeyden tat alabilme gerçeğı yardımuma koşuyor.” (GYA - 49)

Tatsızlık getirmek / tatsızlık çıkarmak: Can sıkıcı, gergin bir duruma sebep olmak. (KAL/Ayverdi)

“Bulunduğum her yere tatsızlık getiriyorum ben...” (GYA - 111)

Tek başına: Yalnız olarak, kendi başına, yalnız. (KAL/Ayverdi)

“...Sitare tek başına çıktı ve döndü.” (GYA - 22)

“Tek başına ne yapabilirdi?” (GYA - 32)

“...bir masaya tek başına oturmuş sigara içiyordu Tansel.” (GYA - 71)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 86, 123, 127)

Telafi etmek: (Bir ziyânı, bir eksigi) Karşılamak, yerini doldurmak. (KAL/Ayverdi)

“Kaybetmek ve durmadan kaybını telâfi etmeye çabalamak.” (GYA - 48)

Tepeden tırnağı (kadar): Baştan ayağı (kadar). (KAL/Ayverdi)

“Sonra tepeden tırnağı ıslanmış bu iki kişiyi kurulamak...” (GYA - 50)

“Tepeden tırnağı süzdü onu.” (GYA - 104)

Teşhir etmek: Herkesin göreceği şekilde yayıp gösterme, sergileme.
(KAL/Ayverdi)

“Zelda mankindir, üstünde her an yeni bir elbise teşhir ediyor havasındadır...”
(GYA - 16)

Tozu dumana katmak: Ortılığı altüst etmek; gürültü, patırtı çıkarmak. Yolun tozunu kaldıracak şekilde hızlı koşmak veya hareket etmek. (KAL/Ayverdi)

“Ahır Dağı’ndan kopan poyraz, tozu dumana katar.” (GYA - 66)

Tüyleri diken diken olmak: Üşümekten veya korkmaktan vücuttaki kılların dipleri kabarıp kıllar dikilmek. (KAL/Ayverdi)

“Birden tüyleri diken diken oldu.” (GYA - 121)

Tüyleri ürpermek: Tüyleri diken diken olmak. (TDS/Püsküllüoğlu)

“Cemaatin tüyleri ürperir...” (GYA - 10)

Umuda kapılmak: Olacağını düşünmek, hayal etmek. (KAL/Ayverdi)

“Gizlice ben umuda kapılmışım.” (GYA - 81)

Umudu kesilmek / Umudunu kesmek: Artık olacağını beklememek.
(KAL/Ayverdi)

“Umutları kesilinceye kadar oynayacaklar, dedi...” (GYA - 58)

“Sitare iyice umudu kessin diye.” (GYA - 73)

Umut bağlamak: Olmasını, olacağını ummak. (KAL/Ayverdi)

“Ne de umut bağlanacak biri, diye ekledi kekeleyerek.” (GYA - 61)

Uykusu kaçmak: 1. Uyumak amacıyla yatmışken herhangi bir sebeple uyuyamamak. 2. Kaygılanmak, tedirgin olmak. (KAL/Ayverdi)

“Uykum kaçmıştı.” (GYA - 42)

“Uykularım kaçıyor.” (GYA - 90)

Uykusu gelmek: Uyuma gerekliliğini duymak. (KAL/Ayverdi)

“... uykusu gelmiş gibi gözlerini yumuyordu.” (GYA - 106)

Uzak düşmek: Aralarında uzaklık olmak, uzak bulunmak, uzak olmak.
(KAL/Ayverdi)

“... bu amelleri yerine getirebilmekten uzak düşmüştür.” (GYA - 33)

Uzun uzadıya / Uzun boylu: Uzatarak, derinleştirerek, ayrıntılara girerek anlatmak. (KAL/Ayverdi)

“Fakat uzun uzadıya durulmazdı bunların üstünde. Konuşulup geçilirdi.” (GYA - 68)

“Ama uzun uzadıya değil.” (GYA - 101)

Üstüne (üzerine) basmak: Tam dediğin gibi, isabet ettirdin. (KAL/Ayverdi)

“Hah, işte şimdi üstüne bastın.” (GYA - 93)

Üzerinde durmak: (Bir işin) çok yakından ve sürekli biçimde ilgilenmek, önem vermek. (KAL/Ayverdi)

“Bazı şeyler üzerinde durulunca önem kazanır...” (GYA - 56)

Üzerine (üstüne) almak: Sahiplenmek, kendi kontrolüne geçirmek. (KAL/Ayverdi)

“... sonra bir aksilik çıkarsa sorumluluğu üzerime alamam, diyor sekreter.” (GYA - 82)

Vakit geçirmek: Oyalanmak, uğraşmak. (KAL/Ayverdi)

“Herkesin vakit geçirdiği makinelerin başına geçip oturuyorum...” (GYA - 47)

“Vakit geçiriyorum. Sen nerdeydin?” (GYA - 72)

Vaktini almak: Bir işin yapılması için bir süre uğraşmak, epeyce zaman harcamayı gerektirmek. (KAL/Ayverdi)

“... makinelerin başına geçip oturuyorum, bu bile vakit alıyor.” (GYA - 47)

Vız gelmek: (Birine bir şey) Bir şeyi önemsememek, ona aldırış etmemek. (KAL/Ayverdi)

“Ölüm vız geliyordu herkese.” (GYA - 37)

Yağma yok: Haksızlık sayılan bir durum karşısında veya fazla bir şey elde etmek isteyenlere karşı, “Hiç olur mu? Buna kimse razı olmaz, öyle şey olmaz” anlamında kullanılır. (TDS/Püsküllüoğlu)

“Ama yağma yok, kendimi savunacağım.” (GYA - 95)

Yakalarına yapışmak / Yakasına yapışmak: Usandıracak kadar sürekli olarak ondan bir şeyler istemek, onda kalmak. (KAL/Ayverdi)

“Amansız bir tutkudur yakalarına yapışan.” (GYA - 48)

Yazı tura atmak: Bir oyunda ilk başlayacak olanı tespit etmek amacıyla veya girilen bir iddiada kazananı belirlemek için metal parayı havaya döndürerek atmak ve yere düştüğünde hangi yüzün üste geldiğine bakarak karar vermek. (KAL/Ayverdi)

“Gördünüz mü şimdi? Ne yapacaksınız? Yazı tura mı atacaksınız?” (GYA - 113)

Yerli yerinde olmak: 1. Eskiden olduğu yerde bulunmak. 2. Uygun, yakışır olmak. (KAL/Ayverdi)

“...bütün davranışlar eksiksiz ve yerli yerinde ama birden yavaşlıyor her şey.” (GYA - 110)

“Hepsi yerli yerinde, sırasıyla..” (GYA - 123)

Yok canım: (söylenişe göre) 1. Olacak şey değil, öyle şey olmaz, doğru değil, inanmayın, hayır. (KAL/Ayverdi)

“Yok canım, dedi Sitare doğal bir sesle, öyle alıştım ki, her şeye...” (GYA - 45)

“Yok canım sen de, dedim soğukkanlılıkla.” (GYA - 61)

“Yok canım ne kazanması..” (GYA - 72)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 20, 74, 133)

Yol açmak: 1. Bir olayın sebebi olmak. 2. (Çok kalabalık veya çok dolu bir yerde) Geçilecek kadar yer sağlamak. (KAL/Ayverdi)

“Telgraf daima kuşkulara yol açar.” (GYA - 80)

“Ama buna yol açan sensin.” (GYA - 87)

“Ben değilim, dedi, herkes kendi yolunu açıyor.” (GYA - 87)

İlgili deyim eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 108, 134)

Yola çıkmak: Bir yere gitmek üzere bulunduğu yerden ayrılmak. (KAL/Ayverdi)

“kadınıyla birlikte yola çıkmış olmak kınanmasa da, erkek bakımından nedense hoş gidecek bir hâl de sayılmazdı.” (GYA - 99)

“Sonra yarın yola çıkacak. Kendisi de biliyor yola çıkacağını...” (GYA - 107)

Yuva kurmak / Yuva yapmak: Yuva oluşturmak, yuva hazırlamak. (TDS/Püsküllüoğlu)

“...-leylektir bunlar- saçağın altına yuva kurmuşlar...” (GYA - 8)

“... minarenin tepesine yuva yapmış bir leyleğin gagasının takırdaması arasında.” (GYA - 124)

Yüz yüze gelmek: Karşılaşmak. (KAL/Ayverdi)

“Emirle ve teklifle yüzyüze gelen o insanların yaptıklarını düşünüyor.” (GYA - 31)

“Açık havayla yüz yüze gelmek güzel.” (GYA - 47)

Yüzüne vurmak (çarpmak): Kusurunu kendisine söyleyip ayıplamak. (KAL/Ayverdi)

“... bilgisizliğimi yüzüme vuran bir tonda.” (GYA - 53)

Zoruna gitmek: (Bir söz, bir davranış, bir durum birinin) gücenmesine yol açmak, ağrına, gücüne gitmek, onuruna dokunmak. (KAL/Ayverdi)

“Düpedüz aldatılmışız. İşte insanın zoruna giden bu oluyor.” (GYA - 37)

2.2. KAYNAKLARDA BULUNMAYAN DEYİMLER

Bu başlık altında yer alan deyimler, anlamlandırılması ve tespiti deyimler başlığında faydalanılması amacıyla sıralanan kaynaklarda yer almayan deyimleri içermektedir. İlgili deyimler, *GTS* ve *KAL*’den destek alınarak tarafımızca tanımlanmıştır.

Adım atacak yer yok: Bir yerin çok kalabalık olduğunu anlatmak amacıyla kullanılır.

“Ortakdaki küçük pistte adım atacak yer yoktu.” (GYA - 105)

Aklı öne almak: Seçim gerektiren bir iş veya durum karşısında akla uygun hareket etmek, akılcı davranmak.

“Bu işte galiba akli öne almak en iyisi.” (GYA - 135)

Asabı bozulmak: Morali bozulmak, sinirlenmek.

“... sabahleyin asabı bozulmadan uyanmak...” (GYA - 11)

“Müthiş bir asap bozukluğuyla gitmelerini bekledim.” (GYA - 79)

Bakış atmak: Bakma eyleminin anlık olarak gerçekleştirilme durumunu ifade eder. Kaçamak veya gizli bir şekilde yapıldığı anlamını da barındırır.

“Elimde olmadan kaçamak bir bakış attım yüzüne.” (GYA - 42)

Bedavaya getirmek: Maddi bir karşılık veya herhangi bir bedel ödemedi alınacak hizmet veya ürüne erişme hâlidir.

“Sonra aspirini bedavaya getirebilir miyim düşüncesiyle...” (GYA - 27)

Gıpta etmek: İmrenmek, özenmek.

“Gıpta ediyordu.” (GYA - 31)

Hilkat garibesi gibi (olmak): Acayip, tuhaf, çirkin (şey veya kimse).

“...öteki daha doğal bir olayken bu, hilkat garibesi gibi...” (GYA - 65)

Hudayinabit gibi... : Sahipsiz, başıboş, kendi kendine yetişen (kimse).

“Hudayinabit gibi bakıyorsun bana.” (GYA - 91)

Himaye etmek: Koruma, esirgeme, sâhip çıkma.

“Beni himaye etmeni istiyorum.” (GYA - 29)

İçinde haram karışığı olmak: (Bir şeyin) Dinin kurallarına ve toplumun gereklerine aykırı durumları içermesi.

“Bu işlerin içinde bir haram karışığı olması kuşkusu...” (GYA - 65)

Kafası yatmamak: (Bir şeyin) ne olduğunu, nasıl yapıldığını anlayamamak, kavramakta zorlanmak.

“Kafam fazla inceliklere yatmaz benim, neysem oyum, gördüğün gibi.” (GYA - 46)

Keçi getirmiş kâhya gibi yayılmak: Yaptığı işten dolayı hizmetçi statüsünden çıkıp ayrıcalıklı hizmetçi olarak görülmeye başlayan kimseleri anlatmak için kullanılır. Yine büyük bir iş başarmış ve bu sebeple dinlenmeyi hak etmiş bir hâl ile oturan kimseler için kullanılmış bir söz bütünüdür.

“O gün ressam, bir kolunun altında Zelda, öteki kolunun altında karısı, o mahcup Amerikalı karısı, keçi getirmiş kâhya gibi yayılmıştı divanın üstüne.” (GYA - 49)

Masrafları çıkarmak: Yapılan harcama ve ihtiyaçların parasal değerini karşılamak için gereken miktarı temin etmeye çalışmak, bu amaçla iş yapmak.

“buradaki masrafları da çıkarmam lâzım.” (GYA - 84)

Sinir basmak: Sinirlerin harekete geçmesi, durgun hâlden sinirli hâle geçme durumu.

“Bazen öyle vurdumduymaz kesiliyorsun ki, insana sinir basıyor, dedi.” (GYA - 43)

Umut vermek: Umutlandırmak, ümitlenmesine yol açmak, ümitlendirmek.

“Hayır, bana umut verdi diyemem.” (GYA - 81)

“Delinin tekiyim ben, dedi Sitare, umut verici değilim.” (GYA - 61)

Yaşama gücü vermek: Hayatını devam ettirmek adına gereken yaşama isteğini, arzusunu sağlamak; manevi destek vermek.

“Çarli'ye ben yaşama gücü veriyorum...” (GYA - 16)

“Ona ben yaşama gücü veriyorum” (GYA - 45)

Yok saymak: Bir olayı, durumu veya kişiyi olmamış, yaşanmamış kabul etmek. Görmezden gelme anlamı da taşır.

“... gerçek havayı soluyabilse ve kayıplarını yok saysa...” (GYA - 48)

Yüzüne duman üflenmiş kedi gibi olmak: Herhangi bir sebeple yüzüne üflenlen veya duman üflenlen kedilerin bu durum karşısında saldırganlaştığı veya kedinin üfleyen kişiden uzaklaştığı gerçeğiyle karşılaşılmaktadır. Bu sebeple bu deyiş doğruları duymaktan hoşlanmayan veya doğrulardan kaçma eğilimi gösteren insanların o anki durumunu anlatmak için uygun görülmüştür. Durum karşısında sinirlenmek, saldırgan bir hâl almak olarak kullanılmaktadır.

“Yalan söyledim. Niçin biliyor musun? Çünkü doğru söylenince yüzüne duman üflenmiş kedi gibi oluveriyorsunuz hepiniz...” (GYA - 94)

2.3. YAPICA DEĞİŞMİŞ DEYİMLER

Bu başlık altında tespiti yapılmış deyimler; deyimlerin biçimsel açıdan kalıplaşmış olma, bir sözcüğünün yerine eş ya da yakın anlamlısının kullanılamaması ve sözcükleri arasına başka bir sözcüğün girmemesi gibi özellikleri açısından farklılık barındıran deyimlerdir. Eserde bu tarz kullanımın birden fazla olması ilgili deyimlerin incelenmesini gerekli kılmıştır. Buna göre yazar, deyimlerin kullanımında yer yer özgür bir biçimi düstur edinmiş, bazı deyimlerin yapısında değişikliğe gitmiştir. İlgili durum yazarın dilinin özgünlüğü olarak göze çarpmaktadır. Bu başlık altındaki deyimler KAL üzerinden tanımlanmıştır.

Acele davranmak < Acele etmek: 1. Çabuk davranmak, ivedilenmek, ivmek. 2. Sabırsızlık göstermek. (KAL/ Ayverdi)

“Belki de gelmedi daha, erken... ben acele davrandım. Nasılsın Sitare?” (GYA - 114)

“Nahıra gitmek için hazırlanan bir inek, horozdan daha acele davranarak böğürdü bir kez.” (GYA - 118)

Ağzı kelimeler yapan < Ağzı laf yapmak: Söz söylemesini becerir olmak. (KAL/ Ayverdi)

“Bu o adam değil midir, ağzı kelimeler yapan...” (GYA - 10)

Ağzından çıkmak: Bir sözü istemeden, farkına varmadan söylemek, söylemiş bulunmak. (KAL/ Ayverdi)

“Bu söz nasıl çıktı ağzımdan bilemedim.” (GYA - 88)

Akıl almamak / Akıllı almamak (Aklına sığmamak): 1. Kavrayamamak. 2. Olabileceğine inanmamak. (KAL/ Ayverdi)

“Şehir oralara kadar uzansın, akıl alacak şey değildi bu!” (GYA - 32)

Akla yakın olmak: Aklın kabul edebileceği. (KAL/ Ayverdi)

“Susmuş olmaları akla daha yakın.” (GYA - 79)

Aklına gelmek: 1. Hatırlamak (hatırlamamak). 2. Kafasında bir düşünce doğmak (doğmamak). (KAL/ Ayverdi)

“... Savaşmayı akıllarına getirmedikleri şeyler olmuştu...” (GYA - 30)

“Aklıma yeni bir düşünce geldi.” (GYA - 44)

“Aklıma olmadık fesatlar geliyor..” (GYA - 51)

“Bunun düşünülmeğe değer bir olay olduğu akıllarına bile gelmez” (GYA - 100)

“Mehtap deyince aklına ne geliyor?” (GYA - 102)

Aklından geçirmek: (İçinden geçirmek) Bir şey yapmayı düşünmek. Aklından geçirmek. (KAL/ Ayverdi)

“Hiçbir şeyi değiştirmeyi aklından da geçirmemişti.” (GYA - 32)

“Daha önce işitmemiştim, aklımdan da geçirmezdin...” (GYA - 51)

“buna benzer şeyler geçiyor aklımdan.” (GYA - 89)

Alay etmek: Bir kimsenin, bir şeyin gülünç, kusurlu, eksik taraflarını bulup eğlenmek, küçümsemek, istihza etmek, maytaba almak. (KAL/ Ayverdi)

“Alay mı ediyorsun, dedim.” (GYA - 63)

Aşk derdiyle ölmek < Aşkından ölmek (çıldırmaq, delirmek): Karşı cinsten birini uğruna ölecek kadar sevmek. (KAL/ Ayverdi)

“... Aşk derdiyle ölenler, aşksız ölenler.” (GYA - 10)

Başına gelmek: İyi ya da kötü, beklenmedik, şaşırtıcı bir olayla karşılaşmak. (Genellikle üzücü durumlar için kullanılır.) (KAL/ Ayverdi)

“Başıma ilk kez geliyor bu. Ama polise anlatacağım.” (GYA - 42)

Başına toplamak: Birçok kimsenin etrafında birikmesine sebep olmak, etrafına insan toplamak. (KAL/ Ayverdi)

“Sitare, niçin bu kalabalığı topladın başına?” (GYA - 44)

Başını taşlara duvarlara çarpa çarpa < Başını taştan taşa vurmak: Çok pişman olmak, kafasını taştan taşa vurmak. (KAL/ Ayverdi)

“... Başını taşlara duvarlara çarpa çarpa gidenler...” (GYA - 9)

Canı çekmek: İstek duymak, arzulamak, canı istemek. (KAL/ Ayverdi)

“Şimdi n’olacak biliyor musun? Canın ne çeker?” (GYA - 101)

Deli dana gibi dolaşmak < Deli dana gibi (danalar gibi) dönmek: Ne yapacağını bilmeyerek şaşkınca davranmak. (KAL/ Ayverdi)

“Ben de deli dana gibi dolaşıp duruyorum.” (GYA - 70)

Deli divane olmak: (Bir kimse veya şeyi) Uğrunda ne yapacağını bilemeyecek kadar sevmek, aşırı derecede üzerine düşmek. Bir kimseyi, bir şeyi aşırı derecede sevmek. (KAL/ Ayverdi)

“Bir şey yapmak istiyorum, onu yapıncaya yahut elde edinceye kadar deli divane oluyorum...” (GYA - 43)

Dik dik bakmak: Çok sert biçimde sert sert, öfkeli öfkeli bakmak. (KAL/ Ayverdi)

“Zelda yüzü buruşmuş, dik dik ona bakıyor” (GYA - 111)

Diyecek söz bulamamak < Diyeceği olmamak: Bir itirazı veya yürüteceği bir fikri olmamak, söyleyeceği bir şeyi bulunmamak. (KAL/ Ayverdi)

“Yavuz diyecek bir söz bulamadan şaşkın şaşkın bakıyor.” (GYA - 113)

Dizginleri bırakmak < Dizginleri salıvermek: Başboş bırakmak. (KAL/ Ayverdi)

“Dizginleri falan bir yana bırakarak, hatta unutarak..” (GYA - 54)

Dizginleri ele almak: Kendisini yönetmeye başlamak. (KAL/ Ayverdi)

“Çünkü hiçbir zaman dizginleri tam anlamıyla ele almayı denemedim.” (GYA -

52) Dokunmak < Zararı dokunmak: Olumsuz etki veya zarara uğratmak. (KAL/ Ayverdi)

“Keşke getirmeseydin, dedi adam, tatlı yiyemiyorum ben, dokunuyor.” (GYA - 34)

“Dokunuyor mu? Aşure de dokunur muymuş?” (GYA - 34)

Elden ne gelir: Çaresiz bir durumda yapılacak bir şey olmadığını, çaresizliği anlatır. (KAL/ Ayverdi)

“Başka ne gelir elimden?” (GYA - 45)

Elinde değil < Elinde olmamak: İsteddiği halde yapamamak, istenci dışında bulunmak, önlemeye gücü yetmemek. (KAL/ Ayverdi)

“nefes almamak elinde değilse...” (GYA - 75)

Elinden bir şey gelmemek: Bir şey yapamamanın aczi içinde olmak. (KAL/ Ayverdi)

“Çünkü artık elinden hiçbir şey gelmediğini tövbe etmeye bile geç kaldığını anlıyor...” (GYA - 33)

“... Gevezelikten başka bir şey gelmiyor elimizden.” (GYA - 63)

Farkında değil < Farkında olmak: Görülmesi veya bilinmesi gereken şeylerden haberi bulunmak, kavranması gereken bir şeye dikkat etmek. (KAL/ Ayverdi)

“...gene de çok kimse farkında değilmiş gibiydi...” (GYA - 30)

“Niçin etsin? Farkında değil misin?” (GYA - 73)

“Korkarım farkında değilsin sen.” (GYA - 75)

Geri plana atmak < Geri planda: Önde bulunmayan, ilk bakışta görünmeyen kimse veya şeyler için kullanılır. (KAL/ Ayverdi)

“Fakat kendini ustaca geri plana atmayı da başarıyorsun.” (GYA - 55)

Gözlerini ayırmamak: Hep aynı şeye sürekli isteyerek bakmak, başka yere bakmamak. (KAL/ Ayverdi)

“Gözlerimi bir an bile ayırmadan bakıyorum.” (GYA - 80)

Gözlerini dolaştırmak < göz gezdirmek: Şöylece bakmak, derin derin incelemeden gözden geçirmek, göz atmak. (KAL/ Ayverdi)

“Hangi millettensiniz, diye sordu adam, gözlerini kalabalıkta dolaştırarak.”
(GYA - 125)

Gözü takılmak: Dikkatini çeken bir şeye gayriihtiyari (iradesi dışında) bakmak.
(KAL/ Ayverdi)

“gözüm gazeteye takılıyor.” (GYA - 131)

Haberin yok < haberi olmamak: (Bir husus hakkında) Bilgisi olmamak, duymamış, işitmemiş olmak. (KAL/ Ayverdi)

“Sadece olanlardan haberin yok, o kadar.” (GYA - 74)

“dünyanın tek gül yetiştiricisi adam bizim şehrimizde yaşıyor da haberin yok, be..” (GYA - 103)

Hafakan başlaması < Hafakan (Hafakanlar) basmak (boğmak): Çok sıkılmak, bunalmak. (KAL/ Ayverdi)

“...yatışmış olarak buluyorum kendimi onun yanında, yalnız onun yanında; ayrılınca gene aynı hafakanlar başlıyor.” (GYA - 90)

Hak vermek < Haklı bulmak: Haklı olduğunu, doğru yolda bulunduğunu kabul etmek. (KAL/ Ayverdi)

“... büyük bir içtenlikle bu duyguma hak veriyorum.” (GYA - 45)

“Sen hak ver bana Tansel, diyor...” (GYA - 106)

Heyheyleri yükselmek < Heyheyleri tutmak / üstünde olmak: Çok sinirli durumda olmak, çok sinirlenmek. (KAL/ Ayverdi)

“Bir tutamak bulamayanların heyheyleri böyle zamanlarda yükselir.” (GYA - 70)

İçinden geçirmek: Bir şeyi yapmayı düşünmek. (KAL/ Ayverdi)

“İçinden neler geçirdi, Allah bilir?” (GYA - 118)

İçli dışlı tanımak < İçli dışlı olmak: Senli benli, aşırı teklifsiz, sıkı fıkı, yağlı ballı olan ilişki, arkadaşlık durumları için kullanılır. (KAL/ Ayverdi)

“... Sitare'yi o zaman da tanıyorduk. Hem oldukça içli dışlı tanıyorduk.” (GYA - 50)

İnsanlar arasına karışma < İnsan içine çıkmak (karışmak): Topluluk içine girmek, adam içine çıkmak. (KAL/ Ayverdi)

“... evden dışarı çıkmasının, insanlar arasına karışmasının istemediği düzeni 'meşrulaştıracağı'...” (GYA - 13)

İşin aslı < işin içyüzü: Sorunun gerçek yönü, sorundaki gerçek. (KAL/ Ayverdi)

“... çocuk gibi sevinmişti, işin aslını ebediyen öğrenemeyecek.” (GYA - 50)

İyiye doğru gitmek < İyiye gitmek: Düzelmeye başlamak. (KAL/ Ayverdi)

“... herkes bir şeylerin iyiye doğru gittiği vehmini taşıyordu.” (GYA - 31)

Kaçacak delik bırakmamak < Kaçacak delik aramak: Korkudan gizlenecek yer aramak. (KAL/ Ayverdi)

“Kaçacak hiçbir delik bırakmadı kendine.” (GYA - 33)

Kafayı bulmak < Kafa (Kafayı) çekmek: İçki içip sarhoş olmak. (KAL/ Ayverdi)

“Kafayı buldun herhalde sen, dedi öteki.” (GYA- 102)

Kafa (Kafası) kalmamak: Zihni çok yorulmuş olmak, akıl (aklı) kalmamak. (KAL/ Ayverdi)

“Ne kafası be, kafa mı kalır adamda?” (GYA - 102)

Kafa yormak: Bir işi bir konu üzerinde enine boyuna düşünmek, pek çok düşünmek. (KAL/ Ayverdi)

“Yorma kafanı, dedi.” (GYA - 56)

Kafası dolmak: Zihninde çeşitli konular birikmek. (KAL/ Ayverdi)

“Benden çok başkalarıyla dolu senin kafan, diyor...” (GYA - 92)

Kafası ermemek < Akıl erdirememek: Ne olduğunu anlayamamak, sırrını çözememek. (KAL/ Ayverdi)

“Kafamız belki sizin o erkekçe meselelerinize, şu büyük sandığınız meselelere ermez ama ayrıntılar üzerinde çok duyarlıyızdır.” (GYA - 60)

Kalabalığa karışmak < Adam içine çıkmak (karışmak): Topluluk arasına girmek, insanlarla temas eder olmak, insan içine çıkmak. (KAL/ Ayverdi)

“Hiç konuşmadan sokağın kalabalığına karışıyoruz.” (GYA - 64)

“Kız memnunlukla kalktı, birlikte pistin kalabalığına karıştılar, Sitare arkalarından baktı.” (GYA - 107)

Kelleyi ipe uzatmak < Kelleyi ortaya koymak: Çok iyi bildiği bir konuda ya da yenilirse kellesini vermeye razı olmak. (KAL/ Ayverdi)

“... durup dururken, kelleyi ipe uzatmak...” (GYA - 31)

Kendinde olmamak: Kendini bilmeyecek durumda olmak, düşünebilecek halde olmamak. (KAL/ Ayverdi)

“Kendinde değil, dedi Tansel” (GYA - 72)

“Zorla götür onu, dedi, kendinde değil.” (GYA - 107)

Kendini bırakmak: Üstüne başına, hâline özen göstermemek, ihmalkâr bir durum almak. Gevşemek, yumuşamak, kendini koyuvermek. (KAL/ Ayverdi)

“Çarli bitkin bir halle koltuğuna bırakıyor kendini, gözlerini yumuyor.” (GYA - 17)

Kendini ele vermek: Bir davranışı veya bir sözüyle yaptığı bir suçu, gizlediği bir şeyi ortaya çıkarmak. (KAL/ Ayverdi)

“Özellikle kişiliğinin oldukça dolambaçlı olduğunu, kendini çabucak ele vermediğini...” (GYA - 59)

Kuru gürültüye pabuç bırakmamak < Kuru iftirâ: Gerçekle hiçbir ilgisi bulunmayan iftira. (KAL/ Ayverdi)

“... ama kuru gürültüye pabuç bırakacak değilim” (GYA - 95)

Kuruntu yapmak < Kuruntuya kapılmak: Boş yere tasalanmak. (KAL/ Ayverdi)

“Boşuna beklemiyor o, göreceksin bir rezalet çıkaracak. ‘Kuruntu yapma’ Dedim.” (GYA - 107)

Minnet beklemek < Minnet duymak: İyilik yapana kendini borçlu hissetmek. (KAL/ Ayverdi)

“Yiyemiyorum ki, dedi adam, yesem minnet mi bekliyeceğim?” (GYA - 34)

Ne diyeceğini bilmemek < ne denir / ne diyeyim: Değiştirilemeyecek şeyler karşısında, “Artık söylenecek söz yok” anlamında kullanılır. (KAL/ Ayverdi)

“Ne diyeceğimi bilemiyorum, dedim.” (GYA - 47)

“İmamı yakalayıp bir şeyler söylemek istiyordu ama ne diyeceğini bilemiyordu.” (GYA - 123)

Nerden estiyse < aklına esmek: Yapmayı önceden düşünmediği bir şeyi birden yapmaya karar vermek ve yapmak. (KAL/ Ayverdi)

“... otelin taşlığında gezinirken gece yarısı nerden estiyse elbisesiyle havuza atlamıştı...” (GYA - 50)

Numara çekmek < Numara çevirmek: Karşısındakini aldatmak veya oyalamak amacıyla gerçeği örtecek davranışlarda bulunmak. (KAL/ Ayverdi)

“Çektiği basit numaranın da önemi yok.” (GYA - 86)

Olacak şey değil < olacak gibi değil: Olması mümkün değil, olamaz, olmuyor. (KAL/ Ayverdi)

“Çünkü bu kadar insan olsun, kimse makineye yaklaşmasın, olacak şey değil.” (GYA - 58)

Oralı değilmiş gibi < oralı olmamak: Hiç aldırmamak, umursamamak, o taraflı olmamak. (KAL/ Ayverdi)

“Yakınlarıyla ilgili bir olaysa, oralı değilmiş gibi içten içe kulak kabartırlar.”
(GYA - 113)

Oyuna düşmek < oyuna gelmek: Aldatılmak, kandırılmak. (KAL/ Ayverdi)

“...gene Sitare'nin oyununa düştüm...” (GYA - 53)

Parmaklarını (beraber) yemek: Bir yemeği çok beğenmek, çok lezzetli bulmak.
(KAL/ Ayverdi)

“Çok güzel olmuş ama, dedi çocuk, biz yedik, hem de parmaklarımızı yalaya yalaya.” (GYA - 34)

Piyango vurmak (Birine): Hiç umulmadık bir yerden büyük bir kazanç elde etmek.
(KAL/ Ayverdi)

“Ama geçti, piyango bize vurdu bir kere.” (GYA - 58)

Sözünü yerine getirmek < Sözünü tutmak: Kendisine veya başkasına verdiği sözü yerine getirmek. (KAL/ Ayverdi)

“Ama bu sözünü yerine getirmiyor.” (GYA - 110)

Tetikte yürümek < Tetikte olmak: Her an davranışa hazır durumla bekler olmak.
(KAL/ Ayverdi)

“Yılanı önünde sonunda genç avcı Ali vuracaktır, Ali hep tetikte yürür...” (GYA - 24)

Umudu kırılmak: Bir şeyin artık gerçekleşmeyeceği inancına varmak. (KAL/ Ayverdi)

“İhtiyarların parası gitti ama umutları hâlâ kırık değil.” (GYA - 58)

Üstlerine kondurmamak < Üstüne (üzerine) toz kondurmamak: Yaptığı işin ya da sevdiği bir kimsenin eksiği, kusuru bulunabileceğini kabul etmemek. (KAL/ Ayverdi)

“... üstlerine kondurmadıkları bir sızılarla, böyle başladığını bilmiyorlar...”
(GYA - 10)

Vakit doldurmak < Vakit öldürmek: Zamanı gereksiz, yararsız işlerle ya da hiçbir iş yapmadan geçirmek. (KAL/ Ayverdi)

“Hep kaldığımız otelde vakit doldurdu.” (GYA - 49)

Vurdumduymaz kesilmek < Vurdumduymazlıktan gelmek: Aldırış etmemek, önemsememek, aldırışsız davranmak, anlamamış görünmek. (KAL/ Ayverdi)

“Oğulları haylazdı, karısı vurdumduymazdı.” (GYA - 11)

“Bazen öyle vurdumduymaz kesiliyorsun ki...” (GYA - 43)

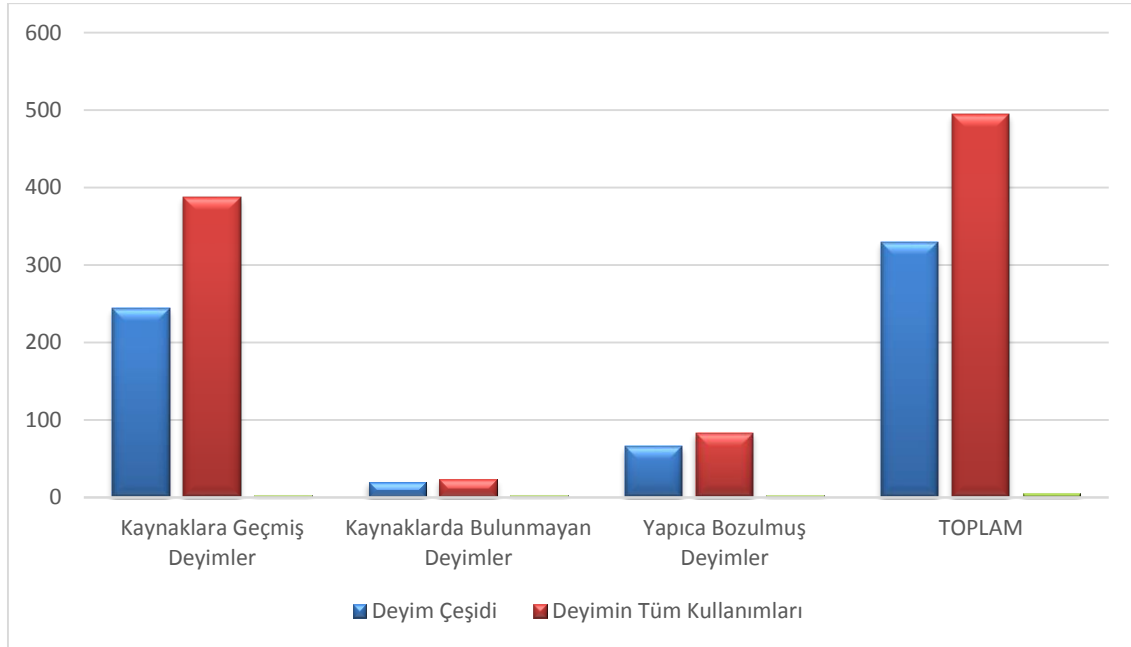
Yalvarmış, yakarmış < Yalvarıp yakarmak: Çok yalvarmak. (KAL/ Ayverdi)

“...şimdi ömrünü bitmiş say, ömrün bitmiş de sen yalvarmış, yakarmışsın...”
(GYA - 18)

Tablo 1. Deyimler ve Sayısal Dağılım

	Deyim Çeşidi	Deyimin Tüm Kullanımları
Kaynaklara Geçmiş Deyimler	243	387
Kaynaklarda Bulunmayan Deyimler	18	21
Yapıca Değişmiş Deyimler	66	83
Toplam	327	491

Şekil 1. Deyimlerin Sayısal Dağılımı

GYA'nın barındırdığı deyim oranlarına bakıldığında eserde daha çok kaynaklara geçmiş deyimlerin yer aldığı görülmektedir. Kaynaklara geçmiş bu deyimlerin bozularak kullanımı ise azımsanmayacak bir orana sahiptir. Üç alt başlığa ayrılan deyimlerde en az kullanıma sahip olan ise kaynaklara geçmemiş deyimlerdir. Tek esere dayalı yapılan söz varlığı çalışmaları da incelendiğinde GYA'nın deyim çeşidi fark etmeksizin 492 deyim kullanımına sahip olması yazarın ve eserin söz hazinesinde deyimlerin ağırlıklı bir orana sahip olduğunu göstermektedir. Bu deyimlerin 388'i kaynaklara geçmiş deyimlerden, 21'i kaynaklarda bulunmayan deyimlerden ve 83'ü ise yapıca değişmiş deyimlerden oluşmaktadır.

3. TEKRAR ÖBEKLERİ (İKİLEMELER)

Tekrar öbekleri Türkçenin anlatım değerini artıran söz unsurlarının başında gelmektedir. Buna göre tekrar öbeği, yakın anlamlı, karşıt anlamlı iki sözcük veya aynı anlamda ya da aynı türde iki sözcüğün yan yana gelmesiyle oluşturulan kelime öbekleridir. Bu sebeple oluşum bakımından çeşitli gruplarda toplanabilecek tekrar öbeklerinin farklı tür veya anlamda sözcükler barındırdığı söylenebilir.

Eserdeki tekrarlar, Delice'nin (2007: 31-35) tekrar öbekleri alt sınıflamasına göre yapılmıştır. Buna göre eserde çalışmada verilen tekrar öbeği sınıflamalarından altı başlığa uygun örnek tespit edilmiştir. Her ikileme için eserden en fazla üç örnek cümle gösterilmiştir. Daha fazla örneğe sahip ikilemelerin bulundukları sayfalar ise ayrıca belirtilmiştir.

Bazı ikilemelerin deyim olarak kullanımlarının da mevcut oluşu tekrar öbekleri başlıkları altında görülebilecek herhangi bir ikilemenin deyimler bölümünde de yer almasını açıklamaktadır. Allak bullak, oldum olası, ev bark, süklüm püklüm, takım taklavat vb.

3.1. AYNI SÖZCÜĞÜN TEKRARI İLE OLUŞAN İKİLEMELER

Yapılış şekillerine göre aynı sözcüğün tekrar edilmesi ile oluşturulmuştur.

acı acı

“Tıpkı bu sıralarda acı acı uluyan köpek seslerinin...” (GYA - 70)

açık açık

“Ya da açık açık pes diyeceğiz” (GYA - 107)

ağır ağır

“...ağır ağır gelenler...” (GYA - 9)

“Ağır ağır yemeye başladık.” (GYA - 40)

“... ağır ağır kullanılan körükler gibi...” (GYA - 111)

alt alta

“... platolar halinde alt alta sıralanmış bahçelerin...” (GYA - 128)

bağıra bağıra

“Bağıra bağıra konuşuyorlardı.” (GYA - 79)

baş başa

“... onunla başbaşadır...” (GYA - 18)

“... şehir kendine özgü sesiyle başbaşa kaldı.” (GYA - 70)

bir bir

“... zamanın küçük aralıkları, dar aralıkları bir bir geçip gidiyor... ” (GYA - 21)

bir... bir

“Bir gidip bir gelirler.” (GYA - 19)

90) “... sarkaç gibi, bir o yana, bir bu yana kayıp durduğumu anlıyorum.” (GYA -

boydan boya

“şehir boydan boya vernikleniyordu.” (GYA - 67)

“aynı renkte boydan boya yekpare bir halıyla kaplı.” (GYA - 73)

bütün bütün

“Fakat acaba kabahat bütün bütün bende mi?” (GYA - 62)

cıvı cıvı

“...soğuk bir kış günü yahut cıvı cıvı bir bahardır... ”(GYA - 14)

ciddi ciddi

“Ciddi ciddi yüzüne baktım.” (GYA - 60)

çarpa çarpa

“...başını taş duvarlara çarpa çarpa gidenler... ” (GYA - 10)

çeşit çeşit

“Bu adamlar hakkında çeşit çeşit hikâyeler uydururlardı.” (GYA - 68)

“Çeşit çeşit çiçekler.” (GYA - 89)

“Camlardan çeşit çeşit, renk renk öteberiler görünüyordu.” (GYA - 120)

çığlık çığlığa

“Sonra çığlık çığlığa boşanan bir ses.” (GYA - 108)

dalgın dalgın

“Sözünü bitirmesini bekliyorum yüzüne dalgın dalgın bakarken.” (GYA - 92)

“Dalgın dalgın ayrıldılar.” (GYA - 128)

“Dalgın dalgın bu korkunç hüznü seyreden biri... ” (GYA - 128)

deli deli

“Bu şehri sonbaharda poyrazın deli deli estiği bir ikindi vaktinde görmelisiniz.”
(GYA - 6)

dik dik

“Zelda yüzü buruşmuş, dik dik ona bakıyor.” (GYA - 111)

dolu dolu

“Anlaşılr gibi değil, gözleri dolu dolu oldu.” (GYA - 61)

durup durup

“Orda burda durup durup patlak veren kahkahalar.” (GYA - 108)

el ele

“Dondurmalarımızı yalayarak konuşmadan, el ele yürüdük.” (GYA - 96)

gürül gürül

“... 'şadırvan havuzu' vardı ve suları gürül gürül akardı...” (GYA - 97)

hemen hemen

“Hemen hemen o sese uyararak bir öne, bir arkaya...” (GYA - 71)

“...üç yabancı hemen hemen aynı anda ayağa kalktı.” (GYA - 84)

“Durup hemen hemen tek tek her birimizi süzüyor.” (GYA - 106)

hızlı hızlı

“Hızlı hızlı yürüyorlardı.” (GYA - 101)

“... ellerinden geldiğince hızlı hızlı yürümeye çalışıyorlardı.” (GYA - 119)

iyiden iyiye

“Müziğin sesi iyiden iyiye yükseliyor pikaptan.” (GYA - 17)

kendi kendine

“Kendi kendine izah edemediği bir değişiklik vardı...” (GYA - 122)

“... kendi kendilerine söyleyebilecekleri kadar bilinçlerine işlememişti bütün bunlar.” (GYA - 126)

kırmızı kırmızı

“... şaşkın, kırmızı kırmızı dünyayı seyrettiler.” (GYA - 118)

kıs kıs

“Sekreter kıs kıs gülüyor bu sorunun cevabını düşünerek...” (GYA - 51)

kimi... kimi

“Kimi yaya, kimi taksiyle kaybolup gitti.” (GYA - 70)

koca koca

“...kentin aşağı kesimlerinde koca koca binaların yükseldiğini görüyor.” (GYA - 30)

“... koca koca şilepler oradan bakılınca bir çocuk oyuncağı gibi görünür.” (GYA - 128)

kol kol

“...kol kol başka şehirlere sürülenler...” (GYA - 67)

kolay kolay

“... fakat kimse kolay kolay fark edemiyor.” (GYA - 58)

“Benimle kimse kolay kolay anlaşamaz.” (GYA - 63)

“istediği şeyleri öyle kolay kolay yapamayacağını görüyor.” (GYA - 107)

küçük küçük

“Küçük küçük ampullerle donatılmıştı her yan.” (GYA - 71)

“Bu küçük küçük ilmiklerle yekpare bir dantelâ oluşturuyorlar.” (GYA - 90)

olsa olsa

“Olsa olsa ayda yılda dost, akraba ziyaretlerine giderler.” (GYA - 69)

pırıl pırıl

“...koca bir ceviz ağacının altında, suları pırıl pırıl... ” (GYA - 8)

“Dede pırıl pırıl yanan gözleriyle torununun kafasını okşuyordu.” (GYA - 25)

“Daha pırıl pırıl, ışınlr.” (GYA - 132)

renk renk

“Bunların renk renk açıldığı mevsimi hatırlıyor musun?” (GYA -18)

“... dönüp duran renk renk ışıklar baş dönmesini çoğaltıyor.” (GYA - 48)

“Camlardan çeşit çeşit, renk renk öteberiler görünüyordu.” (GYA - 120)

İkileme eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 17)

sakin sakın

“... kendi evlerindeki rahatlıklarıyla sakın sakın oturuyorlar.” (GYA - 130)

sallana sallana

“O sırada Marya sallana sallana pencerenin önünden geçiyordu.” (GYA - 60)

sesli sesli

“Nasılsa birden sesli sesli güldüm.” (GYA - 62)

sessiz sessiz

“Bir süre sessiz sessiz çaylarımızı içtik.” (GYA - 42)

“Bir süre sessiz sessiz yürüdük.” (GYA - 96)

sıcağı sıcağına

“Keşke sıcağı sıcağına yazabilseydim.” (GYA - 133)

sık sık

“Niçin sık sık Kanada'ya gidiyor Zelda?” (GYA - 51)

“Niçin sık sık Kanada'ya gittiğini?” (GYA - 53)

“Hasbinallah, deyip duruyordu sık sık...” (GYA - 119)

sinirli sinirli

“Parmaklarını sinirli sinirli masaya vuruyordu.” (GYA - 132)

sonra sonra

“... kent sonra sonra oralara doğru uzanmaya başladı...” (GYA - 17)

şaşkın şaşkın

“Olup biteni anlamamışça şaşkın şaşkın bakınıyor bir an.” (GYA - 111)

“Yavuz diyecek bir söz bulamadan şaşkın şaşkın bakıyor.” (GYA - 113)

tek tek

“Bütün hareketlerini tek tek izliyorum.” (GYA - 57)

“Yani hiçbirimizin tek tek buraya gelmek aklımızdan geçmezdi.” (GYA - 76)

“Durup hemen hemen tek tek her birimizi süzüyor.” (GYA - 106)

İkileme eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 86, 125)

teke tek

“Onların her birini teke tek yenebileceğin bir konumda tutabilirsen...” (GYA - 86)

telaşlı telaşlı

“hastanın yakınları telaşlı telaşlı fısıldaşıyorlar...” (GYA - 22)

tıklım tıklım

“Adam, camiye tıklım tıklım dolu bulacağını sanmıştı.” (GYA - 121)

“Dar cadde tıklım tıklım insanla doluydu.” (GYA - 134)

tıpış tıpış

“Kahvaltını yaptırıp tıpış tıpış mektebe gönderecek.” (GYA - 101)

tiril tiril

“Tiril tiril, sıcak ve çok derinlerde...” (GYA - 80)

tuhaf tuhaf

“Tuhaf tuhaf gülüyor Marti:” (GYA - 111)

usul usul

“usul usul geleceğini bilerek ama ne zaman...” (GYA - 10)

uzun uzun

“uzun uzun düşünürdü...” (GYA - 14)

“... muhteşem bir sesle uzun uzun öttü.” (GYA - 118)

üst üste

“... üst üste devrilen, gemilerden boşaltılan...” (GYA - 129)

vicık vicık

“..bu vicık vicık kalabalığa rağmen tertemiz hepsi...” (GYA - 73)

ya... ya

“Ya görmedikleri? Ya daha işitmedikleri?” (GYA - 32)

yalaya yalaya

“...biz yedik, hem de parmaklarımızı yalaya yalaya...” (GYA - 34)

“Girip dondurma yiyorlar, daha gençler külahlara koydurup yalaya yalaya Batıpark yönüne doğru yürüyorlardı.” (GYA - 98)

yan yana

“İki arkadaş ara sokaklarda yan yana yürüyordu.” (GYA - 101)

“Sitare'yle yan yana oturuyoruz.” (GYA - 105)

“Ökkeş ustayla Bekir Efendi yan yana yürüyordu şimdi.” (GYA - 127)

İkileme eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 128)

yarı yarıya

“Kirayı yarı yarıya veririz diyor.” (GYA - 41)

yavaş yavaş

“...gündüz çalışıp yorulmuş bedenler yavaş yavaş uyuyor...” (GYA - 24)

“...boyuna kaybeden makine aslında yavaş yavaş kazanma devresine giriyor.” (GYA - 58)

“Pınarbaşı'nın koruluğundan ürkütücü güzellikte bir uğultu yavaş yavaş dağılıyor.” (GYA - 69)

İkileme eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 96, 99, 100, 101, 129)

yeni yeni

“...bulunan yeni yeni araçlar, gereçler, çıkan savaşlar...” (GYA - 13)

“Dondurmacılar, yeni yeni açılmaya başlayan...” (GYA - 98)

“Yeni yeni dikilmeye başlayan apartmanların yanında...” (GYA - 99)

yer yer

“... yer yer yükselmeye başlayan inşaat iskeletleri...” (GYA - 120)

yok yok

“Yok yok, dedi Sitare...” (GYA - 60)

yüz yüze

“Emirle ve teklifle yüzyüze gelen o insanların yaptıklarını...” (GYA - 31)

“Açık havayla yüz yüze gelmek güzel.” (GYA - 47)

“Yüz yüze tanışmamış, birbiriyle bir kez olsun konuşmamış...” (GYA - 121)

zaman zaman

“Zaman zaman böyle duygulara kapılıyorum.” (GYA - 61)

“Bu hikâyelere zaman zaman yeni ilâveler yapıldığı da olurdu.” (GYA - 68)

“Zaman zaman bekçilerin düdükleri işitilirdi.” (GYA - 69)

İkileme eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 59, 68, 69, 104, 106, 108)

zingır zingır

“Salon âdeta zingır zingır titriyordu.” (GYA - 107)

3.2. YAKIN ANLAMLI SÖZCÜKLERLE KURULAN İKİLEMELER

Yapılış şekillerine göre yakın anlamlı sözcüklerin tekrar edilmesi ile oluşturulmuştur.

ayda yılda

“Olsa olsa ayda yılda dost, akraba ziyaretlerine giderler.” (GYA - 69)

delik deşik

“... vücudu delik deşik olmuştu.” (GYA - 33)

deli divane

“...yahut elde edinceye kadar deli divane oluyorum...” (GYA - 43)

derli toplu

“Senin yazıları ilk kez derli toplu dün gece okudum.” (GYA - 133)

doğru dürüst

“... üç gündür doğru dürüst uyuyamadık ki.” (GYA - 47)

gelip geç-

“cami avlusundan gelip geçen eksik olmaz.” (GYA - 8)

“Belirsiz bir şaşkınlık gelip geçti yüzünden.” (GYA - 75)

“Başımızın üstünden reklâmların ışığı gelip geçiyor...” (GYA - 96)

İkileme eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 98, 136)

incik boncuk

“...bir balıkçı pantolonu aldı kendine, incik boncuk aldı...” (GYA - 12)

“... incik boncuk alışını ilkin çok yadırgamıştım.” (GYA - 61)

itile kakıla

“... başka şehirlere itile kakıla sürülen...” (GYA - 67)

karı koca

“iki yaşlı karı koca...” (GYA - 58)

“Bitişik komşum, genç bir karı koca, gene kavga ettiler.” (GYA - 78)

“... bir karı koca bizi durdurup Sezar Otelinin yerini sordu.” (GYA - 96)

kıyıda köşede

“Kıyıda köşede bu insanlardan konuşulduğunu işitenlerse...” (GYA - 67)

“... kıyıda köşede gül yetiştiren üç beş adam vardı.” (GYA - 68)

malı mülkü

“... kimin huyu nasıl, kimin malı mülkü var...” (GYA - 122)

olup biten

“...evinin dışında olup bitenlere ilgisizdir...” (GYA - 17)

“...savaştan sonra olup bitenlere bulaşmak istemedim.” (GYA - 38)

“olup bitenin bir parçası gibisin.” (GYA - 75)

İkileme eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 13)

“Yavuz olup biteni anlamamışça şaşkın şaşkın bakınıyor.” (GYA - 111)

oraya buraya

“Sitare telaşla oraya buraya koşuyor, çırpınıyor.” (GYA - 21)

“insanlarla birlikte oraya buraya dağılıyordu.” (GYA - 99)

“Orta yerde oraya buraya kıpırdayıp duran insanlar.” (GYA - 108)

orda burda

“...adam boyu resimler orda burda duruyor...” (GYA - 12)

“gammazladığı adamlar aleyhinde orda burda konuşup dururdu.” (GYA - 50)

“orda burda durup durup patlak veren kahkahalar..” (GYA - 108)

önünde sonunda

“Önünde sonunda çalacağımız tek hakikat kapısı...” (GYA - 18)

“...o yılanı önünde sonunda genç avcı Ali vuracaktır...” (GYA - 24)

öte beri

“Çarşıya gidelim kendime öteberi almak istiyorum.” (GYA - 53)

“Camlardan çeşit çeşit, renk renk öteberiler görünüyordu.” (GYA - 120)

tek tük

“Acele adımlarla yürüyen tektük insanlar vardı şimdi sokakta.” (GYA - 119)

sessiz sedasız

“... incelmış duyarlıklarla sessiz sedasız evlerine çekilirlerdi.” (GYA - 97)

şundan bundan

“... otururlar, bir süre şundan bundan konuşurlar...” (GYA - 97)

şuraya buraya

“...şuraya buraya bırakıp unutup gitti, yenilerini aldı... ” (GYA - 12)

“Kalabalık şuraya buraya, ikişer üçer kişilik kümeler halinde... ” (GYA - 70)

şurda burda

“...arada bir şurda burda görülen o efsanevi kara yılan... ” (GYA - 24)

“Şurda burda, kıyıda köşede gül yetiştiren üç beş adam vardı.” (GYA - 68)

toz toprak

“... rüzgar iyice şiddetleniyor, kasaba toz toprak içinde... ” (GYA - 23)

ufak tefek

“Çarli'yi hiç aldatmadım ben, dedi, ufak tefek kaçamaklar başka” (GYA - 44)

“Ufak tefek, gösterişsiz bedeniyle... ” (GYA - 58)

yeni yetme

“Yeni yetmeler, şehirlerinde böyle binaların yapılmış olmasını... ” (GYA - 67)

“Bir de yeni yetmeler.” (GYA - 69)

“... kız öğrenciler yanlarında yeni yetme arkadaşlarıyla... ” (GYA - 128)

3.3. ZIT ANLAMLI SÖZCÜKLERLE KURULAN İKİLEMELER

Yapılış şekillerine göre zıt anlamlı sözcüklerin bir araya getirilmesi şeklinde oluşturulmuştur.

az çok

“... mevkii ne olursa olsun, az çok bir olaydı.” (GYA - 69)

gidip gel-

“gidip gelerek.” (GYA - 108)

“... bir yandan öbür yana durmadan gidip geliyorlardı...” (GYA - 136)

içi dışı

“İçi dışına çevrilmiş gazeteydi.” (GYA - 131)

içli dışlı

“Hem oldukça içli dışlı tanıyorduk.” (GYA - 50)

inip kalkan

“... inip kalkan uçakların sesini işitiyorlar...” (GYA - 86)

iyi kötü

“İyi kötü bir işi, bir zanaatı vardı elinde.” (GYA - 98)

uzaktan yakından

“Uzaktan, yakından birbirine karışmış ezan sesleri...” (GYA - 119)

yaz kış

“Yaz kış demez, gelirler.” (GYA - 55)

3.4. SAYI BİLDİREN KELİMELERLERLE OLUŞAN İKİLEMELER

Yapılış şekillerine göre sayı bildiren sözcüklerin tekrar edilmesi ile oluşturulmuştur.

beş on

“Savaştan beş on yıl sonra...” (GYA - 31)

“Caddeler beş on dakika kadar esnafların kalabalığıyla dolar...” (GYA - 68)

“Burda sanki beş on dakika önce...” (GYA - 69)

iki üç

“... sayısı son derece azdı, yılda ikiyi üçü geçmezdi...” (GYA - 64)

ikişer üçer

“üzüm tanelerini ikişer üçer ağzına atarken...” (GYA - 25)

“ikişer üçer kişilik kümeler halinde...” (GYA - 70)

“İkişer, üçer kişilik kümeler halinde caddede gelip geçiyorlardı.” (GYA - 98)

kırk elli

“Kendilerinden önce ancak kırk elli kişi gelmişti.” (GYA - 121)

on beş yirmi

“... kadınlardan onbeş yirmi adım ya önde gider...” (GYA - 99)

on on beş

“Ovanın orta yerinde yükselen on onbeş adet taş bina, istasyondur.” (GYA - 32)

sekiz on

“Sekiz on basamak merdivenle iniliyordu buraya.” (GYA - 104)

üçer beşer

“Rüzgâr, üçer beşer kişilik kümeler halinde...” (GYA - 116)

yirmi beş otuz

“Önünde birikmiş olan yirmibeş-otuz kişilik bir küme insan...” (GYA - 124)

3.5. EDATLARLA KURULMUŞ İKİLEMELER

Yapılış şekillerine göre edatların tekrar edilmesi ile oluşturulmuştur.

için için

“İçin için herkes şehirlerinin böyle bir otele kavuşmuş olmasından...” (GYA -

64)

3.6. İLAVELİ TEKRAR ÖBEĞİ

Roman, kendi içinde ‘m’ ilaveli ve hece ilaveli olmak üzere iki alt başlığa ayrılan bu ikileme grubuna ait örnekler de içermektedir. Buna göre ‘m’ ilaveli tekrar öbeğinden bir adet (*güneş müneş*) hece ilaveli tekrar öbeklerinden on altı adet örnek tespit edilmiştir. İlgili örnekler ayrı başlıklarda verilmek yerine alfabetik sırada ve tek başlık altında gösterilmiştir.

3.6.1. Hece İlaveli Tekrar Öbeği

bambaşka

“... oysa sonradan olanlar bambaşkaydı...” (GYA - 30)

“*İş konuşurken bambaşka bir insan oluyor Sitare.*” (GYA - 51)

bembeyaz

“... *purluk ay ışığında bembeyaz pırıldar...* ” (GYA - 24)

bomboş

“*Çarşıbaşı'nın bomboş caddesini geçerek Şahadile...* ” (GYA - 98)

büsbütün

“... *fakat büsbütün gizli de değildi...* ” (GYA - 65)

“*Derinlerde bulunan özü büsbütün değiştirmese...* ” (GYA - 67)

darmadağın

“*Darmadağındı evin içi, hiçbir şeyi zamanında bulamazdı...* ” (GYA - 11)

dupduru

“Gökyüzü dupduru, derin, karanlık, uzanıp gidiyordu.” (GYA - 101)

düpedüz

“*Düpedüz aldatılmışız.*” (GYA - 37)

karmakarışık

“*Karmakarışık sesler duymaya başlıyorum.*” (GYA - 81)

kıpkırmızı

“*Bu kıpkırmızı donmuş krater öylesine durup bekler ki...* ” (GYA - 128)

koskoca

“*Koskoca adamın "an-nee" diye çığlık atmasını...* ” (GYA - 81)

masmavi

“*Masmavi, taze dumanlar rüzgârın etkisiyle hışımla savruldu.*” (GYA - 118)

sırsıklam

“*Sırtım, her tarafım sırsıklam ter içinde fırılıyor.*” (GYA - 81)

tertemiz

“... bunu düşünenleri adamın tertemiz giyimi yalanlıyordu.” (GYA - 124)

yemyeşil

“... gözlerini açar açmaz yemyeşil ceviz yapraklarını görür... ” (GYA - 25)

3.6.2. M İlaveli Tekrar Öbeği

güneş müneş

“Güneş müneş yok.” (GYA - 49)

Bu sınıflamaların haricinde anlamı kuvvetlendirmek; cümledeki nesneye veya eyleme pekiştirme, yaklaşma, beraberlik, kesinlik, çokluk, süreklilik, çabukluk gibi anlamlar katmak amacıyla oluşturulmuş tekrar öbekleri de bulunmaktadır. Araştırma konusu olan eser de bu türden tekrar öbeklerinden örnekler barındırmaktadır:

açar açmaz

“... gözünü açar açmaz purluğun parlak taşlarını görünce... ” (GYA - 24)

ayrılır ayrılmaz

“Ama ondan ayrılır ayrılmaz konuşmalarına bin bir çeşit... ” (GYA - 90)

bitirip bitirmediklerine

“Fatihayı bitirip bitirmediklerine emin olmadan... ” (GYA - 123)

bulunup bulunmadığını

“ressam orada zengin Türklerin bulunup bulunmadığını sormuş... ” (GYA - 50)

çalınır çalınmaz

“ Kapı çalınır çalınmaz kalkıp baktığım halde kimse yoktu kapıda.” (GYA - 7)

der demez

“Bunu der demez de kalkıyorum. Sitare de kalkıyor.” (GYA - 64)

doğar doğmaz

“Zaten doğar doğmaz bu cilayla... ” (GYA - 67)

durup dururken

“Fakat durup dururken, kelleyi ipe uzatmak da akıl kârı değildi.” (GYA - 31)

“...durup dururken vatan sevgisi konusunda herkesle kavga ederdi... ” (GYA - 50)

“Şimdi niye aklıma geldi durup dururken bilmiyorum... ” (GYA - 62)

İkileme eserde üçten fazla kullanıma sahiptir. (GYA - 50, 94)

duyulur duyulmaz

“Sesi çok yumuşak, duyulur duyulmaz bir titreşim içinde.” (GYA - 108)

girer girmez

“...daireye girer girmez gözlerimiz kamaşıyor, bu ne lüks!” (GYA - 26)

“Daha kapıdan girer girmez ekşi bir rutbet kokusu...” (GYA - 104)

görünür görünmez

“... görünür görünmez bir ırgalanmayla...” (GYA - 117)

görür görmez

“Bu makinenin verim zamanına geldiğini görür görmez anladım ben.” (GYA - 58)

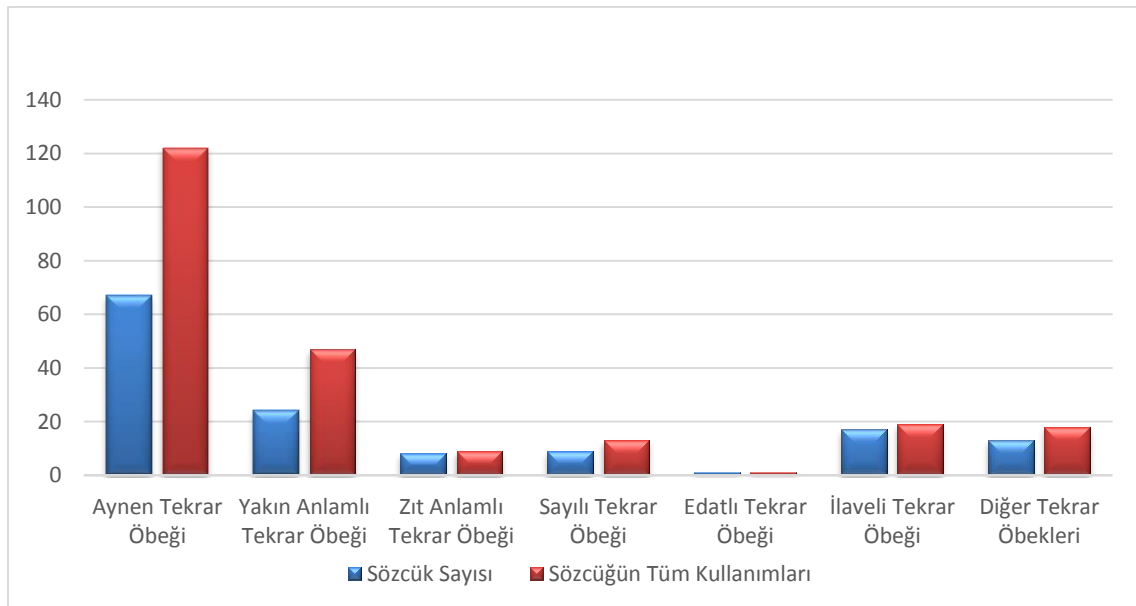
oturur oturmaz

“daha oturur oturmaz gidelim diye tutturdu.” (GYA - 8)

Tablo 2. Tekrar Öbekleri (İkilemeler) ve Sayısal Dağılım

	Sözcük Sayısı	Sözcüğün Tüm Kullanımları
Aynen Tekrar Öbeği	67	122
Yakın Anlamli Tekrar Öbeği	24	47
Zıt Anlamli Tekrar Öbeği	8	9
Sayıli Tekrar Öbeği	9	13
Edatli Tekrar Öbeği	1	1
İlaveli Tekrar Öbeği	17	19
Diğer Tekrar Öbekleri	13	18
Toplam	139	229

Şekil 2. Tekrar Öbeklerinin (İkilemelerin) Sayısal Dağılımı

Tekrar öbeklerinin kullanımlarına bakıldığında ise deyimlere oranla daha az ancak tek esere dayalı söz varlığı çalışmalarına bakılarak azımsanmayacak sayıda kullanıma sahip olduğu görülmektedir. Eserin tekrar öbeği çeşitlerinden hepsinden örnek içerdiği tespit edilmiştir. Belirlenen tekrar öbeklerinin kendi içindeki sınıflamasına göre bakıldığında ise sayıca fazla olanların kelimenin aynen tekrarı ile oluşturulan tekrar öbekleri olduğu tespit edilmiştir. Bu fazlalığı sırasıyla takip eden yakın anlamlı tekrar öbekleri ve ilaveli tekrar öbekleridir. En az sayıda kullanıma sahip olan ise tek örneği ile edatlı tekrar öbekleridir.

4. KALIPLAŞMIŞ SÖZLER

Kalıplaşmış söz, genellikle ünlü isimler veya sanatçıların bir olay veya durum adına dillendirdikleri söz veya söz kalıpları olup hem içinde olduğu toplumun hem de çevirisi veya aynen kullanımıyla tüm toplumların kullanımında görülmektedir. Bu kullanımların edebî eserlerde tercihi de anlatıma zenginlik katma amacı taşımaktadır.

GYA’da da bu tarz kullanım olabileceği düşünülen tek bir söze rastlanmıştır ve bu sözün Rasim Özdenören’e ait olduğu düşünülmektedir.

“Bir kimse zalim bir padişaha âdildir dese kâfir olur.” (GYA - 18)

5. İLİŞKİ SÖZLERİ

Fertler arası toplumsal ilişkinin sağlanması ve devamlılığında toplumun kültürel birikimi oranında oluşup gelişmiş olan birtakım söz kalıpları bulunmaktadır. Bu söz kalıpları günlük iletişimin sağlanmasında ve benzer durumlarda insanların birbirine söylemeyi alışkanlık hâline getirdiği sözlerden oluşur.

İlişki sözleri günlük hayatta sıklıkla kullanılan ve hatta her toplum ve dilde aynı amaca hizmet eden kullanımlardır. Toplumsal ilişkilerde ve insanlar arası iletişimde etkili bir iletişim aracı olan bu sözler, içinde bulunduğu toplumun gündelik yaşamından parçalar taşıması, toplumun inançlarını yansıtmaları, onların değerlerinden ipuçları sunması ile dilin önemli söz unsurlarındandır. İlgili sözlerdeki kullanım sıklığı da ilişki sözlerinin toplum tarafından anlamlarının da bilinirliğini artırmıştır. Bu sebeple çalışmanın bu bölümünde eserden tespit edilen ilişki sözlerinin anlamlarının verilmesine gerek duyulmamıştır. Tespiti yapılan ilişki sözü örnekleri eserde yer aldığı sayfalar belirtilerek sunulmuştur.

5.1. SELAMLAŞMA VE HATIR SORMA BİLDİRENLER

Aleykümselam. (GYA - 8)
Alo! (GYA - 26, 130)
Günaydın. (GYA - 15)
Merhaba. (GYA - 132)
N'aparsın. (GYA - 53)
Nasılsınız? (GYA - 135)
Ne arıyorsunuz burada? (GYA - 135)
Ne haber? (GYA - 114, 135)
Selamünaleyküm. (GYA - 8)
Ne var ne yok? (GYA - 8)

5.2. KARŞILAMA VE DAVET BİLDİRENLER

Buyrun buyrun. (GYA - 8, 83)
Hoş geldiniz. (GYA - 8)

5.3. DİNİ İNANÇ VE HAYIR DUASI BİLDİRENLER

Allah aşkına. Bırak alla'şkına. (GYA - 84, 88)
Allah bilir. (GYA - 118)
Allah dilerse iyi olur. (GYA - 98)
Allah korusun. (GYA - 127)
Allah rahmet eyleye. (GYA - 10)
Allah şifalar versin. (GYA - 8)
Allaha şükür. (GYA - 99)
Bismillah. (GYA - 33)
İnşallah. (GYA - 74, 119)

5.4. BEDDUA, İLENÇ VE KÜFÜR İÇERENLER

Allahın belası. (GYA - 17, 47)
Allahtan kork. (GYA - 126)
Allah kahretsin. (GYA - 45, 101)
Yuh Be! (GYA - 102)

5.5. EMİR, RİCA VE ONAY BİLDİRENLER

Evet. (GYA - 50 adet kullanıma sahiptir.)

Elbette. (GYA - 14, 28)

Haydi. (GYA - 16, 22, 23, 39, 64, 104, 112)

Lütfen. (GYA - 16, 82, 83, 90, 110, 111)

Peki. (GYA - 13, 25, 56, 77, 87, 93, 104, 130)

Sen bilirsin. (GYA - 104)

Tabii. (GYA - 30, 35, 37, 38, 42, 55, 60, 63, 95, 103, 106, 114, 135)

Ta kendisi. (GYA - 81, 107, 135)

5.6. VEDALAŞMA BİLDİRENLER

Baybay. (GYA - 15)

Görüşürüz. (GYA - 101)

5.7. ÖZÜR, KİBARLIK VE İYİ DİLEK BİLDİRENLER

Afedersin / Afedersiniz. (GYA - 41, 43, 83, 133)

Affet. (GYA - 95)

Afiyet olsun. (GYA - 34)

Bildiğin gibi. (GYA - 8, 130)

İyi geceler. (GYA - 96)

İyiyim, ellerinizden öperim. (GYA - 80)

Kusura bakma / Kusura bakmayın. (GYA - 74, 77, 84, 107)

Müsaadenle. (GYA - 78)

Önemli değil. (GYA - 111)

Özür dilerim. (GYA - 44, 74, 81, 83, 109, 111, 115)

Rahatsız ettik. (GYA - 8)

Rica ederim. (GYA - 63)

Yardım edebilir miyim? (GYA - 71)

Zararı yok. (GYA - 83, 95, 118)

5.8. TEŞEKKÜR BİLDİRENLER

Sağol. (GYA - 8, 34)

Teşekkür ederim. (GYA - 63, 71, 96, 113, 114, 130, 131)

Var ol. (GYA - 15)

5.9. ŞAŞKINLIK, ÖFKE VE SİTEM GİBİ DUYGUSAL TEPKİ BİLDİRENLER

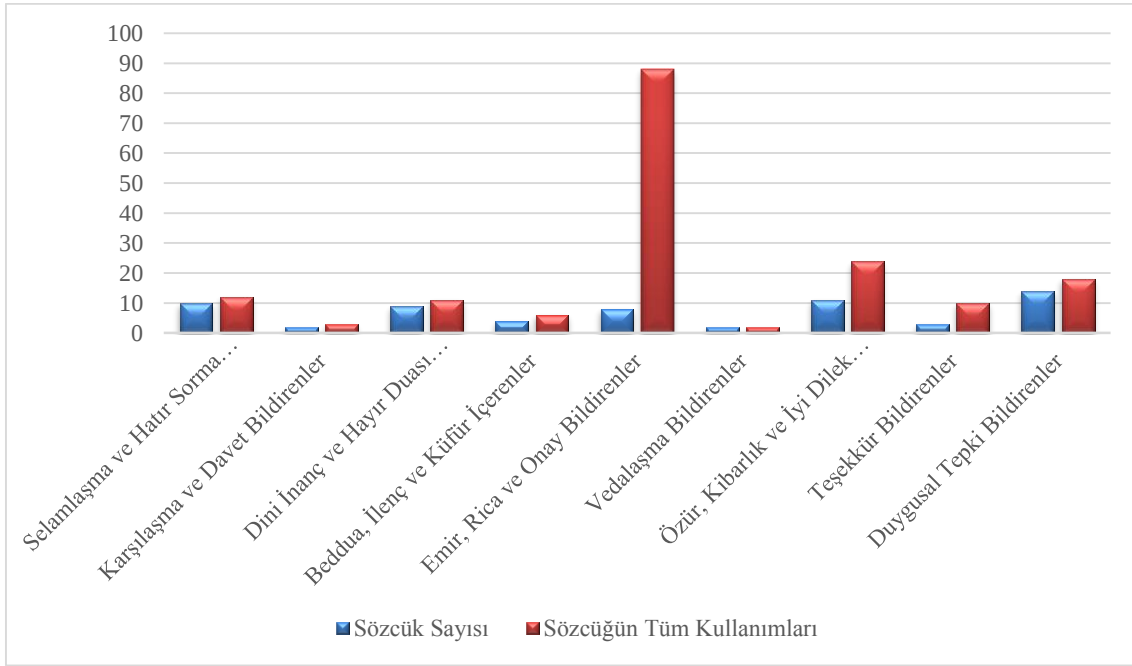
Aman. (GYA - 11)

Benden söylemesi. (GYA - 78)
Bırak canım. (GYA - 135)
Dikkat et. (GYA - 36, 55)
Hadi canım. (GYA - 20)
Hay Allah! (GYA - 120)
Hayırdır inşallah. (GYA - 117)
Hayrola? (GYA - 97)
Hasbinallah. (GYA - 119)
Her Neyse. (GYA - 48)
Kim bilir... (GYA - 61, 115)
La havle! (GYA - 121)
Ne adamlar var? (GYA - 68)
Ne müinasebet. (GYA - 8)
Nolursun... (GYA - 16, 17, 132)
Vay canına! (GYA - 47, 52)

Tablo 3. İlişki Sözleri ve Sayısal Dağılımı

	Sözcük Sayısı	Sözcüğün Tüm Kullanımları
Selamlaşma ve Hatır Sorma Bildirenler	10	12
Karşılaşma ve Davet Bildirenler	2	3
Dini İnanç ve Hayır Duası Bildirenler	9	11
Beddua, İlenç ve Küfür İçerenler	4	6
Emir, Rica ve Onay Bildirenler	8	88
Vedalaşma Bildirenler	2	2
Özür, Kibarlık ve İyi Dilek Bildirenler	14	30
Teşekkür Bildirenler	3	10
Duygusal Tepki Bildirenler	16	21
Toplam	68	183

Şekil 3. İlişki Sözlerinin Sayısal Dağılımı

İlişki sözlerinin eserdeki dağılımına bakıldığında eserin anlamsal olarak birden fazla türde ilişki sözleri barındırdığı tespit edilmiştir. Bu da eserin ilişki sözlerin kullanımı açısından zengin olduğu göstermektedir. Belirlenen rakamlar içinde de sayıca fazla kullanıma sahip olan emir, rica ve onay bildiren ilişki sözleridir. Eserin anlatım tarzında yer alan konuşma ifadelerinin fazlalığı ise bu ilişki sözlerinin sıkça kullanımına dayanak oluşturmaktadır. En az kullanılmış olan ilişki sözleri ise vedalaşma bildirenlerdir.

6. TERİMLER

Dilin sözcükleri içerisinde, dile ait terimlerin kesin sınırlarla ayrılıp belirlenebilmesi kolay değildir. Özel bir dala ait her türden kavramı kapsar sözcük olan terimleri o dalın üyeleri arasında anlaşılıp kullanılan özel kelimeler olarak nitelendirebiliriz. Bu kelimelerin bazı bilim dalları, sanat ve meslek kollarına ait olması halka ait söz varlığından uzak kalmasına neden olmuştur. Ancak dilde istisnai durumlar da mevcuttur. Zülfikar “Terimler, halkın söz varlığında yer almaz ama halk ağzında kullanılıp da sonradan terim özelliği kazanmış kelimeler de vardır” diyerek bu istisnai durumlara dikkat çekmiştir” (1991: 21). Bu kısımda verilen tanımlar için *Güncel Türkçe Sözlük* esas alınmıştır.

6.1. ASKERİ TERİMLER

Bomba: Bir hedefe zarar vermek veya yok etmek maksadıyla atılan veya konan, içi yanıcı, tahrip edici maddelerle doldurulmuş patlayıcı savaş silâhı.

“harpte kulağının dibinde bir bomba patladıktan sonra böyle olmuş...” (GYA - 68)

Kurşun: Tabanca, tüfek gibi hafif silâhlarda kullanılan mermi.

“Sonra kurşun yağmuru altında: “Gâvurun kurşunu bana işlemez!” (GYA - 33)

6.2. COĞRAFYA TERİMLERİ

Ada: Çevresi yolla, tabiî sınırlarla belirlenmiş arsalar veya meskenler topluluğu.

“...kıyılardaki yosunlar denizin dibinde gizemsel adacıklar halinde.” (GYA - 131)

“Uzaklara, adaların bulunduğu yana bakıyorum.” (GYA - 132)

Bağ: Üzüm kütükleri dikili olan ve üzüm yetiştirilen yer.

“Bazılarının ellerinde bağ çubukları vardı.” (GYA - 115)

“Bağ damını onarmışız, üzümler olmuş...” (GYA - 117)

“...oğlanı da uyandır, bugün bağa gitsin, zerdalilerin olanların toplasın..” (GYA - 117)

Bataklık: Basıldığı zaman içine batan, cıvık, çamurlu, çok sulak arazi.

“...yıllar önce bir bataklık ve sıtma yatağı olan ova...” (GYA - 17)

“Yerlerde, ezilmiş bataklık çiçeklerine rastlanıyordu...” (GYA - 99)

Boğaz: İki denizi birbirine bağlayan, biçimleri, uzunluk ve genişlikleri, üzerindeki akıntı düzenleri gibi özellikleriyle ayrımlı dar su geçidi.

“Boğazı ve Marmara'nın küçük bir bölümünü...” (GYA - 128)

Çoban Yıldızı: Güneş doğmadan veya batmadan önce çok parlak olarak gözüktüğü, çobanlar tarafından kolaylıkla görülebildiği için halk arasında Çoban yıldızı, Akşam yıldızı, Sabah yıldızı diye adlandırılan Zühre gezegeni, Kervankıran, Çulpan, Venüs.

“Gök açıldı. Çobanyıldızı parlıyordu.” (GYA - 118)

Dere: İki dağ yamacı arasında kalan uzun çukur yer, vadi.

“...derenin kapatıldığını, oranın belli başlı caddelerden biri haline getirildiğini işitmişti.” (GYA - 31)

“Şehrin ortasından geçen derenin üstü kapanmış, bir yol olmuştu.” (GYA - 64)

“Dere ne tarafta kaldı, diye sordu adam.” (GYA - 120)

Kavak: Söğütgillerden, sulak yerlerde yetişen, yaprakları uzun saplı ve dişli, boyu düzgün ve bazı türlerinde 30 - 40 metreyi bulacak uzunlukta, kerestesi için dikilen, odunu gevşek ve kof, kabuğu kavlayıp dökülen bir ağaç.

“...kaysı ağaçlarının kara yeşil yaprakları, kavaklar hışırdayarak kıpırdanıyor...” (GYA - 8)

Krater: Yanardağ ağzı.

“Bu kıpkırmızı donmuş krater öylesine durup bekler ki...”(GYA - 128)

Ova: Çevresindeki yüksek ve arızalı topraklara göre çukurda kalan geniş ve düz arazi.

“Ovanın orta yerinde yükselen on onbeş adet taş bina...” (GYA - 32)

“Ovada, uzakta geçen trenin dumanına bakarken...” (GYA - 33)

Plato: Yayla.

“...platolar halinde alt alta sıralanmış bahçelerin...” (GYA - 128)

“...ellerinde nota parçalarıyla platolardan aşağı inen merdivenlerde...” (GYA - 128)

Poyraz: Kuzeydoğu yönünden esen rüzgâr.

“Bu şehri sonbaharda poyrazın deli deli estiği bir ikindi vaktinde...” (GYA - 6)

“Sabaha doğru poyraza çevirecek olan rüzgârın uğultusunu...” (GYA - 70)

Rutubet: Cisimlerde ve havada bulunan, gözle görülemeyecek derecedeki su veya su buharı.

“...amansız soğuklar, rutubetli soğuklar, yayla, dağ havası...” (GYA - 6)

“Daha kapıdan girer girmez ekşi bir rutbet kokusu...” (GYA - 104)

Şelale: Bir nehrin yüksek bir yerden gürültü ile dökülmesinden meydana gelen büyük çağlayan.

“...bir çocuk boyu yüksekliğindeki şelaleden dökülüyor...” (GYA - 9)

“Küçük şelalenin sathında yakamozlar.”(GYA - 70)

Volkan: Yanardağ.

“Marmara'nın akşamüstü görüntüsü, dibinden bir volkan fışkırıp dağılmış...”
(GYA - 128)

Yayla: Yazın hayvan otlatma ve dinlenme yeri olarak kullanılan, tabiat şartları yüzünden genellikle kışın terkedilen oturulmaya elverişli yer.

“...amansız soğuklar, rutubetli soğuklar, yayla, dağ havası...”(GYA - 6)

6.3. DENİZCİLİK TERİMLERİ

Duba: Köprü ayağı görevi yapan, üzerine köprü konulan, fener, gözlem yeri, bekçi yeri vb. işlerde kullanılan, her tarafı kapalı, içi boş, ahşap veya madenden bir nevi büyük şamandıra.

“...iskele dubalarına atılan ayak bileği kalınlığındaki kendir halatların...” (GYA - 129)

“...bütün vücuduyla köhne dubaların üstünde sarsılan köprü...”(GYA - 129)

İskele: Deniz taşıtlarının yanaşması için yapılmış, kıyıdan denize doğru uzanan tahta veya beton yer.

“...iskele dubalarına atılan ayak bileği kalınlığındaki kendir halatların...” (GYA - 129)

“Yakından baksan, iskele kazıklarının çevresine birikmiş...” (GYA - 131)

Liman: Gemilerin yük alıp boşaltmak, yolcu indirip bindirmek ve dalgalardan korunmak için beklediği, bu işe uygun tesisleri olan tabii veya yapma barınma yeri.

“Oysa liman fazla uzaklarda sayılmaz...” (GYA - 129)

Mavna: Limanlarda kıyı ile gemiler arasında yük taşımakta kullanılan büyük kayık, güvertesiz tekne.

“...gemilerin, şehir vapurlarının, mavnaların sesini işitemezsiniz.”(GYA - 128)

“...köprüünün altından bacalarını eğerek geçen mavnaların...” (GYA - 129)

Şilep: Yük taşıyan gemi, yük gemisi.

“koca koca şilepler oradan bakılınca bir çocuk oyuncağı gibi görünür.” (GYA - 128)

“...arkasında köpükler bırakarak süzülen bir şilep..” (GYA - 131)

6.4. DİNİ TERİMLER

Abdest: Namaz kılmak, Kur'an-ı Kerim okumak gibi ibadetleri yerine getirebilmek için dinin şart koştuğu şekilde niyet ederek el, ağız, burun, yüz, kol ve ayakları yıkamak; baş, kulaklar ve boynun iki yanını mesh etmek suretiyle temizlenme ve bu şekilde yapılan temizlik.

“Benim abdestim var, ben giriyorum.” (GYA - 9)

“Zararı yok, dedi yaşlı adam, hadi abdestini al.” (GYA - 118)

Allah: İslâm dinine göre bütün kemal sıfatlarının kendisinde bulunduğu, mutlak, hakiki, eksiksiz, ezeli, ebedî, her şeyin yegâne sâhibi, maliki ve yaratıcısı olup eşi benzeri ve zıddı tasavvur edilemeyen, diğer varlıkların zaruri kaynağı ve gerçek sebebi olan varlık.

“...o sesi işitiyor, sallanıyor, Allah diyor..” (GYA - 71)

“N’oluyor Allah aşkına, diye sordum, kimdi bunlar?” (GYA - 84)

“Allah dilerse iyi olurdu.” (GYA - 98)

Amel: Dinî emirleri yerine getirmek için yapılan iş, fiil, hareket.

“...bazı tövbelerin ancak bazı amellerle yapılabileceğini biliyor.” (GYA - 33)

“Kendisiyse titreyen dizleriyle bu amelleri yerine getirebilmekten...” (GYA - 33)

“...şariat sizin amellerinizde görünmek ister.” (GYA - 126)

Cami: Müslümanların içinde vakit namazlarıyla Cuma ve bayram namazlarını kıldıkları ve ibadet ettikleri mihrablı, minberli, genellikle minareli bina, büyük mescit.

“Ulu caminin saçaklı minaresi...” (GYA - 8)

“Cuma namazı için ahali Ulu Cami'ye geliyordu.” (GYA - 33)

“...camilerden dağılan cemaatin kalabalığına rastlanırdı.” (GYA - 97)

Cemâat: Aynı dinden veya aynı soydan olanların meydana getirdiği topluluk.

“Geç ya, farza durmuş cemaat.” (GYA - 9)

“Cemaatin tüyleri ürperir...” (GYA - 10)

“Cemaat sessizce oturuyordu.” (GYA - 121)

Cemaatimüslimin: Müslüman cemaat. Müslümanlar topluluğu.

“Ey cemaatimüslimin, bu âdemi nasıl bilirsiniz?” (GYA - 10)

Cuma: Cuma günü öğle vakti câmide cemâatle kılınan namaz.

“Kâfirin boyunduruğundayken Cuma'nın sâkit olduğunu söylemişti yalnızca.”
(GYA - 33)

Derviş: Tarikata girip bir şeyhe bağlanan, onun izinden Hak yolunda yürüyüp nefsini ıslah eden, varlık iddiasından geçip Allah'ın birliğini bütün kâinatta görerek kendini Hakk'a ve onun yarattıklarına adayan kimse.

“Kendi hayatını sürdüren bir dervıştır o...” (GYA - 18)

“Bir derviş herhalde, dedi Ökkeş usta...” (GYA - 127)

Duâ: Güçsüzlük ve ihtiyacını ortaya koyarak Allah'a yalvarma, bir şeyin olmasını veya olmamasını isteme, yakarış, niyaz.

“Sonra tesbih ve dua. hiçbir eksik bırakılmamıştı.” (GYA - 123)

“Nihayet o da duasını bitirdi...” (GYA - 123)

Ezan: Müslümanlara namaz vaktini bildirmek ve namaza çağırmak için müezzin tarafından genellikle minareden yüksek sesle yapılan dâvet.

“Nerdeyse ezan okunacak, kalk hadi..” (GYA - 117)

“İşte o sırada saba makamından günün ilk ezan sesi işitildi.” (GYA - 118)

“Uzaktan, yakından birbirine karışmış ezan sesleri...” (GYA - 119)

Farz: İslâm dininde Allah'ın emri olduğu kesin bir delille sabit olan, yapılması sevabı, özürsüz olarak terki büyük günahı, inkârı ise küfrü gerektiren itikadı, amelî, ahlâkî yükümlülük.

“Geç ya, farza durmuş cemaat.” (GYA - 9)

Felek: Gök katlarında yer alan yıldızların insan kaderi üzerinde yaptığı kabul edilen etki, kadere hâkim olduğuna inanılan güç, talih, baht.

“Yürüyelim, diyorum, bakalım felek ne gösterecek.” (GYA - 54)

Gâvur: (Müslüman halk dilinde) Müslüman olmayan kimse, özellikle Hristiyan.

“Gâvurun kurşunu bana işlemez!” (GYA - 33)

33) *“Gâvur bayrağını indirmek için ellerinde taş, sopa, mavzer ne varsa...”* (GYA - 33)

Halife: Hz. Muhammed’den sonra onun vekili olarak din ve dünya işlerinde bütün Müslümanların önderi, aynı zamanda devletin reisi olan kişi.

“Kurân için, Halife için ve Fransızı kenti terk etmek zorunda...” (GYA - 30)

Haram: Dinin kesin bir delille yasakladığı, işlenmesi azabı, inkâr edilmesi küfrü gerektiren (şey, hareket veya davranış).

“Bu işlerin içinde bir haram karışığı olması...” (GYA - 65)

Hatîf: Gaybdan seslenir gibi haber veren melek.

“...kendisi de hatîflerden gelmiş gibi.” (GYA - 127)

Hutbe: Cuma namazından önce ve bayram namazlarından sonra hatibin minberde yaptığı, Arapça ve Türkçe olmak üzere iki kısımdan meydana gelen dinî konuşma.

“Camide imam bir hutbe vermişti. Kısa, özlü bir hutbeydi.” (GYA - 33)

İbadet: İnsanın tek Tanrılı dinlerde Allah’a, diğer din ve inanışlarda ise inanıp bağlandığı kudrete kulluğunu göstermek üzere yaptığı hareketler, tapma, tapınma.

“Kuran okuyarak ve ibadet ederek...” (GYA - 13)

“Yani herkes her şeye hazırdır: ibadete ve isyana.” (GYA - 70)

İmam: Cemaatle kılınan namazlarda en önde duran ve namaz kılınırken kendisine uyulan kimse.

“Camide imam bir hutbe vermişti.” (GYA - 33)

“İmanın arkasında sıralandılar.” (GYA - 123)

“Genç imamın kıraati güzeldi.” (GYA - 123)

İman: Allah’a inanma, dinî inanç.

“İman gizlidir, İslâm açık. İman kalbedir, İslâm zahirde...” (GYA - 126)

Kâfir: Allah’ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed’in peygamberliğine ve Allah’tan getirdiklerine inanmayan yahut bunlardan birini inkâr eden kimse.

“Bir kimse zalim bir padişaha âdildir dese kâfir olur...” (GYA - 18)

“...herkes kâfir olmaya teşneymiş gibi...” (GYA - 30)

“...çünkü onlar kâfirlere benzemeye başlamışlardı.” (GYA - 126)

Kâmet: Bilhassa cemaatle kılınan farz namazlardan önce, “namaz başladı” anlamına gelen okunan ezan.

“Sonra müezzin kamet getirdi.” (GYA - 123)

Kur’an: Allah tarafından Hz. Muhammed’e vahyedilen kutsal kitap, İslâm dininin temel kitabı.

“...aynı evin içinde Kuran okuyarak...” (GYA - 13)

“...dövüşmüşlerdi Kurân için, Halife için...” (GYA - 30)

Meal: Kelime kelime olmaksızın, asıl anlatılmak istenileni ifade etmek suretiyle yapılan Kur’an tercümelerine verilen isim.

“...birçok sûrenin Türkçe meallerini biliyordu.” (GYA - 123)

Melek: Gözle görülüp elle tutulmayan, yiyip içmeyen, cinsiyet farkı bulunmayan, sâdece Allah’a itaat etmek ve daima hayra vâsita olmak üzere yaratılmış olan sayısız nurani varlıklardan her biri.

“...sağındaki meleklerle, cemaate ve imama; solundaki meleklerle ve cemaate..” (GYA - 123)

Minare: Müezzinlerin ezan okuması ve okunan ezanların çevreden rahatça duyulabilmesi için camilerle birlikte yapılan bir, iki veya üç şerefeli, zarif yapılı, yüksek kulelerden her biri.

“Ulu caminin saçaklı minaresi...” (GYA - 8)

“...minarenin tepesine yuva yapmış bir leyleğin gagasının takırdaması arasında.” (GYA - 124)

“...çerçevenin dışında kalmış minare ve kubbe silüetleriyle tamamlanıyor.” (GYA - 130)

Müezzin: Namaz vakitlerini haber vermek için ezan okumakla görevli kimse.

“Müezzinin salavatıyla sünnete kalktılar.” (GYA - 123)

Peygamber: Allah tarafından emirlerini kullarına bildirmekle görevlendirilmiş kimse, Tanrı elçisi, nebi, resul.

“Biz, hüznün peygamberinin ümmetiyiz...” (GYA - 25)

“Peygamberimiz güzel kokuyu severlerdi...” (GYA - 35)

Saf: Yan yana düzgün bir şekilde sıralanan kimselerin meydana getirdiği dizi, sıra.

“‘Safları düzeltelim!’ diye uyardı cemaati. Birbirlerini gözleyerek düzelttiler safları.” (GYA - 123)

Sahâbe/ Sahâbi: Hz. Muhammed zamanında yaşamış, onu görmüş, Müslüman olup sohbetinde bulunmuş olan kimse, sahabe.

“Doksan yaşında cihada çıkan sahabiyi düşünüyor.” (GYA - 31)

“...Sahabilerle, evlîyalarla ilgili menkıbeler anlatırlar...” (GYA - 97)

Salavat: Allahım, (Efendimiz) Hz. Muhammed’e ve (Efendimiz) Hz. Muhammed’in soyundan gelenlere salât eyle, onların şeref ve kadrini yücelt” anlamına gelen dualardan her biri.

“Müezzinin salavatıyla sünnete kalktılar.” (GYA - 123)

Seccade: Üzerinde bir kişinin namaz kılacağı büyüklükte, halı, kilim, kumaş, hasır vb. inden yapılmış, daha çok dikdörtgen biçimindeki yaygı, namazlık.

“Yaşlı adam, çardaktaki seccadesinin üstünde oturuyor.” (GYA - 71)

Sûre: Kur’an-ı Kerîm’in en küçüğü üç, en büyüğü 286 ayetten meydana gelen ve Fatiha, İhlâs, Nur gibi ayrı ayrı isimleri olan yüz on dört bölümünden her biri.

“Çok sevdiği bir sureyi okuyordu imam...” (GYA - 123)

Sünnet: Hz. Muhammed’in Müslümanlarca uyulması gereken sözleriyle örnek iş ve davranışlarının tamamı.

“Güzel kokuyu sevmenin sünnet olduğunu bildiği için...” (GYA - 32)

“Müezzinin salavatıyla sünnete kalktılar.” (GYA - 123)

Şahâdet: Görülen ve bilinen bir durum veya iş hakkında şahitlik etme, tanıklık yapma.

“Rûz-ı mahşerde şahadet eder misiniz?” (GYA - 10)

Şeriat: Allah’ın kulları için peygamberleri vasıtasıyla koymuş olduğu iman, ahlâk, ibadet ve hukukla ilgili kural ve hükümlerin bütünü, din.

“İslâm zahirde, İslâm şeriatısa, şeriat sizin amellerinizde görünmek ister.” (GYA - 126)

Tesbih: 1. Allah’ı takdis ve tenzih etme, Hakk’ın her türlü kusurdan ve noksandan uzak olduğunu dile getirme. 2. Namaz sonunda “Sübhânallah, elhamdülillâh, Allâhu ekber” sözlerini otuz üçer defa söyleme.

“...onu tesbihle uğraşmaktadır.” (GYA - 18)

“Sonra tesbih ve dua.” (GYA - 123)

Tevil: Kur’an-ı Kerîm’i ve diğer kutsal metinleri farklı bir görüşle yorumlama.

“Onlar tevillerin arkasına sığınmışlardır.” (GYA - 31)

Tövbe: İşlediği bir hatadan, suç veya günahıtan pişmanlık duyup bir daha yapmamaya karar verme.

“...tövbe etmeye bile geç kaldığını anlıyor. Çünkü bazı tövbelerin ancak bazı amellerle yapılabileceğini biliyor.” (GYA - 33)

Ümmet: Bir peygambere iman edenlerin, onun getirdiklerine inanıp tâbi olanların meydana getirdiği topluluk.

“Biz, hüznün peygamberinin ümmetiyiz...” (GYA - 25)

“...bu gözü karalıkta olan biri harekete geçirebilirdi ümmeti.” (GYA - 123)

6.5. EDEBİYAT VE SANAT TERİMLERİ

İmge: Hayal, düş, imaj.

“...eski diye düşündükleri şey nasıl bir imgeydi kafalarda...” (GYA - 67)

Masal: Kulaktan kulağa nakledilerek zamanımıza kadar gelen ve olağanüstü maceralarla, kahramanlıklarla süslenmiş olan hayali hikâyeye.

“...bir kadın ya da bir erkek masallar anlatır...” (GYA - 23)

“...çocuk zihinler bu masallarla gelişir, atılır...” (GYA - 24)

Rol: Bir kişiliği canlandıran oyuncunun söylemesi ve yapması gereken hareketlerin genel adı.

“madem öyle, peki, deli rolü yapacağım hepinize.” (GYA - 93)

Şiir: Duygu ve heyecanları, güzellikleri, seslerin uyumundan ve ahenginden faydalanarak etkili bir şekilde anlatma sanatı ve bu sanat yoluyla verilen edebî eser.

“Şiir mi okuyacaksın yoksa?” (GYA - 102)

“Ulan karı böyle tavlanır, ilkin şiir okuyacaksın.” (GYA - 102)

6.6. FELSEFİ TERİMLER

Mistik: Akıl erdirilemeyen, gizli, sırlı bir yönü olan, gizli bir anlam taşıyan.

“Gene de o mistik, o ulaşılmaz soru sorulacaktır bir gün.” (GYA - 10)

Sezgi: Bilginin, duyuların, düşünce, akıl ve akıl yürütmelerin yardımı olmaksızın ve hiçbir delile ihtiyaç duyulmadan birdenbire, şüphe ve tereddütte yer verilmeyecek şekilde elde edilmesi.

“...kendini-sezgilerini alabildiğine inceltmiş, bileylemişti.” (GYA - 14)

“Nasıl bir sezgiyle, hemen tanıyorum bu ellerin sahiplerini.” (GYA - 28)

6.7. FİZİK, KİMYA VE MADEN TERİMLERİ

Bakır: Dövme, haddeleme ve döküm yoluyla kolayca işlenip levha, tel ve çeşitli şekiller verilebilen, kalay çinko vb. madenlerle karıştırılıp kap kaçak yapılabilen ve elektriği çok iyi ilettiğinden elektrik sanayiinde kullanılan metal element.

“Kalaycılar, demirciler, tenekeçiler, bakırcılar, bakkallar, tuhafiyeciler vardı.” (GYA - 68)

Çimento: Killi kalkerli özel fırınlarda pişirip ezmekle elde edilen, çamuru çarçabuk katılaşır sertleşen ve yapılarda harç malzemesi olarak kullanılan kül renginde ve beyaz toz.

“Gül kokularını bastıran çimento harcının kokusu yavaş yavaş siniyordu.” (GYA - 99)

Çinko: Mavimsiyah beyaz renkli, tabiatda genellikle birleşikler halinde bulunan, bilhassa demirden yapılmış şeyleri korumak için kaplama malzemesi olarak kullanılan metal element.

“...aynı açılardan, çinko çatıların üstünde yansır.” (GYA - 69)

“Çinko çatılar rüzgârdan ıslık çıkarıyordu.” (GYA - 70)

Demir: Dövölüp şekillendirilmesi, çekilip uzatılması, inceltilmesi kolay ve döküme elverişli olduğu için kullanış yeri geniş olan element.

“Kalaycılar, demirciler, tenekeçiler, bakırcılar, bakkallar...” (GYA - 68)

“...durmadan yükselen demir şakırtıları...” (GYA - 129)

Kalay: Yumuşak, gümüş beyazı renginde, düşük sıcaklıklarda kolayca eriyen, çok iyi parlatılabilen, ince levhalar haline getirilebilen metal element.

“Kalaycılar, demirciler, tenekeçiler, bakırcılar, bakkallar, tuhafiyeciler vardı.”
(GYA - 68)

Mermer: Renkli, damarlı ve beyaz çeşitleri olan, perdah ve cilaya elverişli, billurlaşmış bir çeşit kireç taşı.

“...yeni yapılmış küçük bir mermer sütun gibi.” (GYA - 126)

6.8. KENT BİLİMİ TERİMLERİ

Asfalt: Petrolün damıtılmasından elde edilen, katrana benzer siyah maddenin kireç taşı, mıcır veya kırma taşla karıştırılması sonucu oluşan karışım ile kaplanmış yol.

“...parke taşları, asfaltın sökülüş, bozuk yerleri...” (GYA - 116)

“...parke taşları, asfalt, çeşmeler, elektrik direkleri...” (GYA - 120)

Bina: Barınmak veya belli bir maksat için kullanılmak üzere yapılmış her türlü mimari eser, yapı.

“...on onbeş adet taş bina, istasyondur.” (GYA - 32)

“Şehrin ilk büyük binası...” (GYA - 64)

“...böyle binaların yapılmış olmasını gururla karşılıyordu.” (GYA - 67)

Çeşme: Bir kaynaktan gelip bir haznede toplanan veya borularla getirilen suları, kullanılmak amacıyla üzerindeki musluklar vasıtasıyla akıtılması için yapılmış küçük tesis.

“...asfalt, çeşmeler, elektrik direkleri...” (GYA - 120)

İstasyon: Trenlerin yol güzergâhında yolcu ve yük indirip bindirmek için durdukları, binası olan durak.

“...sevimli bir tren istasyonu yapıldı...” (GYA - 17)

“Ovanın orta yerinde yükselen on onbeş adet taş bina, istasyondur.” (GYA - 32)

Kabristan: Mezarlık.

“Şahadil kabristan.” (GYA - 7)

Kale: Eskiden düşmana karşı koymak ve güvenliği sağlamak için savunulması gereken önemli noktalara yapılan, yüksek, kalın duvarlı, burçlu, mazgallı, sağlam ve kuvvetli yapı.

“Kalenin burçları geceye meydan okurcasına...” (GYA - 19)

“...taş, sopa, mavzer ne varsa kaleye saldırmaya başlamışlardı.” (GYA - 33)

“Kaledeki gazino da hoparlörünü kesince...” (GYA - 70)

Koruluk: Koru halinde olan sık ağaçlık yer.

“...Pınarbaşı'nın koruluğunu yokluyor...” (GYA - 8)

“Pınarbaşı'nın koruluğundan ürkütücü güzellikte bir uğultu...” (GYA - 101)

Mesire: Gezilip dolaşılacak yer, gezinti yeri.

“İnsanlar nereye gider? Pınarbaşı mesiredir.” (GYA - 7)

“...bağlar yalnızca bir gezi, bir mesire yeri değildir...” (GYA - 23)

Motel: Tatil için seyahat edenlerin gidip kaldıkları, genellikle deniz kenarında yapılmış küçük otel.

“Her taraf otel yahut motel.” (GYA - 27)

Otel: Müşterilerin yatma, yeme ve çeşitli ihtiyaçlarını bir süre için para ile karşılayan işletme.

“Akşama doğru iniyoruz otele.” (GYA - 26)

“Her taraf otel yahut motel.” (GYA - 27)

“Otelin altındaki lokantada karnımızı doyurduk.” (GYA - 46)

Pasaj: İki yanında dükkânlar bulunan, yalnız yayaların geçtiği üstü örtülü çarşı.

“...işe gidiliyor, bir pasajdan geçiliyor...” (GYA - 11)

“...pasajların bir kapısından girip öbür kapısından boşalıyorlar...” (GYA - 85)

6.9. MİMARLIK TERİMLERİ

Antre: Bir binanın veya dairenin giriş kısmı.

“...bir antresi bile yok...” (GYA - 9)

“Antrenin kapısı sokağa açılıyor.” (GYA - 79)

Avlu: Bir binanın ortasında, yanında veya çevresinde bulunan üstü açık, etrafı duvar, çit vb. ile çevrili yer, hayat.

“...serin olan cami avlusundan gelip geçen eksik olmaz.” (GYA - 8)

“Avluda biri aceleyle kollarını çemriyor.” (GYA - 9)

“Avlusuna küçücük bir çiçeklik yapmıştı bu ara.” (GYA - 14)

Burç: Kale surlarının gerekli yerlerine yapılan savunma kulesi.

“Kalenin burçları geceye meydan okurcasına...” (GYA - 19)

Kerpiç: Tuğla gibi kalıplara dökülerek güneşte kurutulmuş samanlı balçık, çığ tuğla.

“...kerpiç duvarlara çarparak yankılanıyordu.” (GYA - 101)

Kiremit: Çatıları örtmekte kullanılan, yan yana dizilerek suyu aşağıya geçirmeden dışarı akıtacak biçimde yapılmış, kızıl toprağın renginde, pişmiş balçık levha.

“Kiremit çatılara rağmen toprak damlarda tarhana kurutulmasına.” (GYA - 66)

Köprü: Aralarında doğrudan doğruya geçişi önleyen bir engel bulunan iki yeri birbirine bağlayan veya bir trafik akımının diğerini kesmeden üstten geçmesini sağlayan yapı.

“Bir adam köprüntün korkuluğuna dayanmış.” (GYA - 19)

“...köprüntün ek yerlerinden durmadan yükselen demir şakırtıları...” (GYA - 129)

“Meydanın ortasındaki demir köprü...” (GYA - 136)

Kubbe: Yarım küre şeklinde olan bina, dam.

“...çerçevenin dışında kalmış minare ve kubbe silüetleriyle tamamlanıyor.” (GYA - 130)

Mihrap: Câmî, mescit gibi ibadet yerlerinde kible duvarında bulunan, cemaatle namaz kılınırken imamın önünde durduğu, zeminden biraz yüksek girintili yer.

“Mihriba yakın yerlerde diz çökmüş oturuyorlardı.” (GYA - 121)

“Mihriba doğru yürürken dönüp arkasına baktı...” (GYA - 121)

Sofa: Evlerde oda kapılarının açıldığı ve eskiden ev halkının birlikte oturduğu, yemek yediği genişçe yer, hol.

“Sofada gezinirken ya da inip çiçekleriyle uğraşırken...” (GYA - 14)

Sütun: Cami, saray, konak vb. yapılarda mermer, taş, ağaç, maden veya çimentodan yapılan ve üst kısmında sütun başlığı denilen çıkıntılı bölümü olan silindir şeklinde, dikine konulmuş, destek, kolon.

“...oradaki sütunun yanında durdu.” (GYA - 124)

“...yeni yapılmış ayrı bir sütun gibi...” (GYA - 125)

“...yeni yapılmış küçük bir mermer sütun gibi.” (GYA - 126)

Şadırvan: Genellikle câmi avlularında bulunan, ortasındaki fiskiyeden ve kenarlarındaki musluklardan su akan, üzeri açık veya bir kubbe ile örtülü, daire şeklinde, dört köşe veya çok köşeli havuz.

“...ki bu avlularda genellikle 'şadırvan havuzu' vardı...” (GYA - 97)

6.10. MÜZİK İLE İLGİLİ TERİMLERİ

Aranjman: Bir müzik eserinin belirli çalgılar veya seslere göre yeniden düzenlenmesi.

“...bir dile benzeterek söylemeye çalıştıkları “aranjmanlar” bu hafif kaynaşma içinde birden ortaya çıkar...” (GYA - 129)

Caz: Kuzey Amerika zencilerinin bütün dünyaya yayılan musikisi.

“Salonun dip taraflarından caz sesi duyuluyordu.” (GYA - 71)

“...caz sustuğu zaman burada bir orkestra olduğunu anlıyor insan...” (GYA - 73)

Ezgi: Nağme, melodi.

“...ince saz ezgileri duyulmaya başladılar.” (GYA - 69)

Gramofon: Üzerine ses kaydedilmiş plakları çalıp dinlemeye yarayan alet.

“Dondurmacılar, hâlâ o eski gazelleri çalıyordu gramofonlarında.” (GYA - 99)

Hoparlör: Elektrik enerjisini sese çevirmeye ve bu sesi istenen yüksekliğe çıkarmaya yarayan alet.

“Kaledeki gazino da hoparlörünü kesince...” (GYA - 70)

Nota: Musiki seslerini belirtmek için kullanılan işaretler ve bu işaretlerden meydana gelen musiki yazısı.

“...rüzgârın uğultusunu belli bir nota üstende donduruyor gibi.” (GYA - 71)

Orkestra: Çok sesli bir müzik eserini seslendiren çalgıcılar topluluğu.

“Zelda duymamış gibi orkestranın bulunduğu yana bakıyor.” (GYA - 106)

“Döndüğümde orkestra gürültülü bir parça çalıyordu.” (GYA - 107)

“Birden orkestranın gürültüsü yükseliyor yeniden.” (GYA - 112)

Oryantal: Daha çok göbek hareketlerine dayalı olarak yapılan dans.

“Sonra uzunçalar bir oryantal koyuyor pikaba ve konuklarını eğlendirmek için oryantal yapmayı deniyor becererek üstesinden gelerek.” (GYA - 15)

Pikap: Plak dinlemek için kullanılan elektrikli veya pilli alet.

“Müziğin sesi iyiden iyiye yükseliyor pikaptan.” (GYA - 17)

Pist: Dans etmek, gösteri yapmak için düzenlenmiş açıklık, küçük meydan.

“Ortadaki küçük pistte adım atacak yer yoktu.” (GYA - 105)

“...birlikte pistin kalabalığına karıştılar...” (GYA - 107)

“Pistte birikmiş kalabalık bu kez sessizliğin temposuna uyarak...” (GYA - 110)

Piyano: Tam sesler için beyaz, yarım sesler için siyah olarak ayrılmış tuşlara parmakla basılınca bunlara bağlı bir çekicinin harekete gelerek ait olduğu tele vurması suretiyle ses veren, birçok sesi bir anda işittirebildiği için Batı müziğinin en önemli aleti olan klavyeli, çok sesli çalgı.

“Gül yerine anason, ut yerine piyano..” (GYA - 100)

Revü: Çeşitli dans ve oyunlardan oluşmuş, zengin görünümlü sahne gösterisi.

“Bana kalırsa en iyisi revüye gitmek, diyor Ömer.” (GYA - 26)

Saz: Her çeşit musiki aletine verilen isim, çalgı.

“Ve bir “saz” vardı.” (GYA - 66)

“ ‘Saz’lardan yavaş yavaş ince saz ezgileri duyulmaya başlardı. ” (GYA - 69)

“Arkasından sazlar boşaldı. ” (GYA - 70)

Tempo: Bir müzik parçasının bölümlerinin hızlarını, ağır veya hızlı çalınacağını belirtmek için kullanılan kelime.

“...kalabalık bu kez sessizliğin temposuna uyarak dağılıyor...” (GYA - 110)

Tiz: İnce, keskin (ses), pes karşıtı.

“Bir bebeğin tiz bir çığlık halindeki ağlaması...” (GYA - 117)

Ut: Teknesi yarım armudu andıran, dilim adı verilen 17 ile 27 ahşap şeridin birbirine yapıştırılmasından meydana gelen, göğsü ladinden, perdesiz, kısa saplı, mızraplı çalgı.

“Gül yerine anason, ut yerine piyano..” (GYA - 100)

Uzunçalar: Üzerine seslerin düşük devirle kaydedildiği büyük boyutlu plak.

“Sonra uzunçalar bir oryantal koyuyor pikaba ve konuklarını eğlendirmek için oryantal yapmayı deniyor becererek üstesinden gelerek.” (GYA - 15)

Volüm: Ses hacmi, sesin duyulabilir olma durumu.

“Yüksek volümlü bir gürültüsü var ve.. hız.” (GYA - 79)

6.11. RUH BİLİMİ TERİMLERİ

Bilinç: İnsanın kendisini ve çevresini tanıma yeteneği, şuur.

“...karıncanın kıpırtısı bile denetim altındayken som bilinç olan insanın...” (GYA - 14)

“...bir ömrü bilinçsizce israf edip durmuştu.” (GYA - 32)

“Üçbin dolar mı, diye sordum bilinçsizce.” (GYA - 42)

Cinnet: Delilik, çılgınlık.

“...kapalı salonlarda nasıl bir cinnetli hayatını sürdürdüğünü...” (GYA - 48)

Düş: Uyurken zihinde beliren hayaller ve düşünceler, rüya.

“Bir düş gördü.” (GYA - 33)

“Belki de düş görüyordum.” (GYA - 39)

“Sonra bir gün gerçekte karşılaşınca düş kırıklığı..” (GYA - 89)

Güdü: İnsanı harekete geçiren, akıl tarafından da onaylanabilen sebep.

“Daha çok söyle bir güdüyle yapıyorum bunu.” (GYA - 79)

“...hovardalığın tadını çıkarma güdüsü gizliydi.” (GYA - 98)

Havsala: İnsanın anlama, kavrama, kabul edebilme ve tahammül derecesi.

“...nasıl olup da katlanabildiğini havsalası almıyor.” (GYA - 48)

“...bu birdenbire ortaya çıkmayı havsalası almıyordu.” (GYA - 120)

Heves: Gelip geçici istek, arzu, meyil.

“Beni dinlemek için hevesi yok gibiydi.” (GYA - 40)

“...ezanla beraber uyanabilme hevesiyle hemen uyurdu.” (GYA - 97)

İrade: Bir şeyi yapıp yapmama konusunda karar verebilme ve bunu uygulayabilme gücü.

“İradesiz bir insanı anlatıyorsun sen.” (GYA - 76)

İsyan: Karşı gelme, itaatsizlik etme, başkaldırma.

“...bu isyan dolu sese verecek bir cevabı yoktu.” (GYA - 31)

“Yani herkes her şeye hazırdır: ibadete ve isyana.” (GYA - 70)

“...içi tuhaf bir karşı koymayla, isyanla yüklendi.” (GYA - 121)

Kaygı: Üzücü bir şey olacak korkusundan doğan endişe, gam, keder, tasa.

“...onların kaygısını mı besliyorsunuz içinizde?” (GYA - 48)

“... ‘benim konuşmam mı iğrenç olan?’ diye soruyor kaygısızca.” (GYA - 53)

Melankoli: Hüznün hâkim olduğu ruh hali.

“Yalnız insan değil, eşya da tuhaf bir melankoliye bürünmüştür.” (GYA - 70)

Menfur: Nefret edilen, nefret uyandıran, iğrenç.

“...üzerime bir menfurluk bulaşacakmış gibi geldi bana hep.” (GYA - 38)

Miskinlik: Aşırı derecede, tembel, uyuşuk, mıymıntı olma durumu.

“Aldatılmış olmanın özrüne sığınmak, bu da bir miskinlik değil mi?” (GYA - 33)

Ruh: İnsan ve hayvanda vücudu canlı kılan, bilen, duyan ve idrak eden hayat gücü, hayat cevheri, can.

“Onların yükseldikleri ruh yüceliği şimdi çok yabancı.” (GYA - 31)

“Artık ruhunuz her şeye hazırdır.” (GYA - 48)

Utku: Zafer duygusu.

“...utku içindeyken bile kendimi hep ezilmiş gibi duyumsamaktan alıkoyamayacak mıyım?” (GYA - 45)

“...diyor Sitare utkulu bir bakışla...” (GYA - 109)

6.12. TIBBİ TERİMLER

Aspirin: Ağrı kesici, ateş düşürücü, kan sulandırıcı ve yangı giderici olarak kullanılan hap.

“Aspirin. Sonra aspirini bedavaya getirebilir miyim düşüncesiyle makineye para atıyorum.” (GYA - 27)

Hap: Kolayca yutulabilmesi için ufak yuvarlaklar hâline getirilmiş ilaç.

“Hap falan aldı mı yemekten sonra?” (GYA - 22)

“Gerçi epey para kaybetti ama uyku hapi almadan önceydi.” (GYA - 78)

“Sitare, diyorum, uyku hapi aldığın doğru mu?” (GYA - 93)

Hastalık: Organizmada birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla sağlığın bozulması durumu; rahatsızlık, çor, dert, sayrılık, illet, maraz, maraza, zor, esenlik karşıtı.

“...birden komaya girmiş, daha önce hiçbir hastalığı yokmuş...” (GYA - 21)

Kadavra: Tıp öğrenimi yapanların üzerinde çalışmaları için hazırlanmış insan veya hayvan cesedi.

“Kadavralar. Kadavralarla uğraşarak bir yere gelinir mi?” (GYA - 5)

Koma: Bir kimsenin işitme, görme, anlama ve hareket etme gibi iradi faaliyetlerini hemen hemen tamamen kaybettiği, genellikle hastalık veya şiddetli darbe yahut sarsıntı sonunda meydana gelen derin baygınlık durumu.

“...birden komaya girmiş, daha önce hiçbir hastalığı yokmuş...” (GYA - 21)

“Komadan çıkmadan midesini yıkayamayız.” (GYA - 22)

Kriz: Birdenbire gelen ve kısa süren hastalık nöbeti.

“Gece kriz geçirdi Çarli...” (GYA - 21)

“...yani Çarli'ye kriz gelmeden bir gün önce...” (GYA - 78)

Serum: Vücudun su ihtiyacı yanında besleyici maddeleri de sağlayan ve damar yoluyla vücuda verilen sıvı.

“...çevrede bir kan merkezi varmış, oksijen tüpü, serum..” (GYA - 22)

Sıtma: Sulak yerlerde ve bataklıklarda yaşayan sivrisineklerin ısırmasıyla insana bulaşan, değişik aralıklarla tekrarlanan ateş nöbetleriyle kendini gösteren, dalak, karaciğer büyümesinin yanı sıra kansızlığa sebep olan, tedavi edilmezse ölüme yol açabilen mikrobik hastalık.

“...yıllar önce bir bataklık ve sıtma yatağı olan ova...” (GYA - 17)

Tedavi: Hastayı iyileştirme, sağaltım, terapi.

“...Çarli'yi normal tedaviye alacaklarmış, aldılar.” (GYA - 22)

6.13. ZANAAT VE İKTİSAT TERİMLERİ

Ark: İçinden su akıtmak için toprak kazılarak yapılan açık oluk, arık, dren, karık.

“Bu yıl açılmayan su arki gelecek yıl açılacaktır” (GYA - 24)

Balmumu: 1. Arıların peteklerini yapmak için karın halkaları arasında salgıladıkları yumuşak ve sarımsı madde. 2. Bu maddenin sanayide kullanılmak için yapay olarak hazırlanmış.

“Çarli çok yumuşak ‘bir şey.’ Nasıl diyeyim.. balmumu gibi, yahut daha doğrusu.” (GYA - 63)

Bono: Belirli miktar paranın, belirli bir vade sonunda ödeneceğini gösteren, üzerinde düzenleme yeri veya ödeme yeri ifadelerinden en az birinin bulunduğu bir yıldan kısa vadeli borç senedi.

“Vadesi ne zaman geliyor bu bonoların?” (GYA - 11)

Cila: Bir şeyi parlatmak için kullanılan kimyasal bileşik.

“... eski olanın üstüne bir cila, bir vernik çekiyordu.” (GYA - 67)

Çek: Bir kişinin, bir banka ya da başkası üzerinde bulunan alacağının tümünü ya da belirli bir çek karnesi bölümünü diğer bir kişiye ödetmek amacıyla düzenlediği belge, ödeme buyruğu.

“ellerinde fişler.. çekler.. gidip gelerek.. özenli elbiseler.” (GYA - 108)

Çuha: Yünden dokunmuş, tüysüz, ince ve sık kumaş.

“...kumaşlardan anlamıyorum, belki kadifedir, hayır çuha...” (GYA - 73)

“Çuha kırmızısından çivit mavisine kadar bütün koyu renkleri deneyen...” (GYA - 107)

Fiş: Kumarda, bazı alışveriş işlerinde para yerine kullanılan pul vb. şey.

“ordan oraya seğırtmeleri.. ellerinde fişler.. çekler.. gidip gelerek..” (GYA - 108)

İhraç: Ülkede elde edilen veya yapılan bir malı yurt dışına satma.

“...bu çiçekleri yetiştirip dünyanın her yerine ihraç ediyorlar..” (GYA - 89)

Kendir: Kendirgiller familyasından, sap liflerinden halat ve çuval yapılan bitki, kenevir.

“...iskele dubalarına atılan ayak bileği kalınlığındaki kendir halatların...” (GYA - 129)

Koloni: Bir memleketteki göçmen topluluğu ve bu topluluğun yerleşmiş olduğu yer.

“...kimbilir belki ayrı bir kolonileri vardır hâlâ bir yerlerde...” (GYA - 89)

Okka: 1283 gram büyüklüğündeki bir ağırlık ölçüsü.

“Çarli, yüzyirmi okka çekiyordu.” (GYA - 20)

Öşür: Eskiden toprak ürünlerinden onda bir nispetinde alınan vergi.

“...alınan ürünü ölçerken onda birini öşür diye ayırırlardı.” (GYA - 65)

Paydos: Herhangi bir işi bıraktırmak için söylenen söz.

“bir paydos zili, bir telefon zili, bir kapı zili, bir bisiklet, teneffüs..” (GYA - 12)

Tarh: Bahçelerde çiçek dikmeye ayrılmış yer.

“...renk renk serpilten çiçek tarhlarını seyretmektedir...” (GYA - 17)

Vade: Bir işin yapılması, bir borcun ödenmesi için tanınan zaman, mühlet, mehil.

“Vadesi ne zaman geliyor bu bonoların?” (GYA - 11)

Vernik: İnce bir tabaka olarak uygulandıktan sonra saydam biçimde katı duruma gelen, kuruyan yağlar, reçine ve çözücünden oluşan kaplama malzemesi.

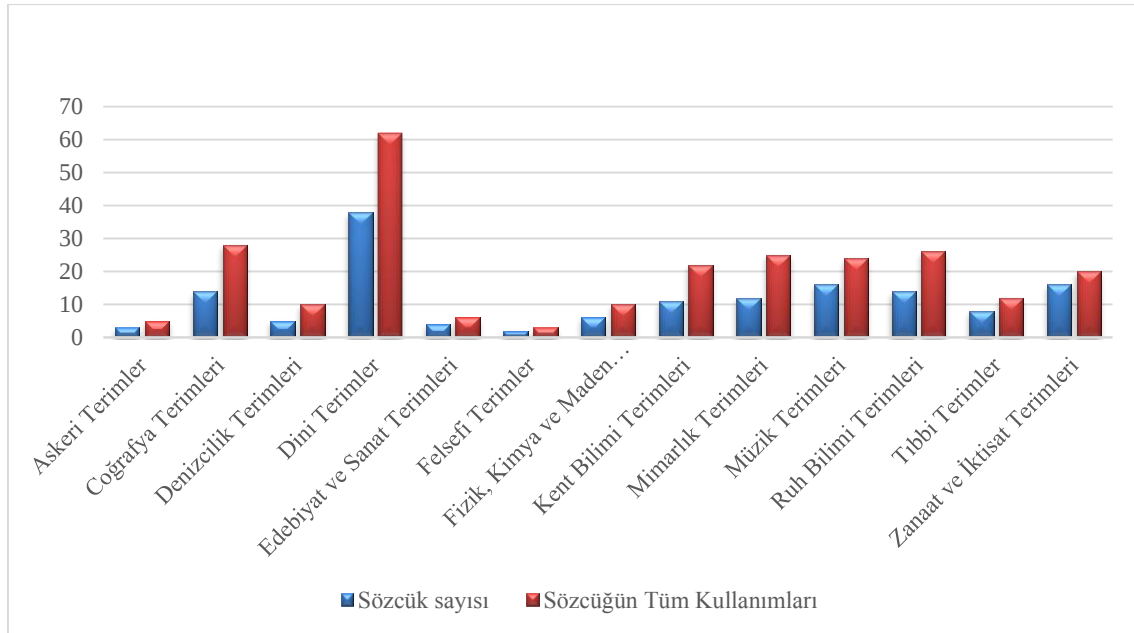
“... eski olanın üstüne bir cila, bir vernik çekiyordu.” (GYA - 67)

“Yalnız vernikleri görenler.” (GYA - 69)

Tablo 4. Terimler ve Sayısal Dağılımı

	Sözcük sayısı	Sözcüğün Tüm Kullanımları
Askeri Terimler	2	2
Coğrafya Terimleri	14	28
Denizcilik Terimleri	5	10
Dini Terimler	40	64
Edebiyat ve Sanat Terimleri	4	6
Felsefi Terimler	2	3
Fizik, Kimya ve Maden Terimleri	6	10
Kent Bilimi Terimleri	11	22
Mimarlık Terimleri	10	23
Müzik Terimleri	16	24
Ruh Bilimi Terimleri	14	26
Tıbbi Terimler	8	12
Zanaat ve İktisat Terimleri	16	20
Toplam	148	253

Şekil 4. Terimlerin Sayısal Dağılımı

Eserde tespit edilen terimler incelendiğinde ise on üç farklı başlıkta incelenebilecek türde terime erişilmiştir. Bu başlıklar içinde de en fazla kullanıma sahip olan başlık dini terimler başlığıdır. Yazarın da üslubu, eserlerindeki konu seçimi ve GYA adlı eserin konusu düşünüldüğünde dini ifadelerin çokluğu anlamlı bir nedene bağlanmaktadır. Gül yetiştiren adamın İslamcı yönü ve yazarın edebi hayatı boyunca bağlı kalmaya çalıştığı “Müslümanca düşünme” anlayışı dini terimlerin sayıca fazla olmasını açıklamaktadır. Eserde en az sayıda örnek içeren terimler ise felsefi ve askeri terimlerdir.

7. YÖRESEL KULLANIMLAR

Çalışmada özellikle Gül yetiştiren adam hikâyesi ve bağlantılı bölümlerin anlatımında ele alınmaya değer sıklıkta yöresel kullanıma rastlanmıştır. Çalışmanın söz varlığının değerlendirilmesi ve yöresel kullanımların tespit edilebilmesi adına eserde geçen bu tarz söyleyişlere ait tüm örnekler bu kısımda gösterilmiştir. Verilen örneklerin anlamları GTS ve *Yeni Tarama Sözlüğü* (YTS) (Dilçin, 1983) yardımıyla açıklanmıştır. YTS ile verilen tanımlar ayrıca parantez içinde belirtilmiştir.

Alambaç: Yüksek alev, çalı, ot ateşi.

“O kocaman ot yığını, açıkta bir yerde ateşe verilir, alambaçtır...” (GYA - 22)

Bastık: İnce, yufka görünüşünde kurutulmuş meyve ezmesi, pestil.

“Üzüm suyu bezlerin üstüne serilip kurutulur, bastık yapılır sonra bastıklardan samsa yapılır...” (GYA - 23)

Bellemek: 1. Kararlaştırmak, işaretlemek. 2. Zannetmek, sanmak.

“İşte, kendine ilke bellediği söz:” (GYA - 18)

“...ilkin şiir okuyacaksın. Seni bir adam belleyecek..” (GYA - 102)

Bıldırki: Evvelki, geçen.

“Şu durumu bıldırki gibi değildi.” (GYA - 98)

Çemremek: Kolunu veya paçalarını sıvamak, eteğini toplamak. (YTS)

“Avluda biri aceleyle kollarını çemriyor.” (GYA - 9)

Çıkın: Bir beze sarılarak düğümlenmiş küçük bohça, çıkı. (YTS)

“İsteyen istediği kadar çıkını dolduruyormuş.” (GYA - 103)

Daraba: Dükkân kepengi, tahta perde.

“Akşam olunca esnaflar dükkânlarının darabalarını kapatıyor...” (GYA - 68)

127) “Çarşı içinde, kaldırılan bir iki darabanın sesi, derin yankılar yaptı.” (GYA -

Demin: Az önce.

36) “Biliyor musun demin bir düş gördüm, dedi adam, sen gelmeden önce.” (GYA -

“Deminden beri seni uyandırmaya çalışıyordum.” (GYA - 39)

“Demin bir şey söyledin, beni nerde gördüğünü hatırladığını...” (GYA - 76)

27, 28, 83, 87, 89, 93, 94

Dinlence: Rahatlık.

- 24) “...meşakkatli bir uğraşıdır bağ zamanı, bir dinlencedir, yenilenmedir...” (GYA

Dönenmek: Fırsat gözeterek bir şeyin çevresinde dolaşmak.

“...herkes kendi endişesinin bulanık çalkantısında döneniyor...” (GYA - 21)

Eprimek: Dağılıp ayrılacak duruma gelmek, erimeye, dağılmaya yüz tutmak.
(YTS)

“...döşemesi solmuş, eprimiş bir kanepe...” (GYA - 9)

Gardaş: Kardeş anlamında kullanılır.

“Selamünaleyküm gardaş” (GYA - 8)

Gurban: Kardeş anlamında kullanılır, sevgi belirtir.

“Ve aleykümüsselam gurban” (GYA - 8)

Gücenmek: Bir kimseye kırılmak, darılmak, incinmek.

“Anlatmak istemiyorsun, dedi çocuk gücenerek...” (GYA - 37)

“Gücenmezsen bir şeyi tekrarlayacağım, Sitare seni kullanıyor...” (GYA - 77)

“ ‘Beni konuk sayarsanız gücenirim’ diye karşı koyuyordu Zelda.” (GYA - 105)

“İhmal edilmelerine gücenmiş bir halle..” (GYA - 116)

Haydin: Haydi.

“Haydin içeriye girelim, diye bağılıyor konuklara, Çarlı içerde.” (GYA - 15)

Haza / Hazar: Tabi ki, evet ve herhalde gibi anlamlarda kullanılır.

“Çünkü adam haza Amerikalıdır.” (GYA - 52)

Hezen: Damların üzerine dökülen kalın ve büyük ağaç, kırı. İri, büyük.

“Kimine göre bilek kalınlığındadır, kimileri de hezen gibi olduğunu söyler...”
(GYA - 24)

Hezaren: Bambu ve Hint kamışı denen bitki. 2. . (Fars. *hezār-reng* “bin renkli”den *hezaren*) Düğün çiçeğigillerden, hekimlikte kullanılan, bir veya çok yıllık otsu bitki, bit otu. Delphinium: *“Tarla hezarenı.” “Bahçe hezarenı.”*

“...bir kanepa, iki koltuk, bir iki yoksul sandalye hezarenden, bir iki tahta sehpa, bir teneke sehpa.” (GYA - 9)

Hudayinabit: Ekilmeden kendiliğinden biten (bitki). Sahipsiz, başıboş, kendi kendine yetişen (kimse) için de mecazen kullanılır.

“Hudayinabit gibi bakıyorsun bana. Dünyaya beni leylek getirip bırakmış gibi..”
(GYA - 91)

Irgalanmak: Sallanmak, kıpırdanmaya başlamak.

“...gelenlere ne memnun olmuş, ne tedirgin, öyle, uzaktan, ırgalanmaz bakıyor...” (GYA - 15)

“Kalabalık içten içe ırgalanır gibi oldu...” (GYA - 126)

“Kalabalık ırgalandı gene.” (GYA - 126)

“...görünür görünmez bir ırgalanmayla küçücük kıpırdanışlarla halkalanıyordu.” (GYA - 117)

Peder: Baba.

“Peder nasıl?” (GYA - 8)

Samsa: Baklavaya benzer bir çeşit hamur tatlısı.

“...üzüm suyu bezlerin üstüne serilip kurutulur, bastık yapılır, sonra bastıklardan samsa yapılır...” (GYA - 23)

Kanırtmak: Büküp zorlayarak yerinden oynatmak. (YTS)

“...kendir halatların kanırtılmasından yayılan inlemeler...” (GYA - 129)

Kazmak: Ekip biçmek, tarım yapmak.

“...bir kâğıt imzalanıyor, bağ kazınıyor, telefon ediliyor, zil çalıyor.” (GYA - 12)

Keh: Kenar, köşe, uç.

“Sen de damın kehine çömelmiş bizi seyrediyorsun.” (GYA - 117)

Kekreleşmek: Ekşimek, acımak.

“Birden içim kekreleşir gibi olurken, her şeyden tat alabilme gerçeği yardımına koşuyor.” (GYA - 49)

Kerevet: Yatak yapılan yer, seki, tahtadan yapılmış oturacak yer. (YTS)

“Kerevetin altına bakıver.” (GYA - 11)

“Sonra kerevetin altından çıkarıp aldı çoraplarını.” (GYA - 119)

Mesere / mâsere: Pekmez kaynatılan kazan, yer.

“Bağ damını onarmışsınız, üzümler olmuş, rahmetli anamla mâsereyi yakmaya uğraşıyoruz.” (GYA - 117)

Nahir: Sığırın yayılmaya götürülmek için toplandığı, yayıldığı yer. Değişik tür hayvanlardan oluşan sürüye de nahir denilmektedir.

“Akşamdan önce sığırlar nahirden dönmüş olurdu.” (GYA - 68)

“Nahıra gitmek için hazırlanan bir inek, horozdan daha acele davranarak böğürdü bir kez.” (GYA - 118)

Pisipisi: Buğdaygillerden tarla ve yol kenarlarında kendi kendine biten bir tür arpa.

“Havada pisipisiler uçuşmaya başladı.” (GYA - 70)

Purluk: Alçı taşının bulunduğu yer, taş ocağı.

“...purluk ay ışığında bembeyaz pırıldar, ay döner...” (GYA - 24)

“...sabahleyin gözünü açar açmaz purluğun parlak taşlarını görünce gözlerini yumar bir süre...” (GYA - 25)

Savuşmak: Bulunduğu yerden aceleyle, gizlice ayrılmak.

“Kız savuştu.” (GYA - 72)

Seğirtmek: Koşmak, yetişmek.

“...bel kırarak ordan oraya seğırtmeleri..” (GYA - 108)

Sele: Söğüt sürgünlerinden örülmüş, leğen tipinde, yayvan sepet.

“...yaz sonlarına doğru üzümler iyice olgunlaşmıştır, selelerle olgun üzümler toplanır...” (GYA - 23)

Şıra / Şire: 1. Henüz mayalanmamış üzüm suyu. 2. Bazı meyve ve sebzelerin özü.
3. Süzölmüş afyon.

“Bağlara çıkıp kışlık şıraların yapılmasına.” (GYA - 6)

“Aylardan TEMMUZDUR, AĞUSTOSTUR, EYLÜLDÜR, şire vakti EKİMDİR.”
(GYA - 66)

Tiyek: Üzüm asmasının taze filizi. Üzüm kütüğü.

“...çevik adımlarla tiyeklere doğru koşar, bir salkım üzüm koparır...” (GYA - 25)

Yazı: Düzölçek ova, bağ, bahçe, ova, kır.

“Sonra, şafaktan önce ilkin yazıya giden ırgatların sesi duyulmaya başlar.”
(GYA - 69)

“Rüzgâr, üçer beşer kişilik kümeler halinde yazıya giden kadınların üstündeki paçavraları uçuşturuyordu.” (GYA - 116)

“Yazıya giden kadınların üstündeki paçavraları rüzgârla uçuşuyordu.” (GYA - 118)

Yeltenmek: Teşebbüs etmek, kalkışmak.

“Koltuğuna dayalı bastonunu kavramak için yelteniyor.” (GYA - 16)

Zahire: Gerektiğinde kullanılmak için saklanan tahıl, aşlık.

“Bağlar yalnızca bir gezi, bir mesire yeri değildir, kışlık zahire hazırlanır orada...”
(GYA - 23)

Zerzevat: Sebze.

“Zerzevatlar susuzluktan kurumuştur ya da ihtiyar erik ya da kaysı ağacının kesildiği yere de zerzevat ekilecektir...” (GYA - 24)

8. ARGO

Bu bölüm başlığı altında tanımlanan söz varlığı öğeleri (*KAL*) ve *Büyük Argo Sözlüğü* (*BAS*) (Aktunç, 2002) kullanılarak tanımlanmıştır. *BAS* üzerinden tanımlananlar ayrıca belirtilmiş olup diğer tanımlar *KAL* üzerinden yapılmıştır.

Âdî: Her zaman görülebilen, fevkalâdeliği olmayan, sıradan, alelâde.

“...ressam değil adi bir boyacıdır diyorlar onun için...” (GYA - 16)

Afyonlanmak: Uyuşturucu ve keyif verici olarak afyon kullanmak.

“...boynu bükük olarak yatıp kalmışlar, afyonlanmışlardı.” (GYA - 101)

Alçaklık: Kötü ve ahlâksızca davranışlarda bulunan (kimse); hâin, bayağı, aşağılık, soysuz, denî.

“Bütün alçaklıklar bile doğal, çünkü alçaklık doğal.” (GYA - 45)

“İnsanların alçaklıkları da bundan ileri geliyor...” (GYA - 93)

Anasının dini / ananın örekesi: Saçma bir söz karşısında, “daha neler”, “öyle şey olur mu?” gibi bir anlamda söylenir.

“Anasının dini, dedi öbürü.” (GYA - 101)

Aptal: Davranışlarını kontrol etmekten âciz, zekâsı kıt (kimse), bön, alık, budala.

“Aptallar, dedim elimde olmadan” (GYA - 58)

Babalık: Yaşlı kimselere hitap sözü.

“Ne istiyorsun babalık, diye sordu aralarından biri.” (GYA - 125)

Bendensiniz! : Para ödenmesi gereken bir durum veya olay karşısında karşı tarafın da masraflarını karşılamak amacıyla söylenen kaba söz.

“Bu gece bendensiniz çocuklar, diyordu...” (GYA - 105)

Cabadan: Bedavadan, fazladan verilen şey.

“...gününün her anını cabadan yaşıyormuşça bir değerlendirme...” (GYA - 14)

“...sana gözyaşların için cabadan bir gün daha vermişler..” (GYA - 18)

Dalkavuk: Kendisine çıkar sağlayacak olanlara aşırı bir saygı ve hayranlık göstererek yaranmak isteyen kimse, huluskar, yağcı, yalaka, yağdanlık, yalpak, yaltak, yaltakçı, kemik yalayıcı, çanak yalayıcı.

“... diyor Ömer dalkavukça.” (GYA - 26)

Dazlak: Tepesindeki saç dökülmüş olan (kafa veya kimse), cavlak.

“Dazlak kafalı, orta yaşını bulmuş, kibirli adam...” (GYA - 131)

Deyyus: Küfür ve hakaret sözü olarak kullanılır. Kerata.

“Bir sopa çekmeli deyyusa...” (GYA - 11)

Domuz: Sağlam, çok akıllı, uyanık.

“...çok domuz bu kadın, her şeyi çok ustalıkla ayarlıyor...” (GYA - 53)

Forsu olmak: Sözü geçer olmak, istediğini yaptırabilecek itibara sâhip olmak.

“Forsumuz geçer yeğenim.. bir işin varsa halledelim.” (GYA - 69)

Hastir: “Defol”, “halt etmişsin”, “dediğin yanlış” anlamlarında kullanılır.

“Hastir ordan” (GYA - 102)

Hovardalık: Zevki için hiç düşünmeden bol bol para harcayan (kimse).

“...hovardalığın tadını çıkarma güdüsü gizliydi.” (GYA - 98)

Kancık: Hilekâr döneke, sözünde durmayan (kimse), kalleş.

“...rutubetli, entrika yüklü, döneke, kancık hayatlar..” (GYA - 130)

Karı: (Kaba) Kadın.

“Haa, anladım, dedi beriki, şu karıyı diyorsun.” (GYA - 102)

“Ulan karı böyle tavlanır, ilkin şiir okuyacaksın.” (GYA - 102)

Kelek: Yeterli derecede olgunlaşmamış, ham, basit, aptal kimse. (BAS)

“Ve ara sıra oynadığını söyleyen adam kumarbaz değildir. Kelektir.” (GYA - 48)

Koca öküz: Kalın kafalı, akılsız, görgüsüz, kaba kimse.

“Kendi halini bilse ya, o da yok, koca öküz.” (GYA - 9)

Matrak geçmek: Birisi ile alay etmek, birisini alaya almak. (BAS)

“Matrak geçme. Sana bir soru sordum.” (GYA - 94)

Maval: Asılsız, uydurma, anlamsız ve can sıkıcı söz, yalan, martaval. (BAS)

“Geç be yeğenim, dedi ilki, maval bunlar.” (GYA - 102)

Nonoşum: Efemine (erkek). Edilgin, eşcinsel (erkek). Birine sevgiyle yaklaşıldığında kullanılan söz. (BAS)

“Biraz daha sabır nonoşum, birlikte kalkarız şimdi.” (GYA - 9)

Orospu: Kolay elde edilen, düşük ahlaklı kadın.

“Orospuya âşık olanın, diye bir küfür savurdu öteki.” (GYA - 102)

Ödle: Korkak, ürkek, tabansız (kimse).

“Oysa sünepeliktir bu, ödleklidir, kaçaklıktır.” (GYA - 31)

... Paklar: Lâyığı ...dir, ancak ... hakkından gelir, ancak ... halleder.

“Burası bize göre değil, dedi Tansel, bizi Mahmutpaşa paklar, acele edersek yetişiriz.” (GYA - 134)

Palavra: Uydurma, asılsız bir söz veya haberi gerçekmiş gibi ortaya atmak. (BAS)

“Yalan, dedi Tansel.

Niye yalan olsun?

Palavra.” (GYA - 72)

Patlama! : Dayanamayacak kadar sıkılmak, sıkıntıdan, sabırsızlıktan bunalmak.
“Canımı çok sıktın, yeter” anlamında öfke sözü.

“Patlama, diyor Sitare usulca.” (GYA - 12)

Salak: Görünüşü, davranışları aptal ve akılsız etkisi bırakan (kimse).

“Salaklar, dedi Sitare.” (GYA - 44)

Sepetlemek: Kovmak; başından savmak; gitmesini sağlamak. Gitmesini sağlayacak şekilde davranmak, üstü kapalı kovmak, defetmek. (BAS)

“ ‘Şu önündekini zıkkımlansın, şimdi sepetlerim onu’ diyor.” (GYA - 51)

Sünepe: Kılıksız, uyuşuk, pısırık, miskin (kimse).

“Oysa sünepeliktir bu, ödleklidir, kaçaklıktır.” (GYA - 31)

Top (Topu) atmak: İflâs etmek, ticaretini sürdüremeyecek duruma düşmek. (BAS)

“... ben olmasam çoktan top atardı Cehennem Ateşi Zift Döküm Fabrikası” (GYA - 12)

Ulan: Kaba bir hitap sözü.

“Farz mı edeyim.. nasıl farz ederim ulan?” (GYA - 102)

“Ulan karı böyle tavlanır, ilkin şiir okuyacaksın.”

Vay anasını: Öfke, şaşma bildirir sözdür. ,

“Ulan bütün şehir bu karıya âşık be, vay anasını.” (GYA - 102)

Yaylan! : Çekil, git.

“hadi yavrum, yaylan, ben yalnız kalacağım.” (GYA - 104)

Zıkkımlanmak: Hakaret yoluyla, yemek, yiyip içmek.

“ ‘Şu önündekini zıkkımlansın, şimdi sepetlerim onu’ diyor.” (GYA - 51)

9. AYETLER

Tüm bu söz varlığı unsurlarına ek olarak GYA’da Kur’an-ı Kerim’den ayetlere de yer verilmiştir. İlgili ayetler Kur’an-ı Kerim’de (KK) geçtiği sûre ve GYA’da bulunduğu sayfalar belirtilerek bu bölüme eklenmiştir.

“Artık gök yarılp da kırmızı sahtiyan gibi bir gül olduğu zaman/ Rabbinizin hangi nimetlerini sayarsınız yalan” (KK, Rahman Suresi 37-38. Ayetler) / (GYA - 123)

“...Mücrimler simalarından tanınır da yakalanır perçemleriyle ayaklarından/ Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini sayarsınız yalan...” (KK, Rahman Suresi 41-42. Ayetler) / (GYA - 123)

“Kâfirleri dost edinenler ve onlara benzemek isteyenler onlardan olur. Onlar zalimlerdir.” (KK, Maide Suresi 51. Ayet) (GYA - 126)

“Allahtan korkun!” (KK, Maide Suresi 35. Ayet) (GYA - 126)

10. DOĞRUDAN YABANCI SÖZCÜK VE CÜMLE KULLANIMI

Sıklığı az olmakla birlikte eserde ikinci dilde söylemler de yer almaktadır. Bunlar İngilizce kullanımlar olup daha çok Sitare ve arkadaşlarının diyaloglarında geçmektedir. Kullanımlar bu bölümde GYA’dan (Özdenören, 2021) doğrudan alınıp eklenmiştir.

“Kiss me, diyor Sitare.” (GYA - 12)

“Oh, come on, diyor.” (GYA - 12)

“Oh, darling, diyor, come on.” (GYA - 12)

“Kiss me, diye fısıldıyor, kiss me, kiss me, kiss me.” (GYA - 21)

“It's silly, diyor.” (GYA - 28)

“Why not, diyorum.” (GYA - 28)

“Yeah, diyorum.” (GYA - 28)

“Well, diye yuvarlıyorum, bilmiyorum.” (GYA - 29)

“oh, no, no.” diye itiraz ediyordu...” (GYA - 49)

“...havaya söyler gibi “Thank you” diyor anlamsız bir sesle.” (GYA - 51)

“It's a good idea, dedi gözleri parlayarak.” (GYA - 54)

“İki kahve söylüyorum kıza, “with cream, please” diye ekliyorum, sonra Sitare'ye dönerek “as a second thought” diyorum” (GYA - 57)

“Biraz ötemizde bir “slot machine” duruyor.” (GYA - 57)

“...az ilerde küçük bir dansing var...” (GYA - 73)

“Dansinge gitmek ister misin?” (GYA - 74)

“Okey, dedim.” (GYA - 75)

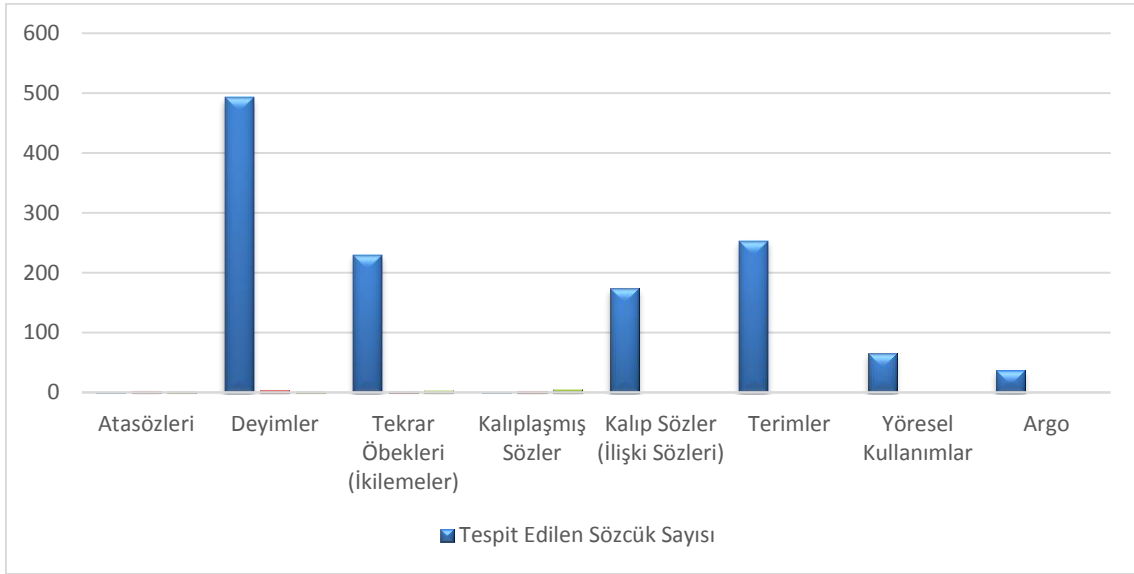
“Allahumme entesselâmu...” (GYA - 123)

Tespiti yapılan söz unsurlarının birbirleriyle karşılaştırılması ve eser bütünündeki niceliksel özelliklerinin gözlemlenebilmesi amacıyla ilgili tablo ve grafikler kullanılmıştır. Yapılan grafiksel karşılaştırmalara yabancı sözcük, ayet ve doğrudan yabancı sözcük ve cümle kullanımları dâhil edilmemiştir.

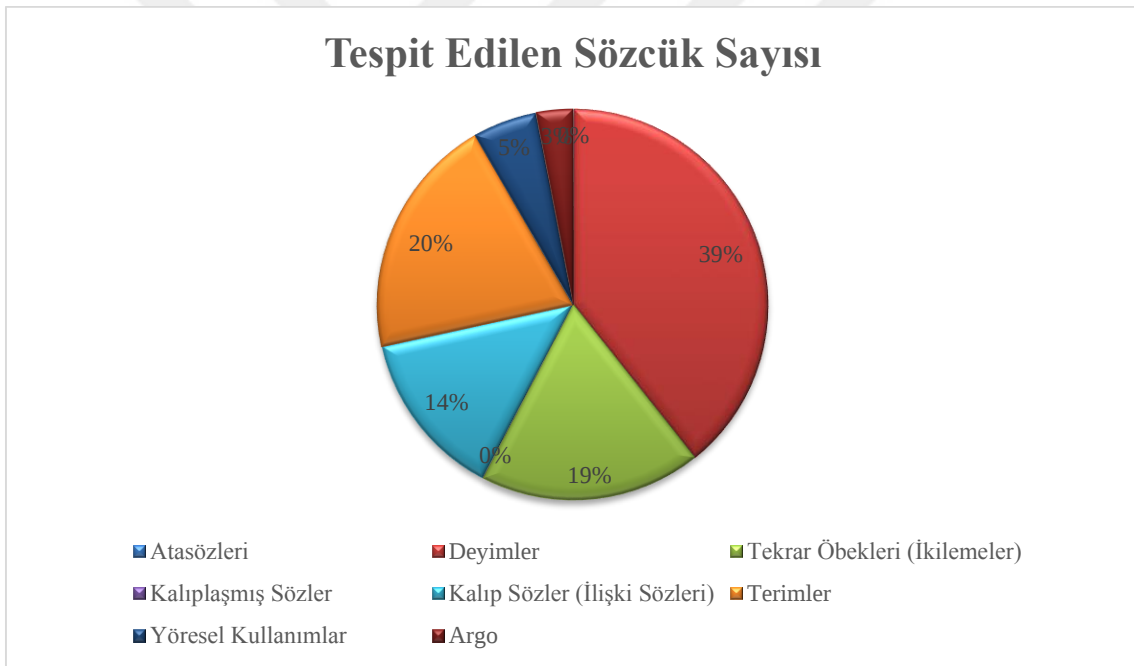
Tablo 5. Tespit Edilen Söz Varlığı Unsurlarının Eserdeki Dağılımı

Söz Varlığı Unsurları	Tespit Edilen Sayı
Atasözleri	1
Deyimler	492
Tekrar Öbekleri (İkilemeler)	230
Kalıplaşmış Sözler	1
İlişki Sözleri	174
Terimler	253
Yöresel Kullanımlar	66
Argo	38
Toplam	1248

Şekil 5. Tespit Edilen Söz Varlığı Unsurlarının Eserdeki Dağılımı 1

Şekil 6. Tespit Edilen Söz Varlığı Unsurlarının Eserdeki Dağılımı 2

Eserin geneli ve çalışmanın bütününe bakıldığında tespit edilenler arasında sayıca fazla olan söz unsuru deyimlerdir. Sayı çokluğu açısından deyimleri de sırasıyla tekrar öbekleri, terimler ve ilişki sözleri takip etmiştir. Özellikle başlık açılan ve sayıca tespiti yapılan söz unsurlarına bakıldığında ise GYA’da; 328 farklı deyim ve 492 adet deyim kullanımı, 140 farklı tekrar öbeği ve 230 adet tekrar öbeği kullanımı, 68 farklı ilişki sözü ve bu sözlerden oluşan 174 adet ilişki sözü kullanımı, 149 farklı terim ve bu terimlerden oluşan 253 adet kullanım, 40 farklı yöresel sözcük ve bu sözcüklerden 66 adet kullanım ile 35 farklı argo sözcük ve bu sözcüklerle oluşturulmuş 38 kullanım tespit edilmiştir.

Tüm bu söz unsurlarının dışında 6 adet ayet meali, 17 adet de ikinci dilde (Türkçe olmayan) sözcük ve cümleye yer verilmiştir. Çalışmanın sınırlarının aşılmaması için Türkçe kökenli sözcükler madde başı olarak sıralamaya tâbi tutulmamıştır. Eserin söz varlığının tespiti bağlamında yabancı sözcüklerin etkisi bu çalışma kapsamında olmadığı için yabancı sözcükler başlığı açılmamış ve bu sözcüklerin tespiti yapılmamıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Gül Yetiştiren Adam, Rasim Özdenören'in 1979'da yayımlanan ilk ve tek romanıdır. Roman, yazarın diğer eserleri ve hikâyelerinde de görülen bir konuyu, toplumsal değişim konusunu işlemektedir. Bu doğrultuda GYA'da modernleşme içindeki toplum ve benliğini korumakta kararlı kişiliklerin toplum ve kendi içlerinde yaşadığı çatışmalar gözler önüne serilmiştir. Eserde bu çatışma Batılı yaşam tarzına bağlılık ve getirileri ile Doğulu yaşam tarzına bağlılık arasında sıkışıp kalmış karakterler aracılığıyla işlenmektedir. Bu nedenle eserde her iki kültürden kavramları yansıtacak söz ve söz gruplarının yer aldığı görülmektedir. Özellikle yöresel kullanımların, deyimlerin, dini terimlerin, dini inanç ve hayır duası ile ilgili ilişki sözlerinin gül yetiştiren adamın hikâyesi ve kültürü anlatılırken kullanıldığı görülmektedir. Aynı şekilde yabancı sözcük, tıbbi terim, edebiyat ve sanat terimlerine ek olarak müzik terimlerinin de daha çok Batı çatışması içinde sıkışıp kalan Sitare ve arkadaşlarının hikâyesinin işlenişinde kullanıldığı saptanmıştır. Bu da eserin söz varlığı unsurlarının ve kullanılan sözcüklerin işlenen tema ve konuyu kapsayan ve ona uygun nitelikte olduğunu da göstermektedir. Eserde kullanılan sözcüklerin konunun akışına uygun olacak şekilde, uygun yerlerde ustalıkla kullanımı da yazarın güçlü üslubuna işaret etmektedir.

Özdenören'in GYA romanı üzerinde söz varlığı unsurlarını belirlemek amacıyla hazırlanan bu çalışmada, söz varlığı 8 başlıkta incelenmiştir, bunlar: *Atasözleri, deyimler, tekrar öbekleri* (ikilemeler), *kalıplaşmış sözler, ilişki sözleri, terimler, argo ve yöresel kullanımlar*. Yabancı dile ait kural veya biçimden etkilenecek oluşturulmuş çeviri sözcükler ise çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Yine yöresel söyleyişlerin de dilin söz zenginliğinde birer unsur oluşu ve Özdenören'in eserinde bu söyleyişlere yer verilmiş olması çalışmada bununla ilgili başlık açılmasını da gerekli kılmıştır. Birden fazla başlığa dâhil olabilecek söz unsurları ise ayrıca belirtilenler dışında anlamları ile örneklendirilmiş ve bu örnekler sıklık incelemesine tâbi tutulmuştur. Bunun için de çeşitli grafik ve tablolardan yararlanılmıştır.

İncelemesi yapılan GYA, toplamda 26.057 sözcükten oluşmaktadır. Bu sözcüklerden madde başı olarak incelenen söz unsuru sayısı 2124 olup bazı kullanımlar yazarın üslup farklılığını göstermesi açısından özgünlük arz etmesi sebebiyle tanım içermeyen verilmiştir. Buna göre eserde yer alan ayetler ve ikinci dildeki söylemler madde başı yapılmadan, tanımsız olarak sıralanmıştır. Bunun yanı sıra ikileme ve ilişki

sözleri de sahip oldukları anlam açıklığı sebebiyle tanımsız şekilde, yalnızca eserdeki kullanımları ile örneklendirilmiştir.

GYA'nın söz varlığında 328 çeşit deyim, 140 tekrar öbeği, 68 ilişki sözü, 148 terim, 40 yöresel sözcük ve 35 argo kullanım tespit edilmiştir. Bunun dışında çalışmada yazarın üslup farklılığı sayılabilecek farklı söz unsurları da bulunmaktadır. Bunlar ayet ve ikinci dilde (Türkçe olmayan) söylemlerdir; eserde 6 ayet meali, 17 de ikinci dilde söylem tespit edilmiştir. Eserde tespit edilen tek atasözü ise yöresel niteliklidir ve az bilinmektedir. Atasözü "Avcının iyisi keklik avında belli olur" şeklinde kullanılmıştır. Buna göre çalışmada kaynaklarca tespiti ve tanımı yapılmış söz unsurları dilimizin ve yazarın söz zenginliğini açıklamada veri olarak kullanılırken, özellikle kaynaklara geçmemiş deyimlerin varlığı yazarın Türkçeyi kullanmadaki yetkinliğine ve eserin özgün bir söz varlığı barındırdığına işaret etmektedir. Tek ve az bilinen bir atasözünün varlığı ise söz unsurları içinde atasözlerine az yer verildiğine işaret etmektedir.

Yazarın Türk dilini kullanmadaki yetkinliği, Doğu ve Batı kültürleri ile ilgili bilgi birikimi onun geniş ve zengin bir üsluba sahip olduğunu göstermektedir. Yalnızca kendi kültürümüzden değil Batı kültüründen de sözcük kullanmasından Özdenören'in kapsamlı bir söz varlığına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Eserde yer alan yöresel sözcükler ve gündelik hayatın birer yansıması olan ilişki sözlerinin de sık kullanımı, onun yaşadığı coğrafyayı yansıtan bir yazar olduğunu göstermektedir. Yine eserde konuya uygun yerlerde ayet ve ikinci dilde söylemlerin yer alması da yazarın dilinin zenginliği ve üslubunun yetkin oluşuna işaret etmektedir.

Çalışmada, insan yaşamının her anında kullanılan ilişki sözlerinin, bazı alt kategorilere ayrılıp gösterilmiştir. Buna göre çeşit olarak sayıca fazla kullanıma sahip olanların şaşkınlık, öfke ve sitem gibi duygusal tepki bildiren ilişki sözlerinden oluştuğu gözlemlenmiştir. Bu da karakterlerin içinde bulunduğu ruhsal çatışma hâline uygun bir söz varlığının kullanıldığını göstermektedir. Kullanım sayısı fazla olan ilişki sözlerin ise emir, rica ve onay bildiren sözler olduğu belirlenmiştir. Bu sıklık ise onların günlük kullanımda iletişimi kolaylaştırıcı etkisi yüksek sözler olmasından ileri gelmektedir. Bunların dışında dini inanç ve hayır duası bildiren ilişki sözlerinin de azımsanmayacak sayıda olduğu tespit edilmiştir. Tüm bu kullanımların dikkat çekici yönü ise kategorilere uygun her ilişki sözünün iki farklı yaşam tarzının anlatıldığı bu romanda işlenen hayat tarzlarına ve karakterlere uygun yerlerde kullanılmış olmasıdır. Buna göre dini inanç ve hayır duası bildiren ilişki sözleri ile şaşkınlık, öfke, sitem gibi duygusal tepki bildiren

ilişki sözlerinin daha çok gül yetiştiren adamın hikâyesi işlenirken kullanıldığı; karşılaşma ve davet bildirenler, emir, rica, onay ve selamlaşma bildiren ilişki sözlerinin de Sitare ve hikâyesi işlenirken kullanıldığı gözlemlenmiştir. Nitekim gül yetiştiren adam karakteri, Müslüman kimliği taşıyan ve kendini dış dünyaya kapattığı 50 yıl süresince de bu kimliğini geliştirmek için çabalamış birisidir. Geliştirdiği bu kimlik onun gündelik yaşantısına ve insan ilişkilerindeki diyaloglarına yansımaktadır. Karakterin dilindeki sözcüklerin dini inanç, hayır duası vb. bildiren ilişki sözleri ile bezeli olması bu duruma örnektir. Aynı şekilde 50 yıl sonra karşılaştığı farklı hayat tarzı onu şaşırtmaktadır ve şaşkınlık, öfke, sitem gibi duygusal ifade bildiren ilişki sözlerinin dilinde yer etmesine neden olmaktadır. Tam tersi dış dünya ile fazla içli dışlı olan ve sosyal hayatını dolu dolu yaşamakta ısrarcı olan Sitare ise kalabalık arkadaş grupları içinde yer almaktadır. Bu da karakterin dilini karşılaşma ve davet bildiren ilişki sözleri ile emir, rica, onay ve selamlaşma bildiren ilişki sözleri ile donatmıştır.

Dinî terimler, dini inanç ve hayır duası içeren ilişki sözlerinin sık kullanımı eserde kurgu ve karakterlere uygun bir söz varlığının olduğunu kanıtlamaktadır. Bu söz unsurlarının sıklığı yazarın “Müslümanca düşünmek” üzerine kurduğu düşünce dünyasının da bir yansıması olarak görülmelidir. Dolayısıyla eserde yazarın duygu ve düşünce dünyasını yansıtan bir üslup ve söz varlığının da mevcut olmasından söz edebiliriz.

Yazarın dil kullanımına yönelik yapılabilecek diğer çıkarımlar da şu şekildedir: Uzun tasvir cümlelerinin ağırlık kazandığı bir anlatıma sahip olmasının yanında akıcı ve şiirsel bir dilin kullanımı da anlatılanların okuyucuyu yormayan bir yapıda olduğunu gösterir. Bunun yanı sıra uzun sayılmayacak bir roman olan GYA’da atasözü dışındaki çalışmada başlık açılmış tüm söz unsurlarından örneklerin yer alması, yazarın söz varlığı öğelerini yoğun bir şekilde kullandığını göstermektedir. Bu yoğunluk da yazarın anlatım imkânlarının genişlik ve zenginliğine işaret etmektedir. Yine çeşitli söz unsurlarının varlığı, yazarın anlatmak istediklerini daha etkili ve kalıcı şekilde ifade etmesine, akıcı bir üslup oluşturmaya imkân tanımıştır. Ayrıca yazarın dilinin karakterlerin sosyal rollerine ve düşünce tarzlarına uygun şekilde oluşturulmuş kavram ve söz unsurları ile kurulu olduğu da saptanmıştır. Özellikle yöresel kullanımlar, deyim ve ilişki sözlerinin sıklığı üslup açısından yazarın halkın diline de yakın olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra tek eserde 328 farklı deyim kullanılması Türk dilinin ifade gücünün yüksekliğine ve yazarın özlü bir anlatıma sahip olduğuna işaret etmektedir. Nitekim

Özdenören'in hikâyelerine yönelik yapılan çalışmalarda da onun söz varlığı öğelerini yoğun bir şekilde kullandığı görülmüştür. Sert'e göre "Rasim Özdenören'in günümüze kadar gelen hikâye yolculuğunda ilk kitabında da son kitabında da söz varlığı öğelerine yoğun bir şekilde yer verdiği tespit edilmiştir. Bu durum eserlerini dil bakımından akıcı kılarak şiirsel bir üsluba sahip olmasını sağlamıştır" (2021: 576).

Romanda göze çarpan bir diğer unsur da yazım ve noktalama konusunun birtakım farklılıklar içermesidir. Buna göre romandaki bazı cümle ve sözcükler bir kurala göre değil de yazarın vurgulamak istediği düşüncelere, dikkat çekmek istediği hususlara göre sıralanmıştır. Cümle içinde kullanılan büyük harf ile yazılmış sözcük veya söz öbekleri bu kullanımlara örnek gösterilebilir. Yine dil bilgisel veya edebî bir açıklanması ya da dayanağı olmamasına rağmen yan yana kullanılan iki noktanın eserde yoğun bir şekilde yer alması tespit edilen diğer bir farklılıktır. Yan yana iki nokta kullanımı dilimizde olmamasına rağmen sanal ortamlardaki kullanımlarda görülmekte ve daha çok şiirlerde kullanılmaktadır. Genellikle anlamın okura bırakıldığı durumlarda kullanıldığı görülmüştür. Bu amaçla baskı hatası kabul edilemeyecek sıklıkta tespiti yapılan bu kullanımın yazara özgü olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra tek satırda verilmek yerine şiir biçimi verilerek sözcükleri birden fazla satıra dağıtılan cümlelerin, eserin genelinde hâkim olan şiirsel anlatıma katkısı olduğu tespit edilmiştir. Aşağıda bu durumun eserdeki kullanımlarından birer örneğe yer verilmiştir:

Vurgu amaçlı olduğu düşünülen kullanım:

GECEDİR.

HASTANE PENCERELERİ

Hassas bir kulağın yakalayabileceği derin acı çığlıklar, iniltiler.

Ölüm koğuşunun kapısının önünde telaşlı, daha ölüme kanıksamamış insanlar.

Bir gidip bir gelirler. (GYA - 19)

SARHOŞ ÖKSÜRÜKLERİ.

Birden fazla satıra dağıtılan cümleler:

Bu şehri sonbaharda

poyrazın deli deli estiği

bir ikindi vaktinde

görmelisiniz.

Sallanır

poyraz

her yanından

sarsar

çinko kaplamalı çatılar ıslık çalar

yalnız damlarda değil

sokak aralarında

ve

şehrin altında

kavşak noktalarında

bir yalnızlığın ortasındadır

ilk çağlardan kalmıştır

yüzlerce yıl yalnız kalmıştır. (GYA - 6)

Yan yana iki nokta gibi dilde olmayan kullanımlar:

Beklemek.. evet. Bekliyordu. (GYA - 13)

Alo.. bir masör.. yok mu dediniz.. (GYA - 26)

Şimdi n'olacak biliyor musun? Canın ne çeker?. (GYA - 101)

Sonuç olarak; edebî eser üzerinden söz varlığı incelemelerinin yapılması, dilin zenginliğinin ve anlatım imkânlarının belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Yine yazarın dil kullanımına dair saptamaların yapılmasına imkân sağlayan ve üslubunun belirlenmesini kolaylaştıran bu çalışmalar, dil ve edebiyat çalışmalarının gelişmesine katkı sağlayacaktır. Çalışmada tek bir roman taranmış olmasına rağmen kaynaklara geçmemiş 18 deyimın tespit edilmesi, çalışmanın önemli kazançlarındandır. Yine 40 farklı yöresel sözcüğün kullanılmış olması da dilin mevcut söz varlığının korunması adına önemlidir.

Buna göre Türkçenin, içerdği söz unsurlarının çeşitliliği ile zengin bir dil olduğu, Rasim Özdenören'in de bu dili kullanmada yetkin bir yazar ve GYA'nın da bu yetkinliğin

sergilendiği bir eser olduğu tespit edilmiştir. Nitekim tek bir romanda kullanım imkânı bulmuş 492 deyim, 230 tekrar öbeği, 174 ilişki sözü, 253 adet farklı terim, 66 yöresel sözcük ve 38 argo kullanımı bu yetkinliği ortaya koymaktadır.

Söz varlığı çalışmalarının dile dair yeni saptamalara imkân tanınası, dilin söz varlığının tespiti ve korunmasında etkili olması bu çalışmaların devamlılığında amaç edinilecek önemli kazanımlardandır. Ayrıca yazılı eserlerin yanı sıra sözlü dili örneklem olarak belirleyen çalışmaların da yapılması dilde kullanımı var olup kaynaklara geçmemiş pek çok sözcüğün tespitine imkân tanıyacaktır. Yine bu çalışmalarda derleme ve tarama sözlüklerinden faydalanılması dilin tüm söz varlığının belirlenmesine yardımcı olacaktır. Bunlar da dilimizin zenginliğinin kanıtlandığı diğer çalışmalar olarak kaydedilecektir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (2009). *Türk Dili: Dünya Dili. Türk Dili Dergisi*. (687), 195-204.
- Aksan, D. (1996). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksan, D. (1998). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2006a). *Anadilimizin Söz Denizinde* (2. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2006b). *Türkçenin Zenginlikleri, İncelikleri* (2. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2009). *Türkçenin Gücü* (12. Baskı). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (7. Baskı). İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Aktaş, Ş. T. (2004). *Seçme Atasözleri*. Ankara: Akçağ Basım Yayım.
- Aktunç, H. (2002). *Büyük Argo Sözlüğü* (3. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Altınörs, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Arslan, M. (2009). *Argo Kitabı* (2. Baskı). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2011). “Kubbealtı Lügati”, <http://lugatim.com/> (Erişim Tarihi: 08.08.2023).
- Banguoğlu, T. (1998). *Türkçenin Grameri* (5. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baş, B. (2011). *Söz Varlığı İle İlgili Çalışmalarda Kullanılacak Ölçütler. Türklük Bilimi Araştırmaları*, (29), 27-61.
- Baş, B. ve Karadağ, Ö. (2012). *Söz Varlığı Üzerine Yurt Dışında ve Türkiye’de Yapılan Temel Araştırmalar. Milli Eğitim Dergisi*, 42(193), 81-105.
- Bayraktar, N. (2014). *Dil Bilimi* (5. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Bulut, A. (2013). *Rasim Özdenören Hakkında Bir Monografi Çalışması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çiftçi, M. (2014). Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri. İçinde; *Türkçe Öğretimi El Kitabı* (2. Baskı) (ss. 1-20). Ankara: Pegem Akademi.
- Çotuksöken, Y. (1988). *Deyimlerimiz*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Delice, H. İ. (2007). *Türkçe Sözdizimi* (3. Baskı). İstanbul: Kitabevi Yayınları .
- Devellioğlu, F. (1990). *Türk Argosu* (7. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, D. M. (2011). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* (7. Baskı). Ankara: Yazar Yayınları.
- Dursun, A. ve Karataş, T. (2011). Rasim Özdenören’in Deneme Yazarlığı. İçinde; *Medeniyetin Burçları Rasim Özdenören* (ss. 300-304). Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Eker, S. (2002). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eliuz, Ü. (2018). *Rasim Özdenören*. İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Eronat, K. (1995). *Türk Hikayeciliği ve Rasim Özdenören*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Eryarsoy, M. N. (2008). *Rasim Özdenören Hayatı, Sanatı, Eserleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eryaysoy, M. N. (2009). *Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede Kalıp Sözler. *Bilig*, (44), 89-110.
- Gökdayı, H. (2016). *Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Sözcük Öğretimi ve Kalıp Sözler. Turkish Studies*, 11(19), 379-394.
- Gökdayı, H. (2023). *Türkçede Kalıp Sözler* (4. Baskı). İstanbul: Kriter Yayınları.
- Gülensoy, T. (2005). *Türkçe El Kitabı* (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

- “Güncel Türkçe Sözlük”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 08.08.2023)
- Gürdamur, E. (2022). *Türk Öyküsünde Müslüman Bir Varoluşçu: Rasim Özdenören. Türk Dili*, 850, 100-105.
- Harmancı, A. (2009). Rasim Özdenören'in Öykü Anlayışı. *İstem*, 7(13), 317-330.
- Hatipoğlu, V. (1978). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* (3. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hengirmen, M. (2002). *Türkçe DilBilgisi* (4. Baskı). Ankara: Engin Yayınları.
- İlgör, A. Ş. (2015). *İhsan Oktay Anar'ın "Puslu Kıtalar Atlası" Romanında Söz Varlığı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Kahraman, Â. (2007). *Işıyan Kelimeler*. İstanbul: Kaknüs Düşünce Yayınları.
- Kaplan, M. (2008). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karabulut, M. (2021). Edebî Metinlerde Dil, İfade ve Üslûp İlişkisi. İçinde; *Edebiyatı Üslûp Meselesi* (Ed: M. E. Harmancı, M. Kuzubaş, ve M. Özdemir), ss. 17-21. Ankara: İksad Global Yayıncılık.
- Karademir, F. (2019). *Türkçe Sözvarlığı Tasnifinde Kullanılan Bazı Terimler Üzerine. Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences*, 5, 736-744.
- Korkmaz, Z. (1972). Dilde Doğal Gelişme ve Devrim Açısından Türk Dil Devrimi. *Türkoloji Dergisi*, 4(1), 97-114.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Onan, B. (2016). *Söz Varlığı Terminolojisi Üzerine Bir Analiz Çalışması. Milli Eğitim Dergisi*. 45(210), 11- 29.
- Özbek, E. (2015). *Türkiye’de Söz Varlığı Çalışmaları ve Bunlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme. Akademik Kaynak*, 3(5), 23-38.
- Özdenören, R. (2016). *Ruhun Malzemeleri* (6. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2021). *Gül Yetiştiren Adam* (42. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sert, A. (2021). *Rasim Özdenören’in “Hastalar ve Işıklar” İle “Uyumsuzlar” Adlı Hikâye Kitaplarında Söz Varlığı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.) Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Şahin, V. (2014). Rasim Özdenören’in Öykülerinde Kendine Dönüş İzlekleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 31-42.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük* (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tosun, N. (2017). *Türk Öykücülüğünde Rasim Özdenören* (2. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Vardar, B. (1998). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yaman, E. (2016). *Türkçenin Güncel Söz Varlığı. Milli Eğitim Dergisi*. 45(210), 85-91.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yumuşak, F. C. (2012). *Rasim Özdenören ve Öykücülüğü. Turkish Studies*, 7(2), 1281-1299.
- Zülfikar, H. (1991). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.